

mu.a.cas.cz

Zpravodaj Masarykova ústavu a Archivu Akademie věd ČR, v. v. i.
Newsletter of the Masaryk Institute and Archives
of the Czech Academy of Sciences

2019

Editorial

Výzkumné týmy | *Research teams*

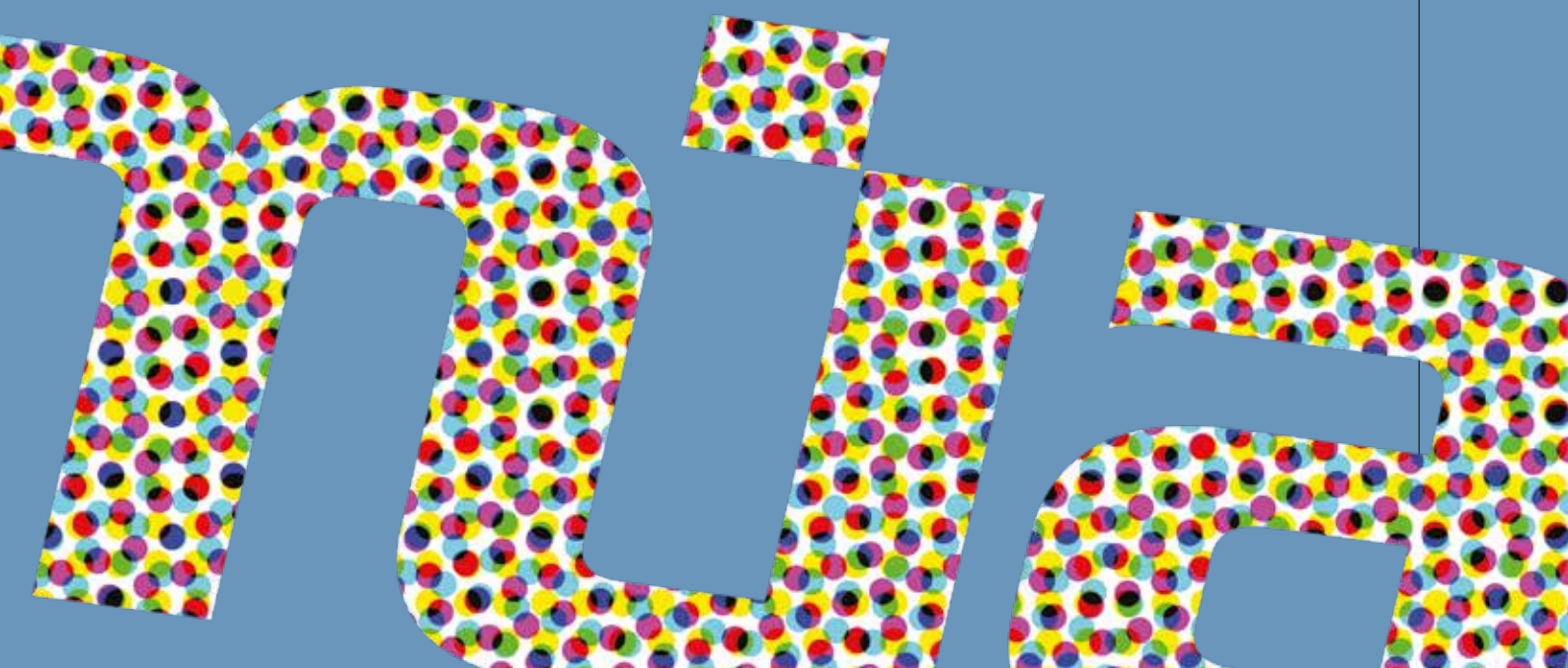
Archivní činnost | *Archival activities*

Knihovna | *Library*

Ocenění | *Awards*

Výběrová bibliografie | *Selected bibliography*

Časopisy a ediční řady | *Journals and book series*

Obsah

Editorial	2
Ředitelské odcházení	
Desetiletí Luboše Velka a Masarykův ústav a Archiv AV ČR	7
Luboš Velek – 10 let ředitele Masarykova ústavu a Archivu AV ČR	8
Výzkumné týmy	
Konstruování československé státnosti	10
Výzkum, vydávání a popularizace díla T. G. Masaryka a jeho spolupracovníků	14
Výzkum dějin parlamentarismu a politické kultury	17
Komparativní a transnacionální dějiny	20
Transformace státu a společnosti v hospodářské, sociální a kulturní perspektivě	23
Náboženství a dějiny idejí v moderní době	27
Věda a vědec ve společnosti 19.–20. století	30
Manuscripta. Výzkumný tým pro studium a soupis rukopisů	33
Výzkumné semináře	36
Přehled výzkumných projektů	37
Archivní činnost	38
Knihovna	41
Ocenění	43
MÚA ve světě, svět v MÚA	47
MÚA a média	50
Nekrology	52
Výběrová bibliografie	55
Časopisy a ediční řady	62

Editorial

Luboš Velek

Když jsem v předjaří dvou předchozích let psal pro náš *Zpravodaj* úvodní editorially, zaměřoval jsem se na nejdůležitější události a změny v rozvoji ústavu a vždy i na několik významných vědeckých výstupů či výsledků, kterých se podařilo aktuálně dosáhnout. Ve *Zpravodaji 2017* to bylo dokončení novostavby ústavu a nového depozitáře, stejně jako přestěhování podstatné části Knihovny TGM do Gabčíkovy ulice. V témže roce jsme zahájili i první fázi projektu katalogizace této unikátní knihovny. V souvislosti s 80. výročím Masarykova úmrtí jsme tehdy rovněž absolvovali *generálku* na blížící se 100. výročí vzniku republiky. Rok 2018 byl v tomto směru pochopitelně mimořádným a řada z nás si tehdy lidově řečeno *sáhla na dno*: výstavy, přednášky, rozsáhlá syntéza dějin první republiky, seriál pro *Lidové noviny*, řada monografií a edic... Do toho se úspěšně rozběhla katalogizace Knihovny TGM, každý měsíc v *alephu* přibýlo kolem čtyř tisíc záznamů. Zahájili jsme modernizaci naší badatelný a též rekonstrukci dalších dvou depotních sálů.

Rok 2019 se z perspektivy dvou předchozích let jevil jako rok kýženého *vydechnutí* – a zároveň *nadechnutí* před další důležitou etapou v životě ústavu: před mezinárodní evaluací za roky 2015 až 2019, která má proběhnout v roce 2020. Přiznám se, že jsem loňský rok osobně vnímal spíše jako jistý oddechový čas, neboť jsme vstříc evaluacím hleděli a hledíme bez přehnané nervozity, či dokonce obav. Podklady k evaluacím připravil osvědčený *tandem* Jan Boháček – Rudolf Kučera a chystané hodnocení má mít navíc parametry podobné těm z roku 2015. Hodnocení se tehdy ukázalo jako evaluačně relevantní, institucionálně férové a pro další směřování ústavu odborně přínosné. Dnes, v čase *koronavirové krize* (jaro 2020), se však optimismus tváří v tvář budoucnosti jeví jako nemístný, a to zejména pro ty z nás, kteří ještě máme v živé paměti ekonomickou krizi z let 2009–2013, kdy v jistou chvíli šlo o samotné bytí, či nebytí celé Akademie věd.

I když vyhlídky do nejbližších let mohou být chmurné, nelze při psaní letošní „zprávy o stavu ústavu“ uvést nic jiného, než že i rok 2019 byl rokem nad jiné dobrým. V únoru 2019 jsme otevřeli zrenovovanou, útulnou badatelnu, která bude krom veřejnosti nově *nonstop* sloužit i našim pracovníkům. Všichni zde pak najdou samoobslužný základní servis v podobě rozsáhlé příruční knihovny. V létě 2019 se podařilo dokončit rekonstrukci depotních sálů č. 2 a 3 v areálu sousedního Ústavu struktury a mechaniky hornin AV ČR. Nové depozitáře byly otevřeny za účasti předsedy vlády ČR Andreje Babiše a předsedkyně AV ČR Evy

Novou podobu získala v roce 2019 badatelna MÚA, která nyní disponuje bohatou příruční knihovnou i moderním uživatelským zázemím

Zažimalové. Čisté, klimatizované, bezpečné (zhášecí systém) a kapacitně na maximum nastavené depoty se vzápětí staly domovem „profesorské“ části Knihovny TGM přivezené z Lešetic. Poprvé od roku 1939 se tak všechny podstatné části někdejší knihovny podařilo opět spojit a soustředit na jednom místě. Radost z tohoto úspěchu, o který usilovala řada kolegů z Masarykova ústavu AV ČR i *sourozeneckého* Ústavu TGM, je opravdu velká. Ruku v ruce s ní jde i uspokojení nad pokračující katalogizací prezidentské knihovny, kdy jsme překonali hranici 100 000 zkatologizovaných jednotek – a zasvitlo nám tak světlo na konci tunelu. Mé velké poděkování a uznání zde patří všem našim knihovníkům a knihovnicím pod vedením Jany Dvořákové. Ze stavebních počínů roku 2019 bych rád zmínil i vybudování zavlažovacího systému zelených ploch ústavu a v neposlední řadě také zastínění dvou teras v budově B. Kromě praktického užítku jistě vznikne i příhodné místo pro setkávání a debatování našich pracovníků. V roce 2020 bychom ještě rádi realizovali projektově připravený záměr na vybudování klimatizace kanceláří v budově A (archiv). Velkou výzvou pro nejbližší roky pak je rozhodnutí, jak přistoupit k problematice chybějícího „digitálního archivu“ AV ČR, kdy naše pracoviště bude přinejmenším odborným garantem této velké investiční akce.

Rok 2019 byl ovšem zajímavý a přínosný pochopitelně i z badatelského hlediska. V dubnu 2019 se po vleklé administrativní fázi podařilo delimitovat muzikologický projekt EXPRO Hany Vlhové-Wörner *Staré mýty, nová fakta: české země v centru hudebního dění 15. století* na náš ústav. Vyšli jsme tak vstříc nejen kolegům v nouzi, aby vůbec mohlo být zahájeno řešení to-

Návštěva premiéra ČR Andreje Babiše v MÚA (říjen 2019)

hoto prestižního projektu, ale současně i vedení Akademie, které v posledních letech projednávalo složité otázky kolem zastoupení hudební vědy pod křídly AV. Z našeho pohledu se touto delimitací rozšířilo tematické portfolio MÚA. Toto tematické rozkročení však není bez širších synergií, které na první pohled možná nejsou zřejmé. Předně muzikologický tým H. Vlhové-Wörner již v minulosti spolupracoval s našimi mediévisty; nepochybuji tedy, že řešení tohoto velkého projektu vydatně posílí naše oddělení rukopisů. Druhou vazbou je pak náš archiv, resp. mimořádně rozsáhlý a postupně zpracovávaný osobní fond Zdeňka Nejedlého – zakladatele české muzikologie. I zde může vzniknout zajímavá badatelská synergie, která doufám vyústí do kvalitního a mnohvrstevnatého zpracování rozsáhlé hudební části Nejedlého osobního fondu a otevře jej širokému muzikologickému využití. To, že hudební věda může mít k našemu pracovišti blízko, ukázal i fakt, že se v loňském roce podařilo v Národní knihovně dohledat cca tři stovky hudebnin pocházejících z Masarykovy knihovny a díky vstřícnosti Národní knihovny je vrátit tam, kam patří – do Gabčíkovy ulice!

V soutěži GA ČR jsme v loňském roce ovšem uspěli i s vlastním projektem EXPRO (hlavním řešitelem je Přírodovědecká fakulta UK) *Sociální mobilita elit ve středoevropských regionech (1861–1926) a tranzice imperiálních zkušeností a struktur v národních státech*. Jeho cílem je analyzovat prolínání elit mezi lety 1861 a 1926 v českých zemích a v Sedmihradsku. Projekt tak nabízí zajímavou komparaci periferie, resp. semiperiferie v západní a východní části habsburské monarchie. V neposlední řadě je tento projekt zajímavý i internacionálním složením řešitelského týmu, kdy na náš ústav nastoupilo mj. i pět rumunských kolegů. Důležitým pro rozvoj ústavu bude i synergie, která vznikne paralelním řešením tohoto projektu se starším projektem NAKI II *Vývoj moderní parlamentní kultury v českých zemích a Československu*. V jeho rámci vznikající databáze poslanců zvolených na našem území mezi lety 1848

až 1992 poslouží přinejmenším jako datová základna pro výzkum nového EXPRO-týmu. Kromě tohoto velkého a prestižního projektu náš ústav uspěl i v soutěži o standardní projekty GA ČR (projekty Martina France a Heleny Kokešové) a dalšího kola NAKI II (projekt Adély Júnové Mackové). Všem jmenovaným patří ze strany vedení MÚA velká gratulace a samozřejmě přání úspěšného rozjezdu řešení jejich výzkumů v roce 2020.

V září 2019 se po několika měsících příprav a výběrových řízení rozběhl i projekt ERC Michala Frankla *Unlikely Refugee?*, o němž jsme první podrobnější informace přinesli již ve *Zpravodaji 2018*. Bez ohledu na vlastní téma a celkovou prestiž tohoto projektu se jedná i o významný posun směrem ke kýžené internacionalizaci ústavu, což bylo jedno z doporučení evaluační komise v roce 2015. Každá internacionalizace a přiblížení se evropským standardům je ovšem v první řadě vždy otázkou prostředků na evropské úrovni. Projekty ERC jsou tak jednou z platforem úspěšné *européizace* humanitních a sociálních věd v České republice. Díky projektu M. Frankla rozšířili naše řady i badatelé z Německa, Rakouska, Polska, Maďarska, Belgie a Itálie. Doufejme, že na této cestě budou úspěšní také dnešní řešitelé obou našich EXPRO-projektů, kteří se do budoucna zavázali k podání vlastních ERC projektů.

Kromě získání nových projektů však náš ústav v roce 2019 řešil i na dvě desítky starších projektů GA ČR, TA ČR či NAKI II. Nezastupitelný význam pro odborný a infrastrukturní rozvoj MÚA mají také četné aktivity tří výzkumných programů Strategie AV 21. Každoročně tak ústav získává podporu v řádu několika

Jedna z výloh knihkupectví Academia na Václavském náměstí byla věnována bohaté produkci MÚA

milionů pro nejrůznější, zpravidla jedno- až dvouleté *miniprojekty*, které lze jen stěží realizovat v rámci standardní účelové podpory. Bez SAV 21 si lze každodenní výzkum (včetně jeho extenze směrem k veřejnosti) na našem pracovišti již jen těžko představit. Je proto potěšující, že všechny tři výzkumné programy byly při loňské evaluaci vedením AV ČR hodnoceny jako splněné a došlo k jejich prodloužení o jeden (program *Formy a funkce komunikace*), resp. dva roky (program *Stát mezi barbarstvím a civilizací* a naším ústavem garantovaný program *Paměť v digitálním věku*). Aktuálně je třeba vést diskusi o nových výzkumných programech, přinejmenším proto, že ty stávající již více prodlouženy být nemohou. Účelovou podporu *sui generis* pak na našem pracovišti představuje i Ministerstvem zahraničních věcí dotovaná činnost dvou expertních komisí ministerstva (*Česko-německo-slovenská komise historiků* a *Stálá konference českých a rakouských historiků ke společnému kulturnímu dědictví*), které pod křídly MÚA iniciují a realizují řadu vědeckých výstupů v podobě konferencí, sborníků, ale i monografií. V této souvislosti je nutné zmínit i reálné dokončení staršího projektu *společné knihy* o vývoji česko-rakouských vztahů v minulosti: v roce 2019 vznikla česká mutace této publikace. Chtěl bych proto poděkovat oběma editorům, Otou Konrádovi a Václavu Šmidrkalovi, za úspěšné zvládnutí nelehkého úkolu.

Přechod k týmové organizaci výzkumu (zahájený v roce 2018) se odrazil nejen v nové dlouhodobé koncepci výzkumné činnosti ústavu, ale i v související postupné reorganizaci pracoviště (schváleno Radou MÚA v červnu 2019). Reorganizace zohlednila nejen nově zavedený týmový charakter výzkumu, ale současně i personální rozvoj ústavu, kdy počet zaměstnanců na základě pracovních smluv pomalu začíná atakovat stovku (cca 89 přepočtených úvazků). K nim je možno připočíst další asi desítku zaměstnanců na základě dohod o pracovní činnosti. Počet zaměstnanců je tedy zhruba trojnásobný ve srovnání s dobou, kdy došlo ke spojení Masarykova ústavu AV ČR

Výtisk česko-rakouské publikace *Sousedé* převzal z rukou autorů i ministr zahraničních věcí ČR Tomáš Petříček

Stánek MÚA na festivalu *Svět knihy Praha* (květen 2019)

a Archivu AV ČR, a usadil se tak předchozí organizační model kopírující poněkud neprakticky původní *archivní* a *masarykovskou* část MÚA. V souvislosti s reorganizací bylo rozděleno největší Edičně-bada-telské oddělení na dvě nová oddělení (*Oddělení moderních intelektuálních a politických dějin* a *Oddělení moderních sociálních a kulturních dějin*), současně ale byla sloučena dvě archivní oddělení v nové *Oddělení osobních a historických fondů*. Toto sloučení respektuje nejen věcnou příbuznost odborných činností obou původních oddělení, ale i skutečnost odrážející vrcholící zpracovávání osobního fondu TGM a blížící se přesměrování většiny členů oddělení na *osobní archivy akademiků*. Posledním krokem reorganizace bude realizace centralizace stávajících administrativních úseků pracoviště v jeden celek (v průběhu prvního pololetí 2020).

Z množství jednotlivých vědeckých výstupů roku 2019 bych zde rád zmínil alespoň několik *top* příspěvků. Nejprve mně přichází na mysl první díl dlouho připravovaných *Dějin ČSAV*, za nimiž stojí autorský tým pod vedením Martina France. Jedná se o první vlašťovku nejen při zpracování dějin ČSAV (celkem plánovány čtyři svazky pro období 1952–1992), ale vůbec o počátek syntézy dějin neuniverzitního výzkumu na našem území ve 20. století. Na místě je nepochybně i zamyšlení, jak uchopit *soudobé* akademické dějiny, neboť blížící se 30. výročí vzniku Akademie věd ČR (2023) je v tomto ohledu nejen výzvou, nýbrž i dalším logickým záměrem: AV ČR nám totiž rychle dospívá do věku své československé/socialistické předchůdkyně. Mezi přední výstupy roku 2019 řadím i již výše zmíněnou knihu o společných česko-rakouských dějinách (*Nachbarn*, česky *Sousedé*). Její německojazyčná mutace vyvolala v sousedním Rakousku natolik velkou odezvu, že po několika týdnech byl nutný nejen dotisk, ale zároveň příprava druhého vydání. Lze jen litovat, že úspěšně zahájenou šňůru prezentací české verze v předjaří 2020 zastavila koronavirová krize. Bezesporu zajímavý výsledek pak tvoří několik navzájem propojených výstupů Hany Kábové, která veřejnosti zevrubně před-

M. Klečacký na slavnostním udílení cen *Danubius Young Scientist Award* v Bukurešti

stavila osobu a dílo akademika Josefa Dobiáše. Opřela se přitom o jeho osobní fond uložený v našem archivu a postupně připravila výstavu, konferenci, výstavní katalog a především kolektivní monografii o tomto pozapomenutém badateli dějin starověku. Velké úsilí a kvalitní práci odrážejí i nejnovější svazky *vlažkové* ústavní knižní řady České moderní dějiny. Poslední novinku v roce 2019 představovalo zpracování hospodářských aktivit československých legionářů v Rusku (Daniela Brádlarová).

V loňském roce naši pracovníci dosáhli i několika významných ocenění. Rudolf Kučera (spolu s naším bývalým pracovníkem Otou Konrádem) byl za monografii *Cesty z apokalypsy* nominován na cenu Magnesia Litera a unikla mu takříkajíc *o fous*. Hned dvou významných ocenění, Ceny Josefa Hlávky a Ceny Akademie věd ČR, se dočkala monumentální *Republika československá 1918–1939* (ed. Dagmar Hájková a Pavel Horák). Obě zmíněné publikace se v dohledné době dočkají i anglického překladu a vydání v zahraničí. Přes oba zmíněné úspěchy si však myslím, že rok 2019 byl *rokem Martina Klečackého*. Postupně získal Wichterleho prémii (za humanitní a společenské vědy přitom uspěly jen tři nominace), mezinárodní cenu Danubius Young Scientist Award udělovanou rakouským Ministerstvem vzdělávání, vědy a výzkumu (a předanou tentokrát v Bukurešti) a v neposlední řadě Cenu Josefa Pekaře. A jen tak *mimochodem* patřil i mezi týmově oceněné autory *Republiky československé...* Zahraniční překlad Klečackého opakovaně oceněné monografie *Český ministr ve Vídni* je doufejme otázkou historicky krátkého času. Všem oceněným moc blahopřeji a ostatní vyzývám k jejich následování.

Závěrem bych si dovilil výrazně osobní pasáž tohoto editoria, který letos píši naposledy. V červenci 2020 mi končí druhý ředitelský mandát, a dovrší se tak mé desetileté působení v čele ústavu. To je jistě příležitost k určitému osobnímu i institucionálnímu bilancování. To institucionální ponechám jiným, v první řadě evaluátorům našeho pracoviště. Pokud jde o osobní ohlédnutí za oněmi deseti lety, tak mi jistě chybí nezbytný časový odstup, nicméně bych se rád pokusil alespoň o několik reflexí souvisejících s vedením akademického pracoviště. Opakovaně jsem se během let setkával s dotazem, „jestli mě to baví...“. Přiznám se, že neví. Na začátku tomu tak určitě nebylo. První tři čtyři roky vývoj ústavu silně ovlivňovala – či spíše limitovala – ekonomická krize a její dozvuky, které v Akademii věd rezonovaly ještě déle nežli v jiných hospodářských či veřejných sektorech. Šetřili jsme, kde se dalo, snižovali platy, nezbytné bylo propouštění a rušení míst. Navíc jsem nastupoval v situaci, kdy můj předchůdce odešel nečekaně uprostřed svého mandátu, finišovaly přípravy na evaluaci pracoviště (zde po letech ještě jedno velké poděkování a uznání Lucii Merhautové, před mým

R. Kučera a O. Konrád – z videoklipu k nominaci na ocenění *Magnesia Litera*

nástupem pověřené řízením ústavu) a sám jsem se potýkal s následky těžkého úrazu, kdy jsem ještě několik týdnů řídil ústav z bechyňského sanatoria.

S odstupem mohu říci, že mě vlastně překvapuje, jak – ve srovnání s univerzitou – rozumné, skromné a současné spolupracující zaměstnance náš ústav měl a má. Dokázali jsme táhnout za jeden provaz a myslím, že se postupně podařilo po určitých rozpacích prosadit novou společnou identitu nedávno spojeného ústavu, kdy postupně ustoupilo rozlišování na *tamtí a oni*, tedy Florenc vs. Gabčíkova, a všichni jsme se stávali *my*, což v listopadu 2017 symbolicky dovršilo sestěhování obou součástí na jednu adresu.

Opakovaně jsem v posledních letech slyšel tu i onde slova uznání, jak naše pracoviště dobře šlape, jak se rozvíjí, sbírá projekt za projektem, vybírá si nejschopnější spolupracovníky, jak si i v letech krize pomohl k vlastní

Část autorského kolektivu publikace *Republika československá 1918–1939* na udílení Ceny Akademie věd ČR za mimořádné výsledky výzkumu

budově atd. To všechno je jistě pravda a pochopitelně mě to těší, ale osobně si nejvíce cením něčeho úplně jiného, a to kolektivu našich zaměstnanců. V našem ústavu jsem ani zdaleka nebyl svědkem takové míry přehnané soutěživosti, intrikaření a umění přežívat z ničeho, jako je tomu nezřídka jinde. Kolegiální vztahy jsem zažíval i v interakcích mezi ústavu Akademie navzájem, a to nejen v rámci naší vědní oblasti. Neméně si cením i přátelského a veskrze vstřícného jednání ze strany vedení Akademie vůči ústavům. Vždy jsem se setkával s pochopením, zájmem a upřímnou ochotou pomoci – a když to nešlo hned, šlo to zpravidla za rok či dva. Vedle Jiřího Drahoše a Evy Zažimalové bych chtěl proto za veškerou podporu poděkovat oběma

naším místopředsedům, Jaroslavu Pánkovi a Pavlu Baranovi, a samozřejmě i oběma akademickým *financmistřům*, Petru Bobákovi a Martinu Bilejovi. Bez zájmu a pochopení zejména posledně jmenovaných by náš ústav rozhodně nevzkvétal tak, jak tomu v posledních sedmi letech bylo.

Vrátím-li se k otázce, zda mě ředitelování *baví*, tak bych asi i o posledních pěti letech řekl, že mě sice nijak zvláště nebavilo, ale kromě toho, že se stalo snesitelnou rutinou, tak pro mě poměrně často bylo i zdrojem *dobrého pocitu*. Řada pěkných, ano i skvělých věcí se podařila, zejména mě těšily četné úspěchy našich kolegů a kolegyně počínaje získaným grantem, přes vydání výjimečné publikace až po *ulovení* nějakého toho *Wichterleho* či jiného prestižního ocenění. Chtěl bych proto poděkovat všem, díky nimž jsem pocit nikoliv marné, nýbrž *dobře odvedené práce* mohl tu a tam zažívat s nimi. Na ty okamžiky budu vždy rád vzpomínat. Svému nástupci, kterého budeme znát již brzy, bych chtěl popřát co nejvíce oněch momentů pocitu *dobře odvedené práce* a hlavně co možná nejstabilnější a nejpředvídatelnější vývoj vědní politiky v naší zemi. Obávám se však, tváří v tvář stávající pandemii, která nejspíše vyústí v hlubokou hospodářskou krizi, že se z mé strany jedná jen o zbožné přání. Je tu však i jedna optimistická skutečnost – jsme o mnoho chytřejší nežli před deseti lety, a tudíž víme, jak z maléru ven. Věřím proto, že náš ústav i celá Akademie nastávající složité období nejen úspěšně zvládnou, ale že případné obtíže povedou ke zdravé katarzi, mobilizaci rezerv a následně i k odrazu k novým úspěchům. Rád se na tomto společném úsilí budu i nadále podílet. ■

Ředitelské odcházení

Desetiletí Luboše Velka a Masarykův ústav a Archiv AV ČR

Luboš Velek zahájil své působení v pozici ředitele Masarykova ústavu a Archivu (MÚA) v roce 2010. Pracoviště přebíral za situace, kdy bylo dislokováno v několika budovách, a po rozpočtových škrtech, které zasáhly celou Akademii věd. Ústav byl zároveň poznamenán nedávným sloučením dvou původně samostatných institucí. V té době patřil k nejmenším pracovištím Akademie věd, jak co do rozpočtu, tak i co do počtu zaměstnanců. Tomuto stavu odpovídalo i těžiště výzkumné činnosti, poměrně úzce zaměřené na život, dílo a odkaz TGM. Mezinárodní spolupráce se omezovala na převážně osobní kontakty badatelů.

Za těchto podmínek se vedení ústavu, v čele s mladým ředitelem, rozhodlo postupovat uvážlivě směrem ke změně koncepce pracoviště, ale také razantně, s cílem přivést na pracoviště mladší a střední generaci badatelů a současně alespoň částečně nahradit výpadek institucionálních prostředků ambiciózní grantovou strategií. Badatelské zaměření pracoviště bylo rozšířeno, čímž bylo umožněno získávat další zdroje účelové podpory. Logickým důsledkem dobře zvolených opatření byla i rostoucí prestiž takto reformovaného pracoviště na mezinárodním poli, jeho výsledky začaly překračovat rámec domácího prostředí a vybudovalo si pozici jednoho z uzlových bodů mezinárodní vědecké komunikace v oborech, jimiž se zabývá. Projekty mezinárodní spolupráce přitahovaly další nadané vědecké pracovníky, a tak se dařilo i nadále rozšiřovat badatelské pole pracoviště. To, že ředitel a vedení ústavu zvolili správnou strategii, se ukázalo nejen v krátkodobém horizontu, ale zejména s postupujícím časem. Výsledkem tohoto působení je nynější stav, kdy je MÚA řešitelem vysoce prestižních projektů, a to nejen v prostředí České republiky, ale i v evropském kontextu.

Rád bych také připomněl podporu a úspěchy v infrastrukturní činnosti pracoviště. Implementací jednotné elektronické spisové služby napříč pracovišti Akademie věd byl výrazně zefektivněn provoz této agendy. Ústav se v oblasti předarchivní a archivní péče stal ústřední institucí zabývající se také dějinami neuniverzitního výzkumu a v posledních deseti letech rovněž správcem robustních výzkumných infrastruktur v oboru moder-

L. Velek při nástupu do ředitelské funkce

ních českých a středoevropských dějin. Ve spolupráci s vedením Akademie věd pracoviště získalo od vlády České republiky nemalé finanční prostředky na katalogizaci a zpřístupnění prezidentské knihovny TGM i ústředních částí jeho archivního fondu. Byly vybudovány i moderní knihovny a archivní depozitáře. MÚA pod vedením Luboše Velka tak konečně začal splácet dluh české společnosti svému prvnímu prezidentovi zpřístupňováním velkého množství literatury a archivních materiálů, bez nichž by již dnes nebylo studium moderních českých i středoevropských dějin u nás ani v zahraničí představitelné.

Skvělou periodu ředitelského působení Luboše Velka završuje současné sídlo pracoviště. Luboš Velek dokázal i v komplikovaných finančních podmínkách a za velkorysé podpory Akademie věd rozšířit stávající areál o novou budovu, která po více než osmdesáti letech od založení ústavu Tomášem G. Masarykem konečně naplnila přání prvního československého prezidenta a poskytla důstojné místo pro činnost

takovéto instituce. Komplex moderních budov, služících činnostem archivu, vědeckým pracovníkům i poskytujících důstojné zázemí prezidentské knihovně TGM, je ztělesněním dynamického vývoje pracoviště během posledních deseti let. Ústav dnes zaměstnává takřka stovku kvalifikovaných a motivovaných pracovníků a disponuje potřebným zázemím, jež je předmětem uznání ze strany českých i zahraničních kolegů. MÚA se tak stal jedním z ústředních míst národního

i evropského výzkumu v oblastech své působnosti a prestižním pracovištěm mezinárodního formátu.

Volba Luboše Velka do čela MÚA se tedy v roce 2010 ukázala jako opravdu šťastná. Pracovišti, jeho zaměstnancům a zejména vědě a výzkumu v této oblasti přinesla do té doby netušené možnosti rozvoje a nakonec naplnění po generace formulovaných vizí. Za to vše patří Luboši Velkovi uznání a dík.

Pavel Baran

Luboš Velek – 10 let ředitele Masarykova ústavu a Archivu AV ČR

Ředitel Masarykova ústavu a Archivu Akademie věd České republiky dr. Luboš Velek je znám širší odborné veřejnosti jako významný badatel a autor či spoluautor mnoha odborných publikací, též i jako vysokoškolský pedagog. Ve své výzkumné činnosti se zaměřuje na politické, kulturní a sociální dějiny českých zemí a habsburské monarchie, na vývoj politické kultury, na nacionalismus a dějiny vědy a vzdělávání ve střední Evropě v 19. a 20. století. Kolegové z akademické a historické obce však znají dr. Velka též jako zkušeného organizátora vědeckého života a klíčovou osobnost MÚA. Vzhledem k členství v radě pracoviště a dozorčí radě MÚA v letech 2010–2020 jsem měl možnost seznámit se s dr. L. Velkem osobně a poznat lépe jeho práci i výsledky činnosti kolegyně a kolegů z MÚA. Setkávali jsme se i na konferencích a výstavách, též na společném výstavním projektu Akademie věd ČR a tří historických akademických ústavů k 100. výročí založení Československa v roce 2018. Tehdy jsem pochopil, že samotné jubileum 100. výročí vzniku samostatného Československa znamenalo pro tento ústav, jeho pracovníky i ředitele nejen mimořádnou výzvu, ale i velké organizační úsilí a tvůrčí vypětí. A jistě v tom nemalou roli sehrával fakt, že ústav nese v názvu jméno zakladatele našeho státu.

Na počátku prvního funkčního ředitelského období dr. Velka v letech 2010–2015 bylo důležitým východiskem při koncipování představy o dalším rozvoji pracoviště a o jeho potřebách, že se dr. Velek mohl opřít o dobrou znalost prostředí. Jednalo se zároveň o období, které mělo svébytnou vnitřní dynamiku. Na jedné straně se v této dynamičnosti odrážela nelehká etapa ve vývoji české vědy a vědní politiky v letech 2009 až 2012. S tím se museli ředitel i ústav jako celek vyrovnat.

Na straně druhé ústav a archiv prošly důležitou a svým způsobem průlomovou evaluací v roce 2011. Ke stabilizaci situace jistě přispělo posílení vnitřní soudržnosti MÚA, který v roce 2006 vznikl sloučením dvou do té doby samostatných pracovišť.

Úspěchy byly zaznamenány v těchto letech na poli „grantové politiky“. Byly spojeny s výrazným finančním efektem, který umožnil další rozvoj MÚA. Významného úspěchu se v roce 2011 dosáhlo založením společného pracoviště s vysokou školou CEVRO (Centrum středoevropských studií). Zintenzivnila se mezinárodní spolupráce. MÚA přivítal řadu zahraničních stipendistů, vzniklo i několik v zahraničí vydaných publikací.

Rozvoj a činnost MÚA ve druhém funkčním období ředitele dr. Luboše Velka v letech 2015–2020 lze v mnohém vnímat jako pokračování započaté činnosti. Především se však jednalo o etapu, ve které došlo k významnému posunu v prohlubování a zkvalitňování vědecké a výzkumné činnosti. Výchozím podnětem se stala idea, která stavěla na výrazně inovativním a dlouhodobém záměru budovat ústav a archiv jako dynamické pracoviště zabývající se vývojem středoevropského prostoru v 19. a 20. století v širším kontextu. To se ukázalo jako nutné, žádoucí a současně atraktivní pro další orientaci ústavu. Výzkum daleko razantněji protkla témata politické kultury a politických systémů, demokratických tradic, politického stranictví, literárních a filozofických směrů, národnostních problémů, mezinárodních vztahů. Byl rozšiřován výzkum dějin českého parlamentarismu, politického a správního systému, problému čechoslovakismu a jeho proměn v průběhu 20. století či středoevropského nacionalismu a kulturní paměti. Nadále však zůstala zachována

podpora vydávání obou tradičních masarykovských pramenných řad (Spisy TGM a Korespondence TGM) a bylo zahájeno vydávání Korespondence E. Beneše. Zásadním těžištěm vědeckého bádání MÚA zůstal i v období let 2015–2020 výzkum dějin Akademie věd a obecně dějin vědy a vzdělanosti na našem území. Pevné místo ve struktuře výzkumu MÚA mají nadále Oddělení pro soupis a studium rukopisů, vlastní archivní činnost a spolupráce s ostatními vědeckými a archivními pracovišti.

Výraznou pozornost věnovali dr. Velek a jeho spolupracovníci z vedení ústavu rozvoji a modernizaci pracoviště a kvalitě pracovního prostředí. Byla realizována novostavba budovy v areálu Gabčíkova 10 a provedena rekonstrukce pronajatého depozitáře pro Knihovnu TGM v prostorách sousedního areálu Ústavu struktury a mechaniky hornin AV ČR. Obojí bylo realizováno

s výraznou podporou ze strany vedení Akademie věd ČR. Stavební akce byly úspěšně dokončeny a provoz v obou nových částech ústavu byl slavnostně zahájen 6. listopadu 2017.

Lze konstatovat, že v rámci uplynulého desetiletí dosáhl Masarykův ústav a Archiv AV ČR četných vynikajících výsledků, skvělých publikačních výstupů. Úspěšně svou práci popularizuje vůči široké veřejnosti, studentům, učitelům i v médiích. Pracovníci MÚA též získali řadu zasloužených ocenění. Jistě i proto je na místě připomenout, jakým rozvojem a proměnami tento ústav a archiv prošel v desetiletí 2010–2020, jak se nadále vyvíjel v přední badatelské, výzkumné a dokumentační akademické pracoviště a že na tom nemalou osobní zásluhu měl i ředitel této instituce dr. Luboš Velek. Za to mu patří velký dík.

Jiří Kocián

Výzkumné týmy

Rok 2019 byl v pořadí druhým, ve kterém fungovala vědecká práce našeho pracoviště v rámci nové, „týmové“ organizace. Konkrétní výsledky této práce jsou detailněji zmíněny na následujících stranách a již při letmém pohledu je zřejmé, že ani jeden z týmů rozhodně nezahláel. Výzkumná dynamika je zřetelná jak z počtu a zaměření jednotlivých badatelských projektů, tak i z bohatých konferenčních aktivit i pracovních výstupů. Vědecké týmy se tak velmi rychle staly přesně tím, co jsme si od nich po reorganizaci pracoviště slibovali – prostředím pro vzájemný dialog o vědeckých tématech, jejich následné promyšlení do podoby konkrétních projektů a v posledním kroku i pro jejich řešení. Integrální součástí některých týmů jsou i zaměstnanci archivních oddělení, ať už díky zpřístupňování našich klíčových fondů, nebo prostřednictvím vědecké práce odrážející se v autorství či spoluautorství konkrétních studií. Týmům se tak jednoznačně daří nalézat synergie napříč odděleními a přispívat k většímu odbornému dialogu na našem pracovišti. Po zhruba dvou letech „ostrého provozu“ tedy lze říci, že nová struktura vědecké práce se již začíná osvědčovat a může posloužit jako základní osa pro nadcházející hodnocení ze strany AV. Rozhodli jsme se proto všechny týmy do tohoto hodnocení přihlásit a doufáme, že nám výsledky náročného hodnotícího procesu poskytnou zpětnou vazbu k jejich dalšímu rozvoji.

Rudolf Kučera

Konstruování československé státnosti

Výzkumný tým se zabývá proměnami československé státnosti v průběhu 20. století, a to v kontextu středoevropského prostoru. Orientuje se především na její ideové zdroje, mění se formy (re)prezentace a způsoby recepce. Tyto základní okruhy výzkumu jsou sledovány v několika koncepčních i metodologických rovinách: legitimita a struktura státní moci, politická kultura, aplikovaná politika dějin, politika paměti, komemorace apod.

Po mediálně náročném roce 2018 se výzkumný tým v roce 2019 soustředil především na realizaci grantových projektů. Jan Hálek s Borisem Moskovičem nejenže dokončili projekt GA ČR *Maffie – mýtus a realita. Formování obrazu domácího protirakouského odboje v kolektivní paměti meziválečného Československa* (viz rozhovor), ale získali nový s názvem *Na cestě k dějinnému vrcholu? Vznik Československa v proměnách historiografie, 1918–1992/1993*. Mezi další dokončené projekty patřil v loňském roce grant Martina Klečackého *Okresní hejtman jako představitel státní správy v regionu. Proměny výkonu státní moci v letech 1868–1945* věnovaný fenoménu okresního hejtmana. Projekt sleduje činnost a působení šéfa okresního úřadu od znovuzavedení struktury okresních hejtmanství v roce 1868 do jejich zrušení v roce 1945, vliv modernizačních procesů (nacionalizace, industrializace, sociální hnutí) na chod státní správy a možnosti okresních hejtmanů ovlivnit veřejný život v daném okrese. Cílem projektu je zhodnotit význam okresního hejtmana jako základního článku státní správy v regionu v kontaktu s občanem, politickou stranou, samosprávou i dalšími administrativními složkami.

Pavel Horák a Richard Vašek pokračovali v práci na projektu *Inscenování politického exilu. Českoslovenští politici v Londýně za druhé světové války*. V něm se zamě-

Dagmar Hájková během natáčení pořadu České televize *Tři sta třicet tři*

řují na okruh lidí kolem Edvarda Beneše a pomocí metafory vládnoucího dvora se soustřeďují na otázku, jak byl tento politický exil inscenován. S odkazem na koncept Ervinga Goffmana, který je založen na divadelnosti každého prostředí, sledují československý exilový „vládnoucí dvůr“ jako státnické představení. Zajímá je scéna s kulisami, rekvizity, kostýmy, scénář, dramaturgie, režie, zvuk, aranžmá, přičemž se domnívají, že právě touto perspektivou mohou nahlédnout také do zákulisí inscenovaného, a tím i na techniky politické moci.

Vycházejí ze zjištění, že exilové vlády investovaly značné prostředky do své kredibility. Norové (s královským dvorem), Belgičané (s ministerstvem kolonií) či Nizozemci (s obojím) se v tomto ohledu neměli v imperiálním Londýně příliš čeho bát. Československá pozice ale byla, přinejmenším zpočátku, komplikovanější. V připravované monografii proto pracují s hypotézou, že mocenský okruh kolem Beneše musel o to větší důraz klást právě na otázky ceremonielu nebo reprezentativnosti obecně.

V rámci tohoto projektu je k tisku již připravena publikace paměti Josefa Davida, exilového politika a poválečného předsedy parlamentu. Dále se finalizuje kritické vydání obsáhlého válečného deníku Iva Ducháčka, prominentního úředníka exilové vlády. Jeho záznamy skvělé literární úrovně přinášejí popis prostředí vrcholných exilových kruhů, který se prolíná s líčením života ve válečném Londýně, městě přidělů a leteckých náletů. Zatímco řada deníků i pamětí politiků se zaměřuje na politická vyjednávání sama o sobě, Ducháčkův text je psán s pozoruhodným odstupem, a přitom se smyslem pro detail. Jako bývalý novinář, před válkou pařížský korespondent *Lidových novin*, s jemným humorem portrétuje osobnosti a glosuje a pointuje různé situace. Díky jeho stylu lze deník číst i jako svým způsobem reportáž, provádí nás prostředím, a my se tudíž vlastně dozvídáme, jak bylo utvářeno. Jako asistent Huberta Ripky byl pověřován pracovními schůzkami s diplomaty, úředníky a politiky, jeho deník tak odkrývá myšlenkový svět jednotlivých exilů i exilu celkově.

V rámci řešení grantu zaměřeného na inscenování londýnského exilu se také uskutečnily dva semináře. Zatímco první s názvem *Odboj či přežití? Česká realita a české křížovatky na počátku okupace* se konal 24. dubna 2019 v pražské Lannově vile, druhý Život exilového státního zřízení ve Velké Británii za druhé světové války se 18. září 2019 uskutečnil na půdě Filozofické fakulty UK v Praze. Vybrané příspěvky budou publikovány na stránkách časopisu *Historie – otázky – problémy* (HOP).

V edici České moderní dějiny vyšla také kniha Jana Hála a Borise Moskoviče s názvem *Fenomén Maffie. Český (domácí) protirakouský odboj v proměnách 20. století*, která je výsledkem jejich předchozího několikaleťového výzkumu. Na to, jak se k tématu autorská dvojice dostala a jaká úskalí s sebou neslo bádání o legendami opředěné Maffii, se autorů ptala vedoucí výzkumného týmu Dagmar Hájková.

Když se řekne Maffie, tak se každému historikovi vybaví Milada Paulová a její monumentální dílo, které je už tradičně vnímáno jako takřka nepřekonatelný opus k dějinám protirakouské rezistence. Jak jste k němu přistupovali vy?

JH: Je potřeba zdůraznit, že hlavním předmětem našeho výzkumu nebyly samotné dějiny domácího

Autorský kolektiv *Republiky československé* na slavnostním udílení Cen Josefa Hlávky v Lužanech

protirakouského odboje v letech 1914–1918, ale jeho tzv. druhý život. To znamená, že jsme se soustředili primárně na formování obrazu Maffie v historické paměti české společnosti, a to od období první republiky až po současnost. Výsledky našeho výzkumu ale nakonec přece jen ukázaly i to, že dosavadní výklad domácího protirakouského odboje má celou řadu limitů a skýtá značný prostor pro revidování.

BM: K pracím M. Paulové jsme přistupovali jako k sice úctyhodnému historiografickému počínu, který díky bohaté a v řadě ohledů i unikátní faktografii zůstává jedním ze základních děl k českým politickým dějinám za první světové války, daleko více nás ale zajímaly okolnosti jeho vzniku a hlavně proces následné řekněme až kanonizace jeho závěrů v rámci odborného výzkumu. Ten přitom dodnes ovlivňuje náš pohled na Maffii.

Obligátní otázka: Co vás k tématu přivedlo?

JH: Asi v roce 2003 jsme společně s kolegyní Danielou Brádrlerovou začali pořádat osobní fond M. Paulové, který je uložen v Archivu AV ČR. Naše práce vyústila v přípravu a vydání rozsáhlých edic korespondence mezi Paulovou a prezidentským kancléřem Přemyslem Šámalem, jenž byl považován za hlavu Maffie. Následovala i edice Šámalovy korespondence s dalším z odbojových předáků a prvním československým vyslancem v USA Bedřichem Štěpánkem. Práce na těchto knihách stále zřetelněji ukazovala, že dosud prezentovaný výklad dějin Maffie podléhá celé řadě zkreslení a nejasností, jejichž kořeny sahají až do prvních měsíců vzniku Československa, kdy začal být maffistický narativ formován. V tomto kontextu jsem záhy dospěl k závěru, že objasnění těchto legend a mýtů není možné bez zkoumání právě onoho příběhu o „Maffii po Maffii“, tedy o paměti české protirakouské rezistence po roce 1918.

BM: Mě na maffistické problematice zaujaly její přesahy do jihoslovanské oblasti, a to s ohledem na – v meziválečném období silně zdůrazňovanou a v řadě ohledů i značně nadsazenou – tezi o koordinovaném česko-jihoslovanském hnutí proti habsburské říši, ve kterém měla Maffie sehrát rozhodující roli. Zaujalo mě také, jakými proměnami prošla paměť Maffie ve zdánlivě „hluchém“ období po roce 1945, tedy v kontextu vývoje marxistického dějepisectví, které akcentovalo rozhodující roli Leninovy říjnové revoluce při vzniku ČSR, stejně jako v období tranzice devadesátých let, kdy se Maffie nenápadně vrátila zpět do hlavního proudu výkladu let 1914–1918, ovšem nejčastěji v oné legendistické podobě.

V čem byl výzkum nejnáročnější?

JH: Nejtěžší bylo vnímat dosavadní výkladová schémata jako hlavní předmět našeho výzkumu, nesklouzávat k revidování samotných dějin prvního odboje a samozřejmě si držet i patřičný odstup od rozličných stylizací a jednotlivých verzí maffistického příběhu jako takového, kterých se v námi sledovaném období objevilo skutečně nadmíru. Proto bylo nutné sledovat rozličnou dobovou produkci, která se k Maffii vztahovala třeba i jen letmo – od úřednické a publicistické přes historiografickou až po uměleckou.

BM: Obtížné bylo už jen zachytit proměny reflexe Maffie během fakticky celého 20. století. Po prameně bohatém období první republiky, kdy to byl velmi frekventovaný pojem, přišla nadlouhu z hlediska reflexe fenoménu Maffie hubená léta, která fakticky trvala do počátku našeho milénia. I přes nemalé množství zajímavých, neprávem skoro zapomenutých textů se ale ne vždy jednalo o četbu poutavou či intelektuálně stimulující. O to důležitější ale bylo

se vši vážností analyzovat kompozici těchto textů, zvolenou argumentaci i evidentní účelovost, jež stála za jejich sepsáním. Přitom je nutné vyzdvihnout, že se takové konstatování netýká pouze části prvo-republikové produkce naivně adorující Maffii a další aktéry „národní revoluce“ let 1914–1918 nebo textů stalinistického dějepisectví usilujících naopak o vykořenění této „osvobozené legendy“ a diskreditaci někdejších hrdinů prvního odboje, ale i řady příspěvků z devadesátých let, které se ve snaze najít a oživit vhodné historické vzory a ideály nejen opět vrátily k někdejším výkladovým schématům typickým pro éru T. G. Masaryka a E. Beneše, ale navíc tato klišé a jednostrannosti dále rozvíjely.

Co vlastně znamenalo být „maffiánem“?

JH: To je otázka, která se dotýká jednoho ze základních problémů našeho výzkumu, a sice členství v Maffii. Původně jsme se domnívali, že členskou základnu Maffie bude možné až na několik výjimek pevně vymezit. Tento předpoklad se však záhy ukázal jako lichý. S ohledem na to, že jsme sledovali, jak se příběh Maffie složitě rozvíjel po roce 1918, a to hlavně prostřednictvím publikovaných či ústně předávaných vzpomínek přímých aktérů, se zodpovězení této otázky – a posouzení, kdo vlastně byl a kdo ne „skutečným členem Maffie“ – stávalo v podstatě nejen nemožným, ale vzhledem k osnově našeho výzkumu i stále více podružným. Mezi osobami, jež různé zdroje označovaly za „členy Maffie“, byli zastoupeni zejména zástupci středních a vyšších společenských vrstev, převážně reprezentanti domácí politiky, a to nejrůznější stranické příslušnosti, kteří se buď různými způsoby vyslovili pro přímou spolupráci s exilem, nebo se alespoň jinak identifikovali s jeho cíli. Jednalo se tedy hlavně o profesně a společensky etablované osoby, hmotně zajištěné. Zcela opomenuti však nezůstali ani zástupci nižších sociálních vrstev, jacísi „pěšáci Maffie“. Překvapivě jsme zjistili, že k „členství v Maffii“ vám po roce 1918 stačilo mnohdy jen renomé obhájce české národní věci, pověst předválečného příznivce T. G. Masaryka a realistické strany nebo povědomí o vašem konfliktu s rakouskou mocí či prostá rodinná vazba s některým z dalších „maffistů“.

Vaše kniha se zabývá rekonstrukcí či možná lépe dekonstrukcí paměti Maffie. Jaké je místo Maffie v české historické paměti?

JH: Zatímco historiografický diskurz se dosud nevymanil z ustálených výkladů, jež jsou z velké části určovány dílem M. Paulové, v širším povědomí se charakteristika Maffie omezuje zpravidla na útržkovité údaje o její konspirační zpravodajské činnosti, kdy se řídila instrukcemi zahraničního odboje. Během výzkumu se mimo jiné ukázalo, že tento současný obraz Maffie v podstatě odpovídá prezentaci, kterou kdysi rozvíjela prohradní skupina kolem P. Šámala, zatímco příběh

Maffie v podání Kramářových stoupců se – až na výjimky – ocital v jejím stínu.

BM: Před čtyřmi lety, kdy jsme začínali na projektu pracovat, se zdálo, že v rámci české historické paměti se Maffie nachází na samém okraji zájmu, a to jako zřídka reflektovaný či cíleně rozebíraný pojem z moderních dějin. Zhruba v polovině řešení projektu jsme ale byli svědky nečekané a do jisté míry i překvapivé aktualizace maffistického odkazu. V rámci politické agitace se totiž k němu přihlásila politická uskupení, která sice v celostátním měřítku nedosáhla žádných relevantnějších výsledků, ale z hlediska reflexe Maffie to byl pro nás doslova živoucí důkaz toho, že zákruty vývoje historické paměti jsou skutečně jen obtížně předvídatelné či plošně ovlivnitelné. Utvrdilo nás to navíc v přesvědčení, že zkoumat (zne)užívání tohoto symbolu domácího protirakouského odboje až do dnešních dnů má smysl. I proto jsme rozhodli popis

těchto nejnovějších trendů souvisejících s Maffií přímo zahrnout do závěrečné monografie.

Jaký je zájem veřejnosti o vaše téma?

JH: Naše představy o zájmu veřejnosti jsou nepochybně ovlivněny, a tím i do jisté míry zkresleny, faktem, že náš výzkum vrcholil v době, kdy probíhaly oslavy stého výročí vzniku Československa. I tak se nám ale zdá, že si fenomén Maffie dodnes uchoval jistý „působ“. Utvrzují nás v tom nejen ohlasy, se kterými jsme se v průběhu našeho výzkumu setkali ze strany zájemců mimo odbornou obec, ale i pozitivní reakce na dokument režiséra Davida Síse (mimořádně potomka rodiny úzce spjaté prostřednictvím bratrů Františka a Vladimíra Sísových s maffistickou historií), který pod názvem „Maffiáni“ odvysílala v roce 2018 Česká televize. Ostatně to vypadá, že téma nezapadlo a snad v něm budeme pokračovat. ■

Výzkum, vydávání a popularizace díla T. G. Masaryka a jeho spolupracovníků

Výzkumný tým se zaměřuje na interpretaci, vydávání, digitalizaci a popularizaci díla T. G. Masaryka a jeho blízkých spolupracovníků, v první řadě Edvarda Beneše. Tým je interdisciplinární a vznikl na průsečíku Edičně-badatelského oddělení a Oddělení Archivu ÚTGM, personálně a obsahově je provázán s dalšími výzkumnými týmy MÚA a jejich tématy i metodologickými přístupy, neboť masarykovské téma prostupuje nejrůznějšími historickými a oborovými kontexty v dlouhém časovém úseku od poloviny 19. století po současnost. Spolupracuje také s Ústavem T. G. Masaryka a dalšími tuzemskými i zahraničními institucemi.

V roce 2019 se členky a členové týmu zaměřili na pestrou škálu výzkumných, edičních i popularizačních aktivit. Klíčové bylo napojení výzkumné a ediční práce na unikátní infrastrukturu představovanou Archivem a Knihovnou Ústavu T. G. Masaryka, jejichž zpracování postupuje poměrně svižným tempem kupředu. Z dlouhodobých projektů pokračovala příprava *Encyklopedie života a díla T. G. Masaryka*, do poslední fáze také vstoupily revize *Bibliografie publikovaných děl T. G. Masaryka*.

Spisy TGM a jejich budoucnost

Již v loňském Zpravodaji MÚA jsme podrobněji informovali o 39. svazku Spisů TGM *Programy Masarykových politických stran. Texty z let 1900–1912*, který se objevil na začátku roku 2019 a edičně jej připravila Jana Malínská. Na podzim 2019 pak vyšel dvousvazek Spisů 24a/24b nazvaný *Hilsneriáda. Texty z let 1898–1900*. Jeho uvedení se konalo 13. prosince v Knihovně Václava Havla. Aktuálnost Masarykem kladených problémů, a to nejen ve vztahu k známému antisemitskému procesu, naznačil i zájem návštěvníků, kteří zaplnili sál navzdory hektickému předvánočnímu času. Ve spisu se vedle zásadních a relativně známých textů (Rukověť sociologie, Jak pracovat, brožury požadující revizi Hilsnerova procesu, stať Jednoženství a mnohoženství atd.) podařilo shromáždit rovněž řadu neznámých textů (např. Masarykovy rozhovory pro *Jewish Chronicle*, příspěvek v sionistické publikaci, texty polemické, komentáře, glosy).

Korespondenční síť a korespondence TGM

Vydávání Spisů TGM se chýlí ke konci, na jaře 2020 vyšel svazek *Demokracie v politice. Texty z let 1907–1910* editovaný M. Neudorffovou a V. Kesslerem, připravuje

se svazek poslední (zachycující roky 1895–1897) a generální jmenný rejstřík. Nabízí se proto úvaha, co dál, jak tento jedinečný materiál dále zpřístupňovat a hlavně jak s ním dále vědecky pracovat. Jednu z cest představuje využití moderních nástrojů *digital humanities*. Hmatatelnější výsledky na tomto poli, s nimiž se již můžeme pochlubit, přináší projekt *Korespondenční síť T. G. Masaryka a vznik Československa v roce 1918*. Ředitelský tým pod vedením Martina Jemelky se věnoval rozsáhlé archivní heuristice v domácích a zahraničních archívech, knihovnách a paměťových institucích, jeho členky a členové se soustředili na tvorbu a testování databáze Masarykovy korespondence stejně jako na přípravu tištěných edic zaměřených na Velkou Británii a Německo.

Zásadně pokročila především příprava svazku TGM a Britové, který bude obsahovat Masarykovu písemnou komunikaci se světem britského impéria, a zahrne tak i oblast Irska či Kanady. Do publikace byly zařazeny všechny nalezené dopisy, dopisnice a telegramy, jichž byl Masaryk autorem či příjemcem. Obtíže heuristiky vysvětlují editoři svazku Dagmar Hájková, Jitka Jindřišková a Sva-

L. Merhautová na konferenci *Found in Translation?*

Zpracování fondu T. G. Masaryk

Pro tým a jeho práci je velmi důležité zpracovávání fondů v Archivu ÚTGM. V současné době probíhá další fáze uspořádání rozsáhlého **fondu T. G. Masaryka**, který je uložen v téměř 800 archivních kartonech. Před dokončením je katalogizační zpracování oddílů **Osobní** a **Republika**. Plně dokončena byla prozatím nová katalogizace důležité části **Válka** Miroslavou Květovou

a Soňou Martinovskou. Výsledný detailní katalog má nyní celkem 726 stran a obsahuje také podrobný úvod, který se zabývá dějinami fondu, jeho archivní charakteristikou, rozbořem obsahu a rekapituluje mimo jiné i život a dílo T. G. Masaryka v období let 1914–1918. Samotný oddíl **Válka** nyní čítá dohromady 5 885 katalogizačních záznamů a je uložen v 69 kartonech.

Historická korespondence online

Ve spolupráci s Filosofickým ústavem AV ČR, konkrétně Oddělením pro kmenologii a intelektuální dějiny raného novověku, a Knihovnou AV ČR vznikl v roce 2019 portál **Historická korespondence online**, jehož záměrem je digitální zpracování historické korespondence podle jasně nastavených standardů. V průběhu roku proběhl vývoj a testování redakčního rozhraní, v němž je možné ukládat Masarykovu korespondenci. Postup vysvětlil Tomáš Gecko: „Od počátku jsme chtěli vytvořit portál, který by byl kompatibilní se standardy Oxfordské univerzity a s databází novověké korespondence EMLO. Tamní odborníci mají dlouholeté zkušenosti s budováním digitální infrastruktury a rádi by iniciovali vznik celoevropské online sítě učené korespondence. Tyto podněty vítáme a snažíme se je podpořit. Důraz nicméně

klademe také na know-how našich editorů. Jejich znalosti umožnily, aby se do online rozhraní nevkládala jen základní metadata korespondence (datace, místo odeslání a doručení apod.), ale třeba i standardizovaná klíčová slova vypovídající o obsahu dopisů. To nám dovolí analyzovat proměny korespondenčních sítí T. G. Masaryka během rozdílných etap jeho života.“

Pro budoucí rozvoj databáze je zásadní získávání dalších významných celků bohemikální korespondence. V prosinci 2019 proběhl celodenní seminář ve vile Lanna, jehož hlavními organizátory byli Vladimír Urbánek a Martin Jemelka. Cílem bylo představit portál, jeho koncepci a aktuální obsah a vést diskusi s editory z různých oborů humanitních věd o budoucnosti digitálního zpracování historické korespondence.

topluk Herc: „Dokumenty zařazené do edice pocházejí z celé řady domácích a zahraničních archivů a institucí. Původně jsme korespondenci odhadovali na skromnější počet dopisů a plánovali zároveň zpracovat také poválečné období a korespondenci s Američany. To se ale záhy ukázalo jako přemrštěné, proto jsme rešerše prozatím omezili na Velkou Británii a v souladu s projektem NAKI ohraničili na období do konce roku 1918. Rozsáhlá heuristika v Archivu Ústavu T. G. Masaryka byla doplněna o několik dalších českých archivů a zejména o výzkum v zahraničních institucích, kde je uložena pozůstalost Masarykových korespondentů – například v Londýně, Readingu, Lancasteru, Edinburghu a Dublinu.“

Druhé pololetí roku 2019 se rovněž neslo ve znamení intenzivních příprav výstavy **TGM na síti**, na níž se podílí většina týmu projektu o korespondenčních sítích. Pavel Horák, hlavní autor koncepce, ji přibližuje takto: „Výstava ukazuje Masaryka prostřednictvím jeho networkingu. Zároveň tohoto angažovaného intelektuála představuje ve specifických komunikačních fenoménech. Atraktivnost námětu vnímáme v paralelách se současností. Spolu s návštěvníky si klademe otázku, jakým způsobem by Masaryk komunikoval v dnešní době

takzvaných sociálních sítí. Témata výstavních okruhů zahrnují práci s informacemi, mediální událost, konspirační teorie, manipulaci veřejným míněním, lobbying, oficiální komunikaci prezidenta republiky nebo osobní komunikaci v rodině. Středobodem výstavy je Masarykův pulpit jako metafora dnešní klávesnice či displeje telefonu.“ Výstavu se přes obtíže spojené s covid-19 podařilo v Galerii Věda a umění na Národní třídě realizovat mezi 1. červnem a 31. červencem 2020.

Zpracování korespondence se nevyčerpává projektem o korespondenčních sítích, GA ČR udělila podporu projektu *Přátelství v kontextu politických a literárních zápasů: Tomáš Garrigue Masaryk a Josef Svatopluk Machar*. Jeho hlavní řešitelkou je Helena Kokešová, která jej přibližuje následovně: „Cílem projektu je zhodnotit dlouhodobý a různými fázemi procházející vztah mezi politikem a filozofem T. G. Masarykem a básníkem J. S. Macharem. Akcentováno je přitom téma přátelství dvou mužů-intelektuálů a jeho osobní, politické i kulturní předpoklady, zajímají nás vztahy mezi soukromým a veřejným prostorem. Východiskem je korpus více než 500 nedávno znovu objevených dopisů obou protagonistů.“ Plánovány jsou dvě komentované edice,

TGM a slovenští činitelé

Na sklonku roku 2019 vyšla edice *Korespondence TGM a slovenští veřejní činitelé (1918–1937)*, kterou připravili Jan Rychlík, Richard Vašek a Miroslav Lako. Je to v pořadí již 14. svazek edice Korespondence TGM a navazuje na předchozí svazek z roku 2008 zaměřený na Masarykovy kontakty se Slováky do roku 1918. Aktuální svazek je na první pohled objemnější, na bezmála pěti stech stranách je kriticky zpracováno 279 dokumentů opatřených podrobným textovým

a věcným komentářem. Rozsah souvisí s odlišnou materiálovou základnou, různorodostí Masarykovy slovenské korespondence a z toho vyplývající roztržitosti potenciálních archivních zdrojů. V poválečném období lze navíc mnohdy jen těžko odlišit soukromou a úřední Masarykovu korespondenci, které se často prolínají, značný byl nárůst memorand, otevřených listů nebo různých žádostí adresovaných Masarykovi převážně jako prezidentu republiky.

Zahájení výstavy *Milan Rastislav Štefánik – život legendy* (květen 2019)

kteří naváží na dva již dříve vydané svazky vzájemné korespondence obou mužů: *Korespondence T. G. Masaryk – J. S. Machar. Svazek III. (1897–1900)* a *Korespondence T. G. Masaryk – J. S. Machar. Svazek IV. (1901–1932)*. Monografie Vratislava Doubka a Lucie Merhautové by pak měla zachytit předpoklady, povahu a peripetie vztahu Masaryka a Machara.

Osobnosti ve stínu

Edice korespondence stejně jako odborné práce poukazují nejen na osobnosti často připomínané, ale přinášejí i cenné poznatky a komentáře k postavám méně známým či zapomenutým. Jednu ze skupin stojících ve stínu Masaryka či jiných autorů představují překladatelé, na něž je zaměřen výzkumný projekt *Nalezen v překladu. Emil Saudek a židovsko-česko-německé interakce v „kreativním prostředí“ Vídně* řešený ve spolupráci s Institutem pro studium literatury. Zabývá se překladatelem a kulturním zprostředkovatelem Emilem Saudkem, který působil v letech 1896–1922 ve Vídni a zde také do němčiny přeložil díla Otokara Březiny, J. S. Machara či T. G. Masaryka. Řešitelský tým je opět interdisciplinární, kom-

binuje literární, kulturní a židovské dějiny. Čím je Emil Saudek pozoruhodný, vysvětluje hlavní řešitelka projektu Lucie Merhautová: „Saudek rozvíjel svou překladatelskou a zprostředkovatelskou aktivitu mnoha směry a využíval přitom i interkulturní povahy podunajské metropole. V našich výzkumech představuje průvodce po dobových možnostech mezikulturní výměny iniciované židovskými prostředníky, zabýváme se fenoménem Vídně přelomu století z nového úhlu pohledu. Zajímavé je rovněž sledovat, jak se Saudek vyrovnával se vznikem Československa a jaký byl jeho přechod do nového státu a jakou úlohu v jeho integraci hrál překlad.“

Portál Po stopách T. G. Masaryka

V roce 2019 se řada členů týmu věnovala různým popularizačním aktivitám, mj. spolupracovali na rozhlasových pořadech, účastnili se debat či přednášek. Pokračoval také rozvoj portálu *Po stopách T. G. Masaryka* (tg-masaryk.cz) – na interaktivní mapě, která tvoří ústřední část portálu, přibyla řada místopisných hesel, a to opět ve spolupráci s lokálními institucemi – rozšířila se tak síť partnerských institucí a zvýšil se dosah projektu na veřejnosti. Kromě této činnosti jsme se zaměřili na další dva okruhy. V průběhu roku byl zpřístupněn **přehled oficiálních prezidentských cest** s možností vyhledávání podle destinace a data. „Ve snaze o usnadnění přístupu k archivním materiálům spjatým se životem T. G. Masaryka jsme zahájili digitalizaci opisů diáře prezidenta Masaryka pořízených jeho kancléřem Vladimírem Kučerou (1891–1961), rovněž s možností vyhledávání podle data či osob,“ vysvětluje Jakub Štofáník. „K dnešnímu dni je tak možné seznámit se s prezidentským programem z let 1918 až 1928. Dále pracujeme na podobném podchycení programu z třicátých let, pramenná báze je zde však dochovaná podstatně torzovitěji.“

Konference *Found in Translation?*

Ve dnech 30.–31. května 2019 proběhla v Rakouském kulturním fóru mezinárodní konference *Found in Translation?* Byla zaměřena na výzkum překladatelů a překladatelek a jejich role v interkulturní literární komunikaci, příspěvky sledovaly různé osobní motivace stejně jako estetické, sociální, kulturně-politické podmínky a důsledky jejich překladatelské činnosti. Lucie Merhautová, Václav Petrbok a Štěpán Zbytovský prezentovali průběžné výsledky výzkumu činnosti Emila Saudka v různých kontextech, dva panely moderovala další členka týmu Ines Koeltzsch. Konference poskytla příležitost pro setkání odborníků z více oborů (literární věda – bohemisté a germanisté, translatologie, kulturní a sociální dějiny) a z různých zemí (Česko, Rakousko, Německo a Polsko, zúčastnily se i bohemistky působí-

cí v USA a v Jižní Koreji). Úvodní přednášky proslavily Renata Makarska (Johannes Gutenberg-Universität Mainz, Gernersheim), Hartwig Kalverkämper z Humboldtovy univerzity v Berlíně a Jörn Albrecht z univerzity v Heidelbergu. Mezi další významné hosty patřili například Primus Heinz Kucher z univerzity v Klagenfurtu, který se dlouhodobě zabývá exilovými autory z Rakouska ve třicátých a čtyřicátých letech 20. století, nebo historik Maciej Górny z Německého historického institutu ve Varšavě. Na závěr konference proběhla prezentace nové publikace o cestách překladu ve středovýchodní Evropě *Histoire de la traduction littéraire en Europe médiane. Des origines à 1989*, představila ji jedna z jejích editorek Katre Talviste z univerzity v estonském Tartu.

Výzkum dějin parlamentarismu a politické kultury

Tým pro dějiny parlamentarismu a politické kultury zaměřuje své výzkumné aktivity na zpracování vývoje moderního parlamentarismu na českém území zhruba v období 1848 až 1948. Parlamentarismus (a obecně politický systém) bude týmem zkoumán nejen v institucionální rovině, ale vůbec v širších sociokulturních souvislostech, včetně problematiky každodennosti, dějin politického myšlení, gender studies atd. Výzkum není omezen jen na interakce odehrávající se na parlamentní půdě, zkoumány budou i ostatní funkční prvky politického systému jako stranické subjekty, problematika voleb a volebního chování, proměny politické kultury a obecně vývoj občanské společnosti a procesy s tím spojené. Pro dosažení vytyčených cílů tým pojímá své badatelské aktivity v interdisciplinárním dialogu a zapojuje výzkumné přístupy uplatňující se vedle historických věd např. v sociologii nebo politických vědách.

Výzkumný tým zabývající se vývojem parlamentarismu a parlamentní kultury v českých zemích má za sebou bohatý rok. V průběhu roku 2019 dokončili Martin Klečáček a Pavel Horák výzkum k dějinám veřejné správy v lokálním prostředí na příkladu činnosti okresních hejtmanů, Pavel Fabini se svými spolupracovníky z Technické univerzity v Liberci pokračoval v projektu zkoumajícím možnosti legitimizace volebních výsledků v kontextu rakouského a československého politického systému, jehož výsledkem byla konference uspořádaná v červnu 2019 ve spolupráci s Národním archivem v Praze na Chodovci. Velká část členů výzkumného týmu se během loňského roku podílela na další výstavbě klíčové databázové infrastruktury k projektu NAKI II *Vývoj moderní parlamentní kultury v českých zemích a Československu* (řešitelem je Luboš Velek) a na přípravě dalších plánovaných výstupů.

Zasedání Stálé konference českých a rakouských historiků ke společnému kulturnímu dědictví

Vedle práce na již běžících projektech se výzkumný tým zabýval i otázkou, jak zúročit dosavadní poznatky v budoucnu a jak zároveň rozšířit používané metodologické postupy o interdisciplinární rovinu. Navázal spolupráci s historicko-demografickým týmem, jenž působí na Katedře demografie a geodemografie Přírodovědecké fakulty UK pod vedením Alice Velkové. Výsledkem byla společná žádost o podporu excelentního

výzkumu realizovaného v rámci pětiletých projektů EXPRO, které od roku 2018 vyhlašuje Grantová agentura ČR. Koncem roku 2019 bylo oznámeno, že projekt podaný pod názvem *Sociální mobilita elit ve středoevropských regionech (1861–1926) a tranzice imperiálních zkušeností a struktur v národních státech* byl skutečně úspěšný. Jak už název projektu napovídá, jeho hlavním cílem je sledovat výzkum sociální mobility elit nejen po celou dobu trvání moderního zastupitelského systému v habsburské monarchii, ale též po jejím rozpadu, což představuje unikátní přístup umožňující zhodnotit kontinuitu elit při změnách režimů. Ojedinelost projektu spočívá i v další rovině, totiž v propojení historických metod (rozvíjených pracovníky MÚA coby spoluřešiteli projektu) s aplikovanými kvantitativními demografickými metodami, jež tradičně využívá hlavní řešitel projektu (Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy). Právě spolupráce historiků a demografů umožňuje využít všechny možnosti, které metody a nástroje digital humanities nabízejí, a tím vytváří vhodné podmínky k získání výsledků, které by běžnými historickými metodami byly dosažitelné jen obtížně. Třetí rovinu, v níž projekt jde nad rámec podobně zaměřených badatelských úkolů, představuje komparativní přístup. Jeho podstatou je aplikace výzkumných

otázek nejen na Čechy coby zástupce zemí z předlitavské části habsburské monarchie, ale i na Sedmihradsko jako na reprezentanta Zalitavska. Do projektu se tak v rámci MÚA zapojil i tým Vlada Popovice působící na univerzitě v rumunské Kluži.

Hlavní osobou, jež se z MÚA zúčastnila přípravy projektu, byl Martin Klečacký. Ten mohl zúročit zkušenosti, které dosud načerpal nejen při svých výzkumech, ale též ve výše zmíněném současně běžícím projektu NAKI II. Právě fakt, že tým EXPRa mohl využít i postupy, s nimiž pracují členové NAKI, byl velmi významný. Klíčovým nástrojem projektu EXPRO se totiž stala databáze původně vyvinutá právě pro potřeby NAKI. Jejím původním účelem bylo shromáždit a následně vyhodnotit data vztahující se k rodinným vazbám, profesní kariéře a parlamentnímu působení poslanců zvolených do různých zákonodárných těles ve volebních obvodech vytvořených na území dnešní České republiky. Univerzální struktura a koncepce databáze ovšem umožnila i její rozšíření na další skupiny obyvatelstva, čehož bylo využito u projektu EXPRO, protože jeho výzkum je zaměřen nejen na poslance, ale rovněž na vyšší státní úředníky. Samotný výběr elitních skupin odráží další rovinu komparativního přístupu, neboť v rámci projektu EXPRO budou posuzováni jak zástupci volené, tak byrokratické (jmenované) elity. Vzájemnou synergií obou projektů vznikne ohromný soubor, který bude obsahovat i desetitisíce až statisíce údajů jak o samotných elitních osobách, tak o jejich rodinných příslušnících. Sebraná data poodhalí rodinné vazby, institucionální pojiťka či společná působení v různých

Knize Martina Klečackého *Český ministr ve Vídni* byla udělena Cena Josefa Pekaře za rok 2019. Ocenění uděluje Sdružení historiků České republiky a výbor Pekařovy společnosti Českého ráje.

profesních platformách, a následně tak pomůžou zrekonstruovat profesní, příbuzenské, ekonomické a jiné sítě dokumentující silnou provázanost klíčových aktérů veřejného života habsburské monarchie a následně Československé republiky.

K některým aspektům spolupráce obou projektů, jejich cílům a výstupům se vracíme v následujících otázkách, jež jsme položili Alici a Lubošovi Velkovým a Martinu Klečackému.

Můžete prosím stručně představit projekt EXPRO, jaké jsou jeho cíle a jak jich chce dosáhnout?

MK: Při přemýšlení o projektu EXPRO jsme chtěli navázat na již stávající projekt NAKI, který se na ústavu řeší již od roku 2018 a jehož stěžejním výstupem má být databáze poslanců zvolených na našem území. Projekt EXPRO je zaměřen na výzkum sociální mobility elit a poslance chápe jako jednu z vícera skupin elitní vrstvy. Databáze svou konstrukcí umožňuje sledovat prolínání těchto elitních vrstev, a to nejen na bázi rodinných vztahů, ale i v rámci společného působení v parlamentních institucích (komise), společného studia, zastoupení v různých správních radách atp.

Důležité je, že projekt hodlá tyto elitní vrstvy sledovat ve více generacích. Jeho cílem je ukázat, jaké faktory byly klíčové pro to, aby se daný jedinec stal příslušníkem takto definované elity, a jak se tyto faktory měnily v čase, v jednotlivých generacích a případně při změně státního zřízení. V tuto chvíli sledujeme tři hlavní generační kohorty, první předbřeznovou – narozenou před rokem 1830, druhou narozenou mezi lety 1830 a 1860 a poslední konstituční – narozenou po roce 1860, která byla zároveň nositelkou oné zdůrazňované politické či správní kontinuity, protože u ní předpokládáme další působení ve strukturách nově vzniklého Československa nebo „rozšířeného“ Rumunského království.

Výběr těchto jednoznačně definovaných elitních skupin se ukazuje jako mimořádně vhodný a velmi nosný. V obou vrstvách totiž existovali jedinci, kteří byli činní jak ve správních strukturách, tak v politických kruzích, a oba světy tak spojovali. Rekonstrukce jejich rodinného zázemí a dalších příbuzenských či profesních vazeb nám umožní odhalit různé strategie, které se uplatňovaly v rozhodování a fungování těchto společenských vrstev.

V případě EXPRa i NAKI se jedná o víceleté granty, které mají přinést celou řadu výsledků. Který z nich je podle vás tím dlouhodobě nejprínosnějším, na nějž by se případně dalo navázat i dalšími projekty?

AV a MK: Co se výsledků týče, nejdůležitějšími výstupy v rámci EXPRa jsou kromě celé řady článků tři monografie. První by se měla věnovat metodologii výzkumu elitních společenských skupin a problematice prosopografického zpracování, v další plánujeme detailní případovou analýzu vybraných elitních rodin

a v poslední, třetí chceme již pracovat se závěry, k nimž dojdeme na základě sebraných dat. Kromě nich však považujeme za klíčový výsledek práce, který je průnikem spolupráce obou projektů, online zpřístupnění databáze obsahující všechna zjištěná data k rodinám, vzdělání a kariérám předem stanovených elitních osob – tedy nejen vyšších státních úředníků a poslanců za české volební obvody v letech 1861–1925, které zkoumá projekt EXPRO, ale následně vůbec všech zastupitelů působících na území českých zemích od roku 1848 do roku 1992, což je cílem projektu NAKI. Databáze je zároveň koncipovaná jako stále živý organismus, který lze bez problémů rozšiřovat, doplňovat a prohlubovat jak na základě dalších navazujících projektů, tak i poznatků ze strany široké veřejnosti. Doufáme totiž, že se nám díky zpřístupnění databáze podaří oslovit i laickou veřejnost, u níž vnímáme zájem o genealogické záznamy. Rádi bychom všem potenciálním zájemcům nabídli spolupráci, čímž bychom mohli získat přístup k jedinečným informacím a materiálům, jež jsou v soukromém držení potomků námi sledovaných osob.

Přáli bychom si, aby databáze sloužila i budoucím odborným výzkumům. Věříme, že se na její bázi podaří zrealizovat navazující projekty, které by stávající data rozšířily nejen do dalších společenských vrstev, ale i teritoriálně, tzn. jak do ostatních korunních zemí habsburské monarchie, tak i mimo ni. Na takto vytvořeném datovém souboru by následně bylo možné pokusit se zorganizovat úžasný komparativní výzkum proměn elitních vrstev v celém středoevropském prostoru.

Tým, který se kolem projektu EXPRO vytvořil, ostatně snad bude mít možnost pokračovat ve výzkumu elit i dále. Jedním z povinných výstupů projektu je totiž i návrh na podání grantu ERC, takže se již dnes zamýšlíme nad tím, jak bychom výhledově mohli současný rámec našeho výzkumu rozšířit, a objasnit tak způsob, jak se příslušníci regionální elity transformovali do představitelů ústředních vládních orgánů, tedy v čem spočíval onen krok vedoucí z prostředí periferie státu do jeho centra.

V čem je předmět výzkumu, na nějž se oba projekty soustředí, zajímavý pro vás osobně?

LV: Dějiny parlamentarismu jsou v českých zemích zcela nezpracované, systematicky se jimi nikdo nezabýval, což je v protikladu s ostatními zeměmi. Podle mého názoru jde o téma, které má velký potenciál, ať už v oblasti dějin elit, nebo jejich hospodářského zázemí, či dějin politické kultury. Zároveň toto téma má široké možnosti v oblasti mezinárodní spolupráce a v neposlední řadě bude vždy přitažlivé i pro širší veřejnost, protože má silné přesahy k současnosti.

AV: Mě dlouhodobě zajímá otázka sociální mobility, na kterou jsem narazila dříve při svých výzkumech

venkovského prostředí na přelomu 18. a 19. století. V rámci EXPRA se snažíme určit klíčové faktory, jež ovlivňovaly sociální vzestup jednotlivce. Chování a kariéry elitních osob budeme totiž porovnávat s tzv. kontrolní skupinou. Tu představují bratři elitních osob, kteří sice vyšli ze stejných sociálních poměrů, mezi členy zkoumaných elitních skupin však nepronikli. Zároveň doufám, že jedním z výstupů projektu budou i zcela nové výsledky objasňující specifika demografických procesů u jednotlivých společenských vrstev.

MK: Pro mě představuje práce na obou projektech organické navázání na dosavadní výzkum byrokratických elit. V rámci svého právě skončeného grantového projektu jsem se zabýval postavením okresních hejtmanů a k tomu účelu jsme společně ještě s dalšími kolegy připravili biografický slovník politických úředníků v Čechách. Už při práci na něm se mi mnohokrát potvrdilo, že klíčového významu nabývaly v životě jedince příbuzenské vazby a že do velké míry ovlivňovaly jeho další kariérní postup. Ovšem teprve díky databázi dokážeme tyto faktory kvantitativně analyzovat a vyhodnotit. Jsem přesvědčený, že nám zde pod rukama vzniká unikátní báze, kterou bude možné do budoucna využít pro celou škálu dalších výzkumných témat.

Jak NAKI, tak EXPRO jsou poměrně velké projekty s početným týmem spolupracovníků z několika institucí. Jaké vidíte výhody či naopak rizika práce v takto koncipovaných týmech?

AV+LV: Výhody spočívají v dělbě práce, interdisciplinaritě a obecně ve spolupráci institucí. Již v rámci NAKI byla navázána spolupráce s ÚSTRem, jejímž výsledkem je již nyní vznik databáze a její plnění údajů o poslancích působících po roce 1848. U projektu EXPRO pak zapojení členů Katedry demografie a geodemografie PŘF znamená, že budeme schopni sebraná data vyhodnotit i pomocí pokročilých statistických metod, jež se v historických výzkumech běžně nepoužívají. Kombinace historických a demografických přístupů představuje další inovační potenciál našeho projektu, který umožní podívat se na zkoumané téma z úplně nové perspektivy. Na druhou stranu, tyto různé metody práce mohou zároveň přinášet i určité komplikace. Obecně se však domníváme, že pokud je tým širší, lze práci efektivně rozdělit podle preferencí různých členů týmu, klíčové je nastavit správný mechanismus vnitřní komunikace a zároveň kontroly tak, aby se eventuelní problémy zavčas odhalily a eliminovaly a současně aby se jednotliví členové týmu díky kontinuálním diskusím od sebe mohli učit nové věci, navzájem se motivovali, a tím posouvali sebe i projekt dále.

Komparativní a transnacionální dějiny

Pracovní skupina prostřednictvím komparativních a transnacionálních přístupů současné historické vědy usiluje o širší kontextualizaci českých a středoevropských dějin 19. a 20. století. Za využití klasických nástrojů historické komparace i novějších přístupů dějin kulturních transferů, dějin prostoru, migrace a globálních dějin se snaží překračovat klasická paradigmatu nacionálního dějepiscetví zaměřeného na ústřední kategorie národa a národního státu. Členové skupiny realizují konkrétní výzkumné projekty v oblasti dějin migrace a občanství, v oblasti komparativních dějin moderních válek a násilí i v oblasti kulturních dějin konzumu a moderního města.

Rok 2019 byl i pro tým komparativních a transnacionálních dějin charakteristický živou badatelskou, ale i popularizační činností. Zároveň se jednalo o rok mimořádný, během kterého řada ústředních výzkumných projektů týmu buď špěla ke konci, či nově začínala.

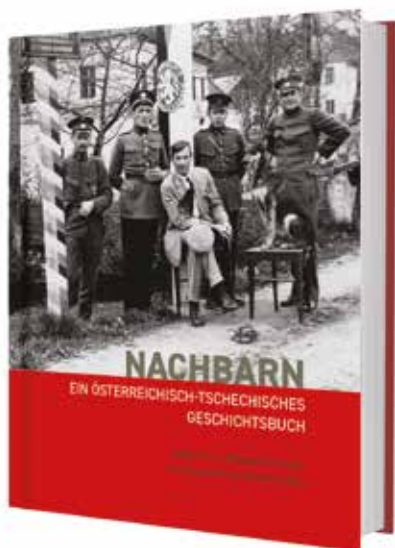
Za vydatného přispění Václava Šmidrkala byl po pěti letech dokončen projekt Stálé konference českých a rakouských historiků nazvaný *Společná česko-rakouská kniha o dějinách*. Ve spolupráci s Ústavem pro výzkum novodobých a soudobých dějin (nyní Ústav pro výzkum habsburské monarchie a balkánského prostoru) Rakouské akademie věd ve Vídni vznikla obsáhlá kniha „Sousedé. Česko-rakouské dějiny“ v české a německé jazykové verzi, na níž pracoval tým 27 českých a rakouských historiků včetně členů týmu Václava Šmidrkala, Rudolfa Kučery a Michala Frankla. Kniha umožňuje vzájemné poznání a porozumění prostřednictvím společného pohledu na dějiny českých a rakouských zemí a jejich obyvatel zejména v 19. a 20. století. Nevěnuje se jen kontroverzním tématům jako Benešovy dekrety nebo Temelín, které česko-rakouským vztahům určitou dobu dominovaly, ale zasazuje tyto události do širšího historického rámce. Nejde tak na prvním místě o vzájemné vztahy, ale o hledání společné perspektivy na dějiny dvou odlišných teritorií a jejich obyvatelstva. Kromě chronologicky členě-

ných kapitol kniha obsahuje také tematické kapitoly věnující se mikrohistorii česko-rakouského pohraničí, kulturním a uměleckým vztahům a vzájemným česko-rakouským stereotypům a narativům. Součástí knihy je bohatý obrazový doprovod.

Německojazyčná verze knihy byla poprvé veřejnosti s velkým ohlasem představena v dubnu 2019 v dolnorakouském hlavním městě Sankt Pölten a poté následovala série prezentací ve Vídni, Linci a dalších městech Dolního a Horního Rakouska. Na pozvání Andrásyho univerzity byla kniha představena i v Budapešti. Vydání knihy věnovala pozornost také řada rakouských lokálních i celostátních médií. Do konce roku 2019 bylo první vydání německé verze knihy včetně dotisku rozebráno a rakouské nakladatelství nyní připravuje její druhé vydání. Česká verze knihy vyšla závěrem roku 2019 a její mediální prezentace jsou plánovány na rok 2020.

Václav Šmidrkal, jeden z editorů publikace, shrnul zkušenosti z této nevěšední zkušenosti: „Šlo o novátorský projekt, který od všech účastníků vyžadoval hledání nových způsobů spolupráce. Ambicí projektu bylo, aby česko-rakouské autorské týmy skutečně spolupracovaly a shodly se na společném textu. Jednotlivé kapitoly knihy sice měly svou autonomii, ale zároveň bylo nutné, aby byly organickou součástí celku. Proto bylo potřeba relativně přesně stanovit předěly mezi kapitolami a průběžně sledovat, zda nedochází k opakování nebo vzájemným argumentačním rozporům.“

Zatímco kniha samotná je určena dospělému čtenáři, pro potřeby školního vyučování vznikly na jejím základě také didaktické materiály, které jsou v české a německé jazykové verzi k dispozici online učitelům dějepisu a příbuzných předmětů (viz www.cesiara-kusane-proskoly.cz a www.geschichtsbuch-didaktik.at). V celkem jedenácti výukových jednotkách materiály umožňují na vybraných tématech ze společných česko-rakouských dějin nejen seznámení s konkrétním historickým obsahem, ale vztahují tato fakta také k současnosti a vedou žáky k zaujetí vlastních postojů. Mimo prostor školní učebny nabádají žáky i k exkurzím do míst česko-německého soužití, a sice do Prahy a do jihomoravského Mikulova.

Prezentace německojazyčného vydání knihy *Sousedé* v dolnorakouském Gmündu 24. května 2019, zleva doprava: Ernst Wurz (Waldviertel Akademie), Jakub Novák (Velvyslanectví ČR ve Vídni), Hildegard Schmoller (Rakouská akademie věd), David Schriffel (Rakouská akademie věd), Niklas Perzi (Centrum pro výzkum migrace St. Pölten), Helga Rosenmayer (starostka města Gmünd), Václav Šmidrkal (MÚA)

Dalším mezinárodním projektem, který v roce 2019 dospěl do své závěrečné fáze, byl česko-rakouský projekt podporovaný GA ČR a jejím rakouským protějškem FWF *Veteráni první světové války v Československu a Rakousku 1918–1938*, řešený v úzké spolupráci s univerzitou v Salcburku. Projekt komparativně sleduje roli válečných veteránů ve vítězném a poraženém státě, zabývá se utvářením veteránských organizací, legislativou a sociální politikou, transnacionálními vztahy a historickými narativy a každodenností veteránských aktivit v meziválečném dvacetiletí. Předběžná zjištění prezentovali Hannes Leidinger a Václav Šmidrkal odborné veřejnosti na výzkumném semináři MÚA v říjnu 2019 a Rudolf Kučera na výročním kongresu Americké asociace pro východoevropská studia v San Franciscu a na konferenci v italském Brixenu v listopadu 2019. Česko-rakouský projektový tým také připravil do tisku tematické číslo rakouského impaktovaného časopisu

Workshop zur Kriminalitätsgeschichte Zentraleuropas, který pořádal MÚA a Collegium Carolinum (červen 2019)

„Zeitgeschichte“, v němž jsou představeny průběžné výsledky projektu mezinárodní odborné veřejnosti. Redakce časopisu zařadila toto číslo po úspěšném recenzním řízení jako první v roce 2020.

Z nově se rozvíjejících projektů zaslouží určitě jako první zmínku ERC Consolidator projekt *Unlikely Refuge? Refugees and Citizens in East-Central Europe in the 20th century*, který oficiálně započal v září 2019 (www.unlikely-refuge.eu). Pod vedením Michala Frankla si projektový tým klade za cíl zcela nově uchopit dějiny uprchlíků ve středovýchodní Evropě ve 20. století. Na rozdíl od dosud dominantního zájmu o emigraci a oddělení dějin politických uprchlíků od dějin hostující společnosti se projekt zabývá tím, jak byli uprchlíci v Polsku, Československu, Rakousku, Maďarsku a Jugoslávii definováni, přijímáni a integrováni.

V roce 2019 probíhaly zejména přípravné práce, mezi něž patřil též výběr mezinárodního projektového týmu na základě otevřeného výběrového řízení. Noví spolupracovníci MÚA svou odborností a jazykovou kompetencí pokrývají všechny zkoumané země a většinu období, na něž se projekt zaměřuje. Tým spojuje mladé historičky a historiky, většinou v postdoktorátním stádiu, s odlišnou mírou zkušeností a pracující dosud různými metodami, od sociální historie přes dějiny migrace a diplomatické dějiny až po paměťová studia. K různorodosti a interdisciplinaritě projektového týmu významně přispívá také sociální antropoložka.

Členové týmu působí ve svých zemích, čímž je zajištěna přístupnost k nezbytným pramenům a v Praze se v roce 2019 scházeli každý měsíc tak, aby mohli své výzkumy důkladně prodiskutovat a dále koordinovat. Práci na pětiletém projektu tým zahájil sérií interních metodologických seminářů, na nichž jeho členové diskutovali klíčové otázky a přístupy a zároveň měli možnost se i blíže poznat. V prosinci se tým sešel rovněž ve Varšavě, kde se v muzeu POLIN (muzeum dějin polských Židů) zúčastnil workshopu projektu *We Refugees*, který zpřístupňuje materiály o přijímání uprchlíků v prostoru měst v historii i současnosti.

Na rok 2020 plánuje tým setkání týkající se antropologických přístupů k migraci a uprchlíkům, k porovnání uprchlíků na obou stranách „železných opon“ a porovnání výzkumu o uprchlících v národních historiografiích.

V poněkud zaběhnutějších kolejích probíhalo řešení projektu GA ČR *Občané země nikoho. Židovští uprchlíci a eroze občanství ve středovýchodní Evropě, 1935–1939*. Ten se, opět pod vedením Michala Frankla, zaměřuje na zrychlené dějiny uprchlíků, uzavírání hranic a země nikoho ve středovýchodní Evropě v roce 1938. Michal Frankl v rámci těchto výzkumů v roce 2019 pracoval na monografii a zároveň společně s Wolfgangem Schellenbacherem na edici

dokumentů k uprchlíkům na (uzavřené) československo-rakouské hranici.

Nejviditelnějším počinem tohoto projektu pak byl v roce 2019 mezinárodní workshop *Citizenship until further notice*, který se konal ve spolupráci s francouzskou historičkou Claire Zalcovou 19. a 20. listopadu ve vile Lanna. Příspěvky renomovaných i začínajících historiček a historiků pomohly zasadit situace a praktiky zbavování občanství do komparativního rámce. Účastníci v různých konstelacích diskutovali vztah mezi různými typy hranic. Řada příspěvků byla věnována trajektoriím denaturalizovaných lidí a jejich strategií, jak se se statusem bez státního občanství vyrovnat. Michal Frankl představil i projektové výsledky týkající se strategií polských Židů žijících v zahraničí, kteří byli v roce 1938 zbaveni občanství. Na analýze jejich odvolání ukazoval, jakým způsobem se proti tomuto drastickému zásahu státu bránili: vyjadřovali národní loajalitu, využívali rodinné sítě a reprodukovali paternalistické diskurzy založené na genderové a jiné nerovnosti.

Vedle projektů základního výzkumu se tým věnoval i výzkumu aplikovanému. V rámci projektu TA ČR *Integrace a segregace v prostoru města: dějiny holokaustu v Praze prostřednictvím mobilní webové aplikace* vzniká

ve spolupráci s Institutem Tereziánské iniciativy (hlavní příjemce), Multikulturálním centrem Praha a technologickou firmou Deep Vision mobilní aplikace promítající data o obětech holokaustu do prostoru města Prahy. V roce 2019 vznikla první – zatím pouze náhledová – verze aplikace s malým množstvím dat, která je určená k testování, upřesnění konceptu a uživatelské interakce.

Kromě geokódování, nezbytného pro zobrazení osob na mapě, se projektový tým zaměřil na zpracování dat o incidentech, při nichž byli – často ve veřejném prostoru a za překračování zákazů – Židé zatýkáni a vyšetřováni. Dosud bylo na základě digitalizovaných dokumentů Policejního ředitelství v Praze (Národní archiv) zpracováno zhruba tisíc takových případů, například pro vstup do Židům zakázaných ulic či parků nebo za nenošení židovské hvězdy. Cílem je změnit pohled uživatelů na sdílený prostor města tak, aby si uvědomili, že pronásledování a vylučování ze společnosti začínalo právě zde. V roce 2020 bude na základě těchto přípravných prací vytvořena alfa verze aplikace pracující se skutečnými daty a bude otestována s širším okruhem uživatelů.

Transformace státu a společnosti v hospodářské a sociální perspektivě

Těžiště výzkumu spočívá v zachycení dynamiky a vývojových (dis)kontinuit socioekonomických proměn státu a společnosti v českých zemích v kontextu širšího mezinárodního vývoje. Z perspektivy hospodářských a sociálních dějin jsou odborné zájmy skupiny věnovány jednak reflexi dobového myšlení, jednak sociální praxi v období 19. a 20. století. Důraz bude kladen na ekonomické, kulturní, národní a genderové fenomény a jejich proměny v souvislosti s formami moci a vládnutí. Mezi konkrétní zkoumaná témata náležejí expertní kultury, gender, migrace, sociální stát, nová studia kapitalismu nebo kriminalita.

Již druhým rokem sdružuje na půdě Masarykova ústavu a Archivu AV ČR tento tým skupinu převážně mladých historiků se zájmem o sociální a ekonomické myšlení a praxi 19. a 20. století. Hlavní publikační výstup týmu za rok 2019 připravil k vydání Martin Jemelka: ve středu 20. listopadu 2019 byly v budově Českého rozhlasu Zlín, tedy v bývalé vile továrníka J. A. Bati, představeny paměti podnikatelova posledního osobního tajemníka Vladimíra Krejčího. Paměti společně vydaly Masarykův ústav a Archiv AV ČR a nakladatelství Kniha Zlín, a to za podpory projektu Strategie AV21.

Rok 2019 byl pro tým také rokem personálních změn. Na sklonku roku 2019 MÚA po několikaletém působení opustila Radka Šustrová, která zamířila na pražské pracoviště mnichovského Collegia Carolina. Z Německa naopak do MÚA připutoval Jan Vondráček, který v červenci 2019 v rámci dvouletého postdoktorandského stipendia posílil řady odborného týmu. Přinesl si s sebou ambiciózní disertační projekt *Státní moc, politická správa a každodennost: prosazování řízeného hospodářství v politickém okrese Kladno v protektorátu Čechy a Morava 1939–1945*. Součástí disertačního projektu je vedle paralelního vydání disertace v českém (nakladatelství Academia) a německém jazyce (Herder Institut) i příprava webové prezentace se softwarem a databází analytických údajů a dat k protektorátnímu

hospodářství, hospodářské správě a hospodářské kriminalitě v politickém okrese Kladno.

Kromě disertačního projektu Jana Vondráčka bylo hlavní aktivitou týmu řešení tříletého projektu GA ČR s názvem *Sociální otázka in situ: sociální politika průmyslových podniků v českých zemích, 1879–1914*, na němž se vedle Zdeňka Nebřenského (FF UK) v MÚA podílejí Svatopluk Herc, Tomáš Gecko a Kristýna Kaucká. Projekt se zabývá sociální politikou soukromých průmyslových podniků v českých zemích v letech 1879–1914 v kontextu dobových diskusí o sociální otázce a na pozadí kritiky ekonomického liberalismu. Na příkladu vybraných firem z Brna, Plzně, Prahy a Vítkovic analyzuje, jaké typy sociálních politik podniky rozvíjely a jakým způsobem byly tyto politiky realizovány. Projekt se ptá, za jakých historických podmínek vznikala v podnicích tzv. zařízení blahobytu („Wohlfahrtseinrichtungen“), jako např. zaměstnanecké byty, podnikové školy, domovy pro přestárlé osoby nebo kulturní domy. Odpovědi hledá zejména v souvislosti s debatou o tzv. sociálním kapitalismu („welfare capitalism“), který nebyl zdaleka jen americkým a západoevropským fenoménem, ale řadu paralel bychom k němu našli také v habsburské monarchii, včetně českých zemí. Na počátku posledního roku řešení projektu tuto trojici mladých badatelů vyzpovídal vedoucí týmu Martin Jemelka.

Váš projekt je již ve druhém roce řešení a přinesl první plody v podobě publikačních a konferenčních výstupů. Můžete představit alespoň ty nejzajímavější?

Svatopluk Herc (SH): Náš badatelský tým připravil mj. čtyři články, které analyzují z několika úhlů diskuse o welfare kapitalismu a průmyslovém paternalismu v Evropě a ve Spojených státech amerických. Měly by tvořit tematické číslo časopisu *Historická sociologie*.

Tomáš Gecko (TG): Od počátku jsme tušili, že pro náš výzkum budou mít velkou váhu „zařízení blahobytu“ Vítkovického horního a hutního těžířstva. Pracujeme s hypotézou, že jejich vznik nebyl jen důsledkem altruistických i disciplinačních ambicí podniku a poptávky dělnictva po sociální péči, ale také silného angažování státu v tomto procesu. Aktivita úřadů nebyly vždy zjevné, což lze ilustrovat na příkladu dětské práce, na jejíž

Jan Vondráček

Zleva: S. Herc, T. Gecko
a K. Kaucká

téma jsme do recenzního řízení odevzdali další odbornou studii. Disponoval podnikatel nástroji, jak si udržet přístup k lukrativní dětské práci a zároveň nebránit nezletilým v povinné školní docházce? Odpovědi byly výjimky v legislativě, jejichž uplatnění však bylo podmíněno zajištěním alternativního režimu výuky. Odtud byl už jen krůček k financování podnikových škol.

Tématem projektu je sociální politika podnikatelských subjektů. Existují podle vás ve vašem výzkumu oblasti, které by byly inspirativní i dnes?

Kristýna Kaucká (KK): V projektu jsem se soustředila na školní systém továrního města Vítkovice. Podnikové školky i školy byly důležitým zaměstnaneckým benefitem a podstatnou součástí vítkovického urbaního mikrokosmu. Při diskusích na mezinárodních fórech o konceptech tohoto továrního města a jeho „zařízeních blahobytu“ bylo patrné, že se jedná o mimořádně aktuální téma, které promlouvá k dnešní společnosti velmi silně. Platí to nejen pro náš civilizační okruh, ale třeba i pro východoasijský prostor. Problematika zaujala například japonské kolegy. Ti hledali ve vítkovickém podnikovém školství paralely s vlastními modernizačními a industrializačními procesy. Oslovily je modely kolektivního trávení volného času zaměstnanců.

SH: V důsledku industrializace došlo v průběhu dlouhého 19. století k masovému nárůstu obyvatel v průmyslových centrech. Výstavba bytů nedržela s tímto vývojem krok. Zrodila se bytová otázka, která dopadala hlavně na nižší vrstvy, ale nebyly jí ušetřeny ani vrstvy střední. Zejména dělníci často bydleli v přeplněných a hygienicky závadných bytech. Problém s cenově dostupným bydlením se bohužel stává aktuálním i dnes. V tomto ohledu nám mohou snahy našich předků – byť nedokonalé – sloužit jako pozitivní či negativní inspirace, jak tento vážný sociální problém řešit. Důležité je uvědomit si i další věc. Ať už byla sociální politika podniků jakkoliv prospěšná, zvyšovala závislost jedince na podnikovém vedení, které nezřídko rozhodovalo o jeho bytí a nebytí. Výzkum ukazuje na důležitost státu v garanci sociálního zabezpečení,

např. v době hospodářské krize, kdy průmyslové podniky citelně omezují sociální výdaje.

TG: Mohu jen doplnit, že negativní důsledky bytové otázky se ve 20. století dále stupňovaly. Například soudobé regulace vídeňského trhu s nájmy, které jsou v Evropě často připomínány jako efektivní příklad státních intervencí, mají přímou kontinuitu v námi sledovaném období. Zavedeny byly během první světové války (1917). Tehdy se propast mezi nabídkou a poptávkou po bytech, zřetelně patrná již před začátkem vojenského konfliktu, rapidně prohloubila v neprospěch nájemníků. Toto uspořádání zdědilo i meziválečné Československo a podobnou cestou se vydala řada dalších evropských států.

Projekt se zaměřuje na čtyři geografické oblasti – Brno, Plzeň, Prahu a Vítkovice. Co bylo v těchto regionech aktérům firemní sociální politiky společné a v čem naopak byly tyto oblasti radikálně odlišné?

SH: Musím přiznat, že nepracujeme s koncepcí geografických ani průmyslových oblastí či regionů. Zajímá nás sociální politika vybraných průmyslových závodů ve zmíněných městech. Ačkoliv jsme ke generalizaci ještě nepřistoupili, lze vysledovat jisté trendy. Shodu vidím v základních motivech, které za firemní sociální politikou stály. Rozdíl pak v kvantitě a kvalitě této sociální péče. Výzkum ukazuje, že nejrozsáhlejší byla ve Vítkovicích, nejmenší v Brně. Odlišná byla i hloubka a forma spolupráce se státními a samosprávnými orgány při výstavbě sociálních zařízení u jednotlivých podniků. Specifickým případem jsou každopádně Vítkovice, které měly znaky amerických a západoevropských „company towns“.

Zahrnuje projekt i osobní příběhy? Můžete představit některého z vašich vlivných aktérů?

SH: Primárním cílem našeho výzkumu je ukázat na konkrétních podnicích, jak fungoval „welfare capitalism“ v českých zemích, resp. v Předlitavsku. Jeho strukturálním znakem byl vliv státních a veřejných orgánů na podobu firemní sociální politiky. Tento vliv se snažíme hlavně sledovat. Osobní aktéři tak stojí v pozadí. Tím ale nechci říci, že role jednotlivce musela být

nutně zanedbatelná. Zde si uvědomme např. význam, jaký měl Paul Kupelwieser pro sociální program Vítkovických železáren.

KK: Důležitým aktérem pro nás bylo dělnictvo. Sociální strategie podniků pochopitelně cílily na zaměstnance a byli to právě oni, vůči komu stát vyvíjel vlastní paternalistickou politiku. Velmi mě zaujaly petice a žádosti dělníků adresované managementu vítkovického koncernu, které jsou dnes uloženy v Archivu města Ostravy. Z tohoto unikátního materiálu je patrné, že čeští zaměstnanci „železného království“ – rodiče školou povinných dětí – přemýšleli vysoce pragmaticky. Příkladem je otázka vyučovacího jazyka, kdy na jednu stranu rodiče usilovali o možnost posílat děti do českých škol, na druhou stranu se opakovaně dožadovali zvýšení hodinové dotace výuky němčiny, aby dětem zajistili kariérní úspěch v podniku, který byl řízen německy mluvícím managementem. Jedná se o excelentní podklady pro výuku kritiky pramene.

Jak na tento projekt, jeho témata a první výsledky dosud reagovala odborná obec?

SH: Záměry projektu a průběžné výsledky jsem s kolegou Zdeňkem Nebřenským prezentoval v listopadu 2018 na půdě Ústavu pro hospodářské a sociální dějiny FF UK a v prosinci 2019 v rámci výzkumných seminářů Masarykova ústavu a Archivu AV ČR. Při obou příležitostech projekt vzbudil živou diskusi a dostalo se nám celé řady cenných připomínek. Účastníci zaujala např. otázka periodizace 1879–1914. Správně poukázali na skutečnost, že řada sociálních zařízení byla

v soukromých podnicích budována již v 50. a 60. letech 19. století. Nám však jde primárně o zachycení toho, jakou roli při výstavbě těchto zařízení hrály státní a samosprávné orgány. Z tohoto hlediska je důležitým mezníkem rok 1879. Tehdy nastoupila Taaffeho vláda, s níž přišlo kvalitativně odlišné zasahování státu do sociální oblasti, např. v podobě ochranné legislativy. Po roce 1914 se v důsledku válečných událostí cíle a podoby sociální politiky změnily. Návštěvníky seminářů zaujaly i konkrétní badatelské výsledky projektu – např. vliv státem garantovaného daňového osvobození na výstavbu a podobu dělnického bydlení. Této badatelské perspektivě dosud nebyla věnována velká pozornost. Pozitivně byly recenzenty hodnoceny i dosavadní publikační výstupy.

TG: Společně s Kristýnou Kauckou jsme diskutovali základní hypotézy projektu také na workshopu *Business History in Central & Eastern Europe*. Jednalo se o pilotní iniciativu pro rozvoj spolupráce Business History v regionu střední a východní Evropy. Nešlo tedy ani tak o testování našich hypotéz, jako spíše o hledání styčných bodů a impulzů pro komparativní přístupy. Myslím, že projekt zaujal svými ambicemi pracovat s konceptem „welfare capitalism“ ve středoevropských souvislostech i paralelami námi nastíněných tezí s vývojem v polských městech s výrazným podílem těžkého průmyslu.

Co vás čeká ve finálním projektovém roce 2020?

SH: V posledním roce bychom měli představit výsledky projektu na *European Social Science History Conference* v nizozemském Leidenu. Zároveň budeme připravovat hlavní projektový výstup v podobě kolektivní monografie, která by měla shrnout výsledky našeho bádání.

Dlouhodobým badatelským zájmem Tomáše Gecka je formování moderního trhu technologií ve střední Evropě. Jaké byly základní parametry trhu, když se začal počátkem 20. století v souvislosti s rapidním rozvojem technologicky náročných odvětví formovat? A jakými transformačními procesy prošel po přechodu středovýchodní Evropy do režimu centrálně plánovaných ekonomik? Cílem Tomášova výzkumu je obohatit standardní přístupy transferu technologií o sociální a mocenskou perspektivu, která dodnes určuje interakci signifikantních aktérů na trhu technologií. Svůj výzkum představil v roce 2019 hned na několika mezinárodních konferencích a workshopech – červnové konferenci *Eastern European Communist Countries towards the Far East during the Cold War* v Krakově, červencovém setkání *International Committee for the History of Technology* v Katowicích, srpnovém kongresu *European Business History Association* v Rotterdamu a říjnovém workshopu *Business History in Central-Eastern Europe* ve Varšavě.

SVATOPLUK HERC, Živnostenská banka a Ringhofferovy závody v letech 1918–1938. Příspěvek k poznání vztahu obchodních bank a průmyslu za první republiky, in: Milan Hlavačka, Miloš Hořejš a kol., *Fenomén Ringhoffer. Rodina, podnikání, politika*, Praha 2019, s. 114–121.

Studie analyzuje obchodní kontakty Živnostenské banky se smíchovskou firmou Ringhofferovy závody během první republiky. Problematika je pojímána nejen v dichotomii ŽB – Ringhofferovy závody, ale je přihlíženo i k dalším společnostem koncernu Ringhoffer, s nimiž ŽB spolupracovala. V textu je zohledněna kooperace Ringhofferových závodů s dalšími finančními ústavami. V závěru je rozebrána problematika mocenského vlivu ŽB v Ringhofferových závodech a otázka, zda je možné tento podnik považovat za součást jejího bankovního koncernu. Autor dochází k závěru, že smíchovská firma nepatřila k jádru koncernu ŽB, ale byla k němu spíše volně přidružena. Nelze v jejím případě mluvit o mocenské převaze ŽB, jejich poměr lépe definuje slovo spolupráce, která byla pro obě strany výhodná.

Adéla Júnová Macková na konferenci v Marburgu

Čtyři podzimní měsíce roku 2019 strávila v Collegiu Carolinu Kristýna Kaucká (viz rozhovor dále ve *Zpravodaji*). V Mnichově se věnovala přípravě projektu s tematikou environmentálních strategií šlechty v oblasti Böhmerwald (dnes Šumava na české straně, Bavorský les na straně německé, Böhmerwald v Rakousku). V centru její pozornosti stály proměny využívání lesa dominantními vlastníky na pozadí kůrovcové kalamity sedmdesátých let 19. století. Stipendijní podpora DAAD umožnila Kristýně podniknout výzkum nejen v mnichovských knihovnách a archivech, ale i přímo v oblasti Bavorského lesa. Výstupem z jejího pobytu je připravovaná studie.

V dubnu 2019 se do německého Marburgu vypravila na konferenci *Osteuropa und der Nahe Osten – East Europe and the Middle East* Adéla Júnová Macková. Konferenci připravily instituce Verband der Osteuropa-historikerinnen und -historiker e. V. a Herder-Institut für historische Ostmitteleuropaforschung. Setkání bylo zaměřeno na politické, hospodářské, náboženské a kulturní vztahy střední a východní Evropy s Blízkým východem v 19. a 20. století. Hlavní témata zahrnovala vnímání orientálního prostoru a náboženské diverzity i otázku socialistické pomoci rozvojovým zemím a roli SSSR. Adélin příspěvek se zaměřil na problematiku Československa při hledání nových trhů a na strategie hospodářského a politického pronikání, a to obzvláště ve třicátých letech, kdy byl v důsledku krize omezen export lehkého průmyslu a na řadu přišly zbraně a produkty těžkého průmyslu. Příspěvek přiblížil zásadní roli orientalisty Aloise Musila a Orientálního ústavu v počátcích hledání nových obchodních kontaktů a trhů.

Jan Vondráček prezentoval svá odborná témata koncem září 2019 na výroční konferenci *German Studies Association* v Portlandu (Oregon, USA), a to v rámci semináře *Digital Humanities and German Studies: Intersections, Innovations, Opportunities*. Svým příspěvkem „The Digital Humanities as an opportunity to represent the German occupation, everyday life and rationing during the Second World War“ se podílel na Wordpress Blog a navázal celou řadu kontaktů, které mu umožní na adekvátní úrovni realizovat běžící projekt. Důležitým imperativem Janovy práce je internacionalizace archivního výzkumu a výuky, a především zpřístupnění připravované webové prezentace mezinárodní komunitě zainteresovaných vědců.

Náboženství a dějiny idejí v moderní době

Výzkumný tým se zabývá dějinami náboženských, filozofických a politických idejí v moderní době. Tyto ideje a pojmy jako modernizace, sekularizace, religiozita, výchova, demokracie apod. měly a mají klíčový význam pro formování moderní kultury a civilizace. Vedle vlastní historické a sémantické analýzy těchto pojmů se pozornost soustředí na prolínání idejí do sociální praxe a jejich vliv na moderní evropskou a českou společnost a politiku.

V roce 2019 se členové týmu soustředili na přípravu publikačních výstupů. Čtenářům chceme doporučit konferenční sborník *Církev, náboženství a politika v Československu a Rakousku ve 20. století*, jehož německou mutaci paralelně vydalo prestižní nakladatelství Lit Verlag. Za jeho přípravou stojí pečlivá práce členů Česko-rakouské komise historiků, zejména našeho kolegy Miroslava Kunštáta.

Dále byla ve spolupráci s Fakultou humanitních studií UK vydána kolektivní monografie *Dějiny, smysl a modernita*. Ta je věnována sociologovi prof. Miloši Havelkovi, který v roce 2019 oslavil 75. narozeniny. Havelka se dlouhodobě zabývá dějinami pojmů a idejí a náleží k blízkým spolupracovníkům Masarykova ústavu a Archivu AV ČR. V minulých letech se podílel také na vedení mezinárodního doktorandského kolegia *Náboženské kultury v Evropě v XIX. a XX. století* (DFG, 2009–2018).

Editoři monografie *Dějiny, smysl a modernita*, filozof Milan Hanyš a historik Tomáš W. Pavlíček, nechťeli pouze sestavit jubilejní „festschrift“ Havelkových kolegů a žáků, v jejichž stopách se historiografie prolíná se sociologií, antropologií a genderem. Jednotlivé autory a autorky (celkem 25) spojuje zejména to, že ve svých kapitolách navazují na rozsáhlou Havelkovu práci na poli teoretické reflexe historiografie a při utváření pojmů a kategorií. Ty pomáhají identifikovat badatelské otázky a problémy a hledat vhodná metodologická řešení.

Prezentace publikace *Papežství a fenomén ultramontanismu v českých zemích* v prostorách Arcidiecézního muzea v Olomouci (září 2019)

Do třetice upozorňujeme na završený výzkumný projekt GA ČR *Náboženský život průmyslového dělnictva českých zemí (1918–1939): instituce, religiozita a sociální otázka*. O víře a nevíře průmyslového dělnictva hovořil Tomáš W. Pavlíček s Martinem Jemelkou a Jakubem Štofánkem, autory dokončované publikace *Víra a nevíra ve stínu továrních komínů: náboženský život průmyslového dělnictva v českých zemích 1918–1938*.

Jakou hlavní badatelskou otázku jste si ve výzkumu položili?

MJ: Rád bych začal (pre)historií našeho projektu. Ta totiž shrnuje otázky, které jsme si kladli již v našich disertačních pracích. Když jsem se v roce 2003 začal věnovat ostravskému dělnictvu, stále jsem narážel na jeho poměr k náboženství a na starší marxistické i soudobé interpretace tohoto vztahu. Podobně i Jakub, jehož disertace byla věnována sociálnímu učení katolické církve a sociální otázce. Hodonínskému masarykovskému semináři v listopadu 2014, Rudolfu Kučerovi a Luboši Velkovi vděčíme za seznámení nás dvou a za nastoupení cesty, která vedla k projektu GA ČR, a nakonec i k dokončované monografii o náboženském životě průmyslového dělnictva v českých zemích.

JŠ: V projektu i v knize jsme se zaměřili na roli a význam náboženství v dělnickém prostředí. Kladli jsme si otázky, co náboženství znamenalo pro dělníky a jak se mohlo podílet na jejich skupinové či individuální identitě. Zajímala nás existence případné dělnické religiozity a reakce náboženských společností na problémy dělnictva. Pohybovali jsme se hlavně na půdě náboženské a sociální praxe a mezi aktéry náboženského života, kterým doposud nebyla věnována velká pozornost.

Která města jste zkoumali a proč?

JŠ: Hledali jsme vhodné regionální příklady, které by byly pro české země reprezentativní jak v orientaci dominantního průmyslového odvětví, tak v etnickém a náboženském složení. Ve výzkumu religiozity jsme se proto rozhodli analyzovat národnostně převážně česká průmyslová města Kladno a Zlín, německý Jablonec nad Nisou a etnicky smíšenou Ostravu.

MJ: Volba souvisela do značné míry s genezí projektu a s dosavadním stavem bádání. Volba Ostravy jako významného průmyslového střediska a meziválečného centra spiritismu a Církve československé byla dána

i dochováním bohaté spolkové agendy a mou důvěrnou znalostí místních poměrů. Podobně tomu bylo i v případě Zlína. Kladno jsme zvolili instinktivně jako rudou baštu a centrum komunistického bezvěrectví. Město však bylo i jednou z kolébek českého metodismu a Armády spásy. V případě Jablonce n. N. jsme zvažovali, zda neupřednostnit Liberec. Nakonec rozhodla pestrost místních náboženských kultur a potřeba včlenit do našeho projektu i centrum tzv. lehké průmyslové výroby.

Jak byste charakterizovali tovární město, díváme-li se na něj optikou religiozity?

MJ: Pojem tovární město nepoužíváme jako synonymum pro města průmyslová, ale důsledně jen pro Vítkovice a Zlín, tedy taková průmyslová centra, jejichž veřejný a často i privátní život byl dirigisticky řízen paternalistickými podniky Vítkovické horní a hutní těžírstvo a Baťa. Náš výzkum jednoznačně prokázal, co bylo možno očekávat – podniky využívaly náboženské společnosti jako nástroje firemní sociální a personální politiky, prostředky kontroly a disciplinace. Rozhodně ale nelze říci, že by si toho náboženské společnosti nebyly vědomy. Zvláště ve Zlíně panovaly občas napjaté vztahy mezi podnikem a církevními představiteli, kteří se sice bez firmy Baťa neobešli, ale nechťeli se jí nechat ovládat.

JŠ: Rozhodně bychom průmyslová i tovární města označili za nábožensky velmi heterogenní a konkurenční prostor, ve kterém všechny náboženské společnosti musely citlivě reagovat na měnící se politické a sociální podmínky a vyrovnávat se s rostoucí liberalizací konfesních poměrů a silnými sekulárními ideologiemi.

Studium religiozity průmyslového dělnictva přivedlo Martina Jemelku a Jakuba Štofánika i do Pojizerského muzea (Isergebirgs-Museum) v německém městě Kaufbeuren-Neugablonz. Původ obyvatel sklářského města Neugablonz v severočeském Jablonci nad Nisou připomínají ve veřejném prostoru sousoší vyhnanců a kopie Rüdigerovy sochy, která stávala v letech 1930–1945 v Jablonci v sousedství římskokatolického kostela Nejsvětějšího Srdce Ježíšova.

Měnily se po první světové válce strategie světské pastorace?

JŠ: Samozřejmě, změn bylo nespočet. Válka rozvrátila zaběhané přístupy a zavedené instituce, urychlila přijetí nových zákonů o rozluce či kremaci a otevřela působení řadě nových náboženských aktérů. Vyostřila také antiklerikální agitaci. Přestupové hnutí po válce zásadním způsobem překreslilo náboženskou mapu českých zemí.

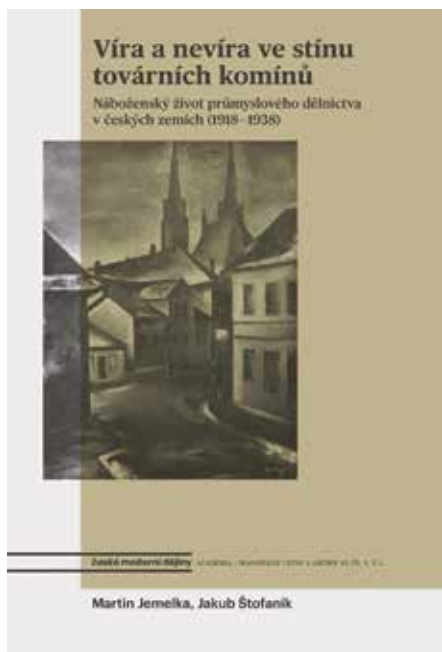
MJ: Před pastoračními strategií i pěšáky pastorační praxe stálo po válce mnoho výzev, z nichž největší představoval nacionalismus. Harmonizace etnické, národnostní a konfesní identity byla jedním z největších úkolů pro věřící i duchovní všech denominací. Druhým klíčovým pastoračním tématem byla moderní média, technologie a jejich využití v pastoraci. Bez tisku a tiskovin jakéhokoliv druhu se neobešla ani ta nejmenší náboženská komunita. Církev poznávaly a nakonec i systematicky využívaly reprodukovanou hudbu, němý a zvukový film, rozhlas a samozřejmě tzv. světelné obrazy, tedy diapozitivy.

Jakou roli hrály v městském prostředí sekty, protestantské a malé svobodné církve? Vytvářely alternativní kultury, nebo spíše ovlivňovaly – socializovaly – různé vrstvy společnosti?

JŠ: Označení sekta sice sami nepoužíváme, protože má silné hodnotící konotace, ale v dělnickém prostředí měly tyto náboženské kultury silnou oporu. Náš výzkum dokonce ukázal, že jejich poselství a aktivitám bylo průmyslové dělnictvo výrazně otevřenější než jiné skupiny obyvatel meziválečných českých zemí. Význam malých svobodných církví v námi sledovaných městech bychom viděli spíše v socializaci příchozího dělnictva. Menší náboženské společnosti jako metodisté či adventisté dokázaly k dělníkům proniknout mnohem blíže než velké lidové církve. Své evangelizační stany si neváhaly postavit uprostřed náměstí nebo přímo v dělnické kolonii.

Do jaké míry je pro kolektivní náboženskou praxi určující druh výroby, typ práce, povaha industrializace?

MJ: V některých průmyslových regionech a profesích rozhodující. V našem výzkumu vystupují do popředí přinejmenším dvě výrazná specifika. První souvisí s trhem a orientací produkce na nadnárodní trhy. Jak v Jablonci nad Nisou, tak ve Zlíně s jejich exportně orientovanou výrobou pro globální trhy byl zjevný vliv multikonfesijního prostředí a značně konkurenčních vztahů, které reprodukovaly socioekonomické poměry v těchto městech. Odrážely se v otevřenosti, někdy doslova v hladu po všem novém, včetně náboženských kultur, ale i v silně konkurenčních, až vyostřených vzájemných vztazích náboženských společností. Druhé specifikum je zjevné hlavně na Kladensku a na Ostrovsku a souvisí s náplní, charakterem a nebezpečím hornické práce pod zemí. Pověřivost horníků, jejich

náklonnost ke spiritismu a věrnost náboženským rituálům souvisejícím s profesními a stavovskými tradicemi má mnoho společného s fatalismem hornické práce.

Co nového a zajímavého nabízelo průmyslové město pro faráře a ženskou religiozitu?

MJ: Upřímně řečeno, z dokumentů, které nám prošly rukama, jednoznačně vyplývá, že ani jedno z našich průmyslových měst nebylo pro duchovní vysněnou či vytouženou destinací na duchovní dráze. Komplikované sociální a hospodářské poměry, mzdové podhodnocení duchovních, omezené možnosti vedlejších příjmů, značná pastorační zátěž a agresivní tažení protináboženských a protikatolických kultur činily z duchovenských úřadů v průmyslových městech nepřilíživě vyhledávané štace. V dělnickém prostředí však rozhodně platilo, že to byly spíše ženy než muži, které

byly aktivní oporou duchovním a většinovým osazenstvem kostelů a modliteben. Mezi aktéry našeho vyprávění hrají ženy velmi důležitou roli, ať už se nám podařilo, nebo nepodařilo vypátrat jejich jména.

Vaše téma slibně propojuje hospodářské a náboženské dějiny. Narazili jste na nějaké procesy, které teologové zpravidla přehlížejí, resp. nějaké ideje, které historici hospodářských dějin nedoceňují?

JŠ: Mnohé náboženské společnosti spíše přehlížely oprávněnou nespokojenost dělnictva s pracovními a životními podmínkami a nedokázaly na ni nabídnout odpověď. Odmítaly stávkou a volaly jen po vyjednávání se zástupci kapitálu a po solidaritě. To se však u dělnictva nesetkávalo s pochopením. Historici hospodářských a sociálních dějin si jen výjimečně uvědomují, že interpretace významu náboženství pro dělnictvo je právě tak zásadní jako jeho účast na protestních hnutích a chování během hospodářských a politických krizí.

MJ: Náboženský život průmyslového dělnictva nebyl pro českou historiografii hospodářských a sociálních dějin relevantním tématem. Náboženské dějiny patřily do okruhu církevních, možná kulturních dějin. V tomto směru je náš výzkum, neskromně řečeno, rozhodně inovativní. Nad dělníky a náboženstvím přemýšleli snad jen marxističtí etnografové města a dělnictva. Pro historiky to bylo vyřešené téma – průmyslové dělnictvo bylo bez vyznání, o náboženství se nezajímalo, do kostelů, modliteben a sborů nechodilo, v Boha a bohy nevěřilo... Náš výzkum a dokončovaná kniha ukazují pravý opak. Zde však musím z marketingových důvodů končit, abych navnadil čtenáře a pozval je k četbě naší knihy *Víra a nevíra ve stínu továrních komínů*, která by se měla na knižním trhu objevit ve druhé polovině roku 2020.

Věda a vědec ve společnosti 19.–20. století

Tým se soustředí na výzkum dějin vědeckých institucí a osobností v českých zemích v 19. a 20. století (s časovými přesahy) především z hlediska jejich pozice v rámci společnosti. Páteřním projektem týmu jsou Dějiny ČSAV a výzkumy zaměřené na její předchůdce (ČAVU, ČSNRB, KČSN). Důraz je ale kladen též na témata sociálních dějin vědy a vědeckých osobností, na problematiku role vědců ve formování diskurzu v jednotlivých oblastech společenského života, na jejich fungování ve veřejných funkcích i ve formálních a neformálních vlivových sítích i na otázky spojené s habitem vědců a mechanismem vztahů uvnitř vědecké obce (personální strategie, generace, vztahy učitelů a jejich žáků, role genderu). Počítá se rovněž s projekty zaměřenými na obraz vědce a vědy z pohledu ostatních společenských skupin, např. v umění. Vedle tradičních archivních pramenů se skupina zabývá možnostmi využití dalších typů historických pramenů a metod, např. orální historie či ikonografických pramenů.

Činnost týmu se v roce 2019 nesla ve znamení dokončení některých dlouhodobějších projektů, což si samozřejmě vynutilo poměrně značné pracovní nasazení všech členů týmu. Především se jednalo o úspěšné definitivní dovršení první fáze páteřního úkolu, na němž se podílí velká část spolupracovníků týmu – tedy *Dějin Československé akademie věd*. První svazek z celkem čtyř na více než 800 stranách synteticky zpracovává osudy této instituce od jejího slavnostního založení v listopadu 1952 až do úmrtí jejího prvního prezidenta Zdeňka Nejedlého v roce 1962 a zasazuje ji i do širšího domácího a mezinárodního kontextu. I když při podobně koncipovaném díle se nejde vyhnout určité míře popisnosti, zkusili jsme místo pouhého nahromadění faktů, tak častého v dosavadních dějinách vědy, vědeckých osobností a institucí, sledovat dynamický vývoj postavení této nejvýznamnější mimouniverzitní instituce české vědy v druhé polovině dvacátého století. Ten odráží proměny ve vnímání role vědy a vědců v tomto období ze strany politických představitelů i široké veřejnosti. Zároveň jsme se snažili ukázat rozdílné strategie vědců používané k prosazení vlastních zájmů. Právě tento směr chceme akcentovat i v dalších dílech *Dějin ČSAV*, na nichž se v současnosti pracuje.

Slavnostní prezentace knihy D. Brádrlerové *Vojáci nebo podnikatelé?* (září 2019)

Inovativní trendy v institucionálních dějinách se odrazily i v dějinách ČAVU, které v uplynulém roce připravovala Vlasta Mádlová. Výzkum tohoto významného předchůdce ČSAV i nynější AV ČR však nastoluje i další důležité otázky, s nimiž se autorka musela vypořádat a které zároveň představují významné téma i pro řadu dalších týmů – jedná se například o proměny vztahů vědy a umění v 19. a 20. století nebo o modely financování vědy, zejména v první polovině dvacátého století. Stejně jako v dějinách ČSAV se i zde řeší také problematika vytváření vědecké elity jako součásti „elity národa“. A nově pojmut se snažíme i historii jednotlivých pracovišť, což se projevilo nejenom v šesti sondách do jednotlivých ústavů (po dvou z každé vědní oblasti) v novém svazku *Dějin ČSAV*, ale i v samostatných zpracováních, která nyní vznikají. Důraz je opět kladen na celkový kontext, v němž pracoviště svou činnost rozvíjí, a zároveň co nejcitlivěji akcentujeme celkový biotop pracoviště, do nějž nepatří jenom samotní vědeckí pracovníci, ale i další zaměstnanci. Proto také hojně využíváme orálně historickou metodu, která pomáhá především osvětlovat komplexní atmosféru, jak ji tehdy vnímali někdejší pracovníci. Právě otázku dějin ústavů a dalších vědeckých pracovišť v jejich různých historických formách chceme učinit letos jedním z hlavních témat našich setkání a společných úvah, připravujeme mj. i workshop, který uvede Věra Dvořáčková, jež má společně s Jiřím Šoukalem a Vlastou Mádlovou za sebou velmi úspěšnou publikaci *Věda pod Rokoskou*, vydanou vloni také anglicky. V současnosti V. Dvořáčková společně s J. Šoukalem a dalšími autory zpracovává dějiny Ústavu teoretické a aplikované mechaniky AV ČR, pracoviště, které v příštím roce oslaví úctyhodných sto let od svého vzniku.

Rozhodně ale nezapomínáme ani na další základní problémový okruh našeho týmu, jakým je bezpochyby bádání o vědcích z pohledu kulturních a sociálních dějin. V minulém roce vrcholily práce na grantovém projektu *Habitus českých vědců 1918–1968 na příkladu dvou generací*, který přinesl řadu zajímavých poznatků a posunul naše poznání o pozici vědy a zejména

Workshop k vývoji historické slavistiky (září 2019)

samotných badatelů v české společnosti. Podařilo se také učinit pozoruhodné sondy do jejich myšlenkového světa a samozřejmě i do jejich vzorců chování. V tomto rámci jsme přitom prověřili platnost mnohých tezí Pierra Bourdieu ve specifickém prostředí střední Evropy, zrovna tak jako možnosti generačního přístupu. Ve spojení s grantem a v menší míře i Strategii AV 21 se rozvinulo bádání nad barvitou osobností orientalisty Aloise Musila, která budí mimořádnou pozornost i v zahraničí. Díky získanému projektu NAKI bude ve svých výzkumech Adéla Jůnová Macková moct pokračovat i v následujících letech. Alois Musil však nebyl ani zdaleka jedinou osobností, na kterou spolupracovníci týmu upřeli pozornost. V centru jejich zájmu se ocitli např. přední český historik starověku Josef Dobiáš (1888–1972), slavisté a historici Jaroslav Bidlo (1868–1937) a Milada Paulová (1891–1970). V případě J. Dobiáše vyšla v roce 2019 kolektivní monografie, na níž se významným způsobem podílela Hana Kábová. V ní se na tuto pozoruhodnou vědeckou osobnost nahlíží z různých úhlů pohledu a v širokém kontextu vývoje vědy i společnosti. Jaroslava Bidla, Miladu Paulovou a další významné postavy slavistiky, stejně jako kontext vývoje tohoto vědního oboru pomáhal přiblížit i workshop *Vývoj historické slavistiky v geopolitických proměnách střední Evropy v první polovině 20. století*, který spolupořádala členka týmu Daniela Brádlarová a na němž vystoupili i další členové týmu (Věra Dvořáčková, Hana Kábová, Marie Bahenská). Problematice kulturních a sociálních souvislostí života a díla vědců se nevyhnuly ani tolikrát zmiňované *Dějiny ČSAV I*, kde vedle medailonů věnovaných nejvýznamnějším představitelům tehdejší Akademie věd najdeme i důkladný kolektivní portrét členů ČSAV, zejména těch jmenovaných a zvolených již v roce 1952.

Při práci na dějinách ČSAV, ale snad ještě více ve slavistickém projektu Daniely Brádlarové a ve výzkumech spojeným s habitem českých vědců se dostáváme až do zákulisí vědy v českých zemích, do spleti rodinných a přátelských vazeb, stejně jako k politickým tlakům a lobbismu, které se v akademickém prostředí objevují

odedávna. Důkladnější sondy pro české prostředí, jež by se tomuto vysoce atraktivnímu tématu věnovaly, jsou však dosud jen naprostou výjimkou.

Důležitou součástí našeho bádání o vědě a vědcích ve společnosti 19. a 20. století tvoří také v současnosti aktuální a silně reflektovaná problematika vědkyň. Osou výzkumu je zde projekt Marie Bahenské Ženy v české a československé vědě v první polovině 20. století. V jeho rámci v roce 2019 vznikl technický základ pro databázi žen-vědkyň. Zároveň se podařilo shromáždit jména profesorek, docentek a asistentek, jejichž osobní a profesní data budou do databáze doplňována. Některá jména i osudy bohužel dlouho zůstávaly pozapomenuté, nedocenené či úplně neznámé. To jsou zejména případy vědkyň německé národnosti, absolventek německé univerzity v Praze. Celkem se dosud podařilo dohledat jména a data pěti profesorek, osmi docentek a deseti asistentek, která lze bezesporu spojit s přídomkem vědkyň. Mezi ty nejzajímavější patří geografka Julie Moschelesová, lékařka a specialista na léčbu tuberkulózy Božena Štúrová-Kuklová či první doktorka technických věd v Československu Marie Tumlířová. Výše zmíněný slavistický projekt Daniely

Brádlarové se této problematice též velmi úzce dotýká, protože Milada Paulová během své kariéry zápasila s mnoha genderově podmíněnými předsudky. Mezi slavisty najdeme ale i řadu dalších vynikajících osobností vědkyň. Naopak v dějinách ČSAV jsme se v této problematice museli omezit jen na relativně stručnou pasáž – i když samozřejmě na jejich pracovištích v padesátých a na počátku šedesátých let působilo mnoho vynikajících badatelek, samotný reprezentativní sbor členů zůstával výhradně pánským klubem až do roku 1968. I to je ovšem důležité svědectví o vnímání genderové problematiky ve vědě v minulosti. Doufáme, že další impuls přinese připravované sympozium o ženách ve vědě v rámci světového kongresu pro dějiny vědy, který se uskuteční v roce 2021 v Praze. Na organizování sympozia se podílí i členka našeho týmu Adéla Jůnová Macková.

Úvahy o vztahu vědy a vědců v 19. a 20. století se nemohou obejít bez témat spojených s otázkou základního a aplikovaného výzkumu, či jinak řečeno s otázkou užitečnosti vědy pro aktuální problémy společnosti. I tímto složitým a mnohvrstevnatým okruhem otázek se v týmu intenzivně zabýváme. V uplynulém roce se tato rovina projevila např. při bádání o vývoji české slavistiky a překvapivě intenzivně i v textech o Josefu Dobiášovi, protože starověk se mohl stávat a také stával nástrojem nacionální propagandy. Další podnět znamená mj. nový grant Martina France, který se věnuje otázkám výživy a stravování, tedy problematiky, v níž vědci hráli zejména ve studovaném období 1945–1970 klíčovou roli. To ukazují i jeho dílčí studie k problemati-

Martin Franc přebírá Cenu Miroslava Ivanova na festivalu Svět knihy Praha (květen 2019)

ce uveřejněné již před začátkem tohoto projektu – např. v roce 2019 studie o školním stravování v českých zemích od padesátých do konce osmdesátých let 20. století uveřejněná v rámci kolektivní monografie *Food and Age* v britském nakladatelství Routledge. Téma aplikovaného výzkumu ovšem má nemalou důležitost i v projektu na dějiny Ústavu teoretické a aplikované matematiky (ÚTAM), tedy pracoviště úzce spojeného s institucemi jako Komise pro velké stavby socialismu nebo Komise pro vodní hospodářství. Pozoruhodné téma v tomto kontextu otevřela členka týmu Věra Dvořáčková, která vede i projekt *Dějiny ÚTAM*, ve své esejí věnované betonu jako symbolu pokroku a nových časů. Právě témata, jež reflektují vnímání vědy, vědeckých objevů a inovací ze strany společnosti, se nám jeví jako mimořádně přínosná. Rovněž se zajímáme o symboliku spojenou s postavou vědce, vědeckých fenoménů či objevů. Domníváme se, že tímto způsobem se nám nejlépe podaří propojit často příliš odděleně fungující dějiny vědy a obecnou historiografii.

Všechny možnosti zatím nebyly využity v oblasti mezinárodních kontaktů. I když se tým zapojil do mezinárodní iniciativy pro dějiny evropských akademií věd, tato platforma dosud nerozvinula svou činnost v dostatečné míře. Velmi nadějně se jeví kontakty s týmem zpracovávajícím dějiny Rakouské akademie věd, který se soustředí na prosopografické zmapování členské základny akademie od jejího vzniku v roce 1847 až po současnost. I zde však kolegové zápolí především s nedostatkem zájemců o dějiny vědy. Další mezinárodní kontakty se snad podaří navázat na dalších mezinárodních kongresech pro dějiny vědy – evropský se má konat letos v Bologni a světový, jak již bylo uvedeno, proběhne roku 2021 v Praze.

Manuscripta. Výzkumný tým pro studium a soupis rukopisů

Předmětem studia výzkumného týmu MANUSCRIPTA jsou rukopisy neúřední povahy od středověku až do konce raného novověku, a ačkoliv by se mohlo zdát, že toto zaměření nezapadá do profilu ústavu, opak je pravdou – studium rukopisů má v ústavu dlouholetou tradici. Již v roce 1955 vzniklo jako pracoviště Komise pro soupis a studium rukopisů Oddělení pro soupis a studium rukopisů a bylo zásluhou tehdejšího ředitele Václava Vojtíška administrativně přičleněno k nově vzniklému Archivu Československé akademie věd. Jeho hlavním úkolem bylo provádět a koordinovat výzkum a soupis rukopisů literární povahy v knihovnách, archivech, muzeích a jiných sbírkách. Na konci šedesátých let byl připraven a schválen dlouhodobý program soupisových prací, jehož konečným cílem by měl být Generální katalog rukopisů, zachycující veškeré rukopisné bohatství uložené na našem území i bohemikální rukopisy uložené v zahraničí. Na tento dlouhodobý úkol navazuje činnost výzkumného týmu MANUSCRIPTA.

Pokud se pokusíme ve stručnosti shrnout loňský rok v „rukopisném“ týmu, musíme se nejprve zastavit u časopisu *Studie o rukopisech*, věnovaného kodikologické tematice, který nyní nově začal vycházet dvakrát ročně, což snad potěší všechny jeho příznivce.

Čtvrtým rokem pokračoval projekt NAKI: *Knihověda.cz. Portál k dějinám české knižní kultury do roku 1800*, úspěšně byl dokončen grantový projekt Ondřeje Vodičky *Katolická emigrační vlna z Čech a Moravy za husitských válek* a zároveň byly zahájeny práce na dvou nových standardních grantových projektech a projektu GA ČR EXPRO (č. 19-28306X): *Staré mýty, nová fakta: české země v centru hudebního dění 15. století*, jenž je řešen společně na půdě MÚA AV ČR a Ústavu hudební vědy FF UK. Náš tým byl tak výrazně posílen o nové kolegy – muzikology zabývající se hudebními rukopisy. Vedoucím projektu je Hana Vlhová-Wörner, která nám celý projekt blíže představí:

Málokterá kapitola českých hudebních dějin ovlivnila formování novodobé české kultury tak silně jako hudební tradice 15. století, spojovaná především s repertoárem husitských písní. Již čeští historici 19. století rozpoznali, že se v evropském kontextu jedná o oje-

nělý soubor, a to po stránce textové i hudební. Z tohoto důvodu vyhradili jejich výkladu a zhodnocení výjimečné místo, které si v hudebních, literárních i čistě historických publikacích uchovaly prakticky dodnes. Mýtus výlučné role husitské tradice v dějinách české hudební kultury také výrazně určoval hudební tvorbu 19. a 20. století, kde skladby reflektující husitský odkaz, včetně těch, které citují nesprávné rekonstrukce husitských melodií, navozovaly pocit národní identity. Výklad českých hudebních dějin 15. století, tak jak je podán například v Nejedlého trilogii věnované předhusitskému a husitskému zpěvu, je však poznamenán záměrnou manipulací historických faktů a na mnoha místech rovněž účelovou ideologizací estetických hodnocení, která se opakují i v nejnovějších historických publikacích. Nesprávné je především pojetí profilu a role hudební tradice v Čechách po vypuknutí husitských válek, jež je založeno na nedostatečném pochopení specifického vývoje ve střední Evropě. Nejen Čechy, nýbrž i okolní země pokračovaly v aktivním pěstování jednohlasé hudby a zůstaly po určitou dobu v závěsu – nikoliv však v úplné izolaci – za dynamicky se utvářejícím novým stylem hudební kompozice, tj. renesančním vícehlasem, v západní a jižní části Evropy. Zatímco české výklady této kapitoly hudební historie staví formu české strofické písně nad všechny jiné hudební žánry, ať už pozdní tradici liturgického jednohlasu a vícehlasu, nebo začínající období renesanční polyfonie, zahraniční publikace většinou v souvislosti s českými zeměmi operují s termíny jako „diskontinuita“, „izolace“, „zjednodušení“ či „zpoždění“. Četné historické prameny však dokládají situaci opačnou, ukazují jasně na kontakt s hudebním vývojem v okolních zemích a často až překvapivě věrnou návaznost na hudbu předchozích období.

Cílem projektu *Staré mýty, nová fakta* je prohloubit znalost české hudební kultury v době pozdního středověku a opravit celou řadu zažitých mýtů o hudebním husitství, zasetých během formování české a později

Kolokvium Nejedlého *Dějiny předhusitského a husitského zpěvu (1904–1913) ve světle současného výzkumu české středověké hudby v evropském kontextu* (květen 2019)

Studium hudebních rukopisů v klášterní knihovně cisterciáckého opatství ve Vyšším Brodě

československé národní identity v 19. a 20. století. V prvé řadě jde o zprostředkování bohatého spektra různých hudebních forem a žánrů pěstovaných v Čechách v 15. století širší vědecké veřejnosti. Stejná pozornost je však věnována i obnažení skrytých husitských symbolů – hudebních, textových či obrazových – v moderní, převážně české hudební tvorbě. Pětiletý výzkumný program je vystavěn na zkoumání jednotlivých repertoárových celků, které v této době existovaly vedle sebe, tj. pozdního latinského chorálu, charakteristických žánrů s rytmizovanými melodiemi (tzv. repertoár *cantus fractus*), českého chorálu poprvé dochovaného v *Jistebnickém kancionálu* z 20. let 15. století a vícehlásých skladeb recipovaných či komponovaných v Čechách na konci 15. století.

Jednou z dílčích výzev projektu je zhodnocení muzikologického odkazu Zdeňka Nejedlého. Na co konkrétně se zaměříte?

Nejedlého trilogie o nejstarší české hudbě (*Dějiny předhusitského zpěvu v Čechách, Počátky husitského zpěvu a Dějiny husitského zpěvu za válek husitských*) publikovaná v letech 1904–1913 se stala na dlouhou dobu prvním referenčním zdrojem informací o české středověké hudbě. Svou neotřesitelnou pozici si přitom udržela bez ohledu na pozdější výsledky českých muzikologů, kteří celou řadu Nejedlého tezí revidovali. I z tohoto důvodu zahájil projekt svou činnost jednodenním kolokviem *Nejedlého Dějiny předhusitského a husitského zpěvu (1904–1913) ve světle současného výzkumu české středověké hudby v evropském kontextu* zaměřeným na zhodnocení Nejedlého výkladu. Postupně se na řadu dostala celá škála dílčích otázek týkajících se nejen Nejedlého muzikologické akribie a platnosti jeho věcných závěrů dnes, nýbrž i témat mnohem obecnějšího charakteru, jako působivost a přesvědčivost Nejedlého narace či jeho vlasteneckého pojetí výkladu (nejen) starších českých hudebních dějin. Podle očekávání se zájem přítomných obrátil i k Nejedlého

postoji k novější české hudbě, především k jeho výzkumu Bedřicha Smetany, k jeho složité osobnosti, ale také k politické činnosti, kterou nelze od jeho vědeckého odkazu oddělit. Celodenní diskuse přinesla celou řadu postřehů, týkajících se například Nejedlého dnes již neudržitelné chronologie starších českých hudebních dějin (striktní odlišení *předhusitská – husitská* hudební tradice) či metodologie a kvality práce s hudebními prameny. Účastníci kolokvia se shodli na tom, že dějiny hudby 15. století dnes není možné napsat jako pouhou „korekci Nejedlého“, ale je nutné takovou monografii koncipovat zcela nově.

Základní pramen pro výzkum české hudební kultury v husitském období představují středověké hudební rukopisy. Jak chcete při jejich studiu postupovat?

Tematicky se výzkumný program každého roku soustředí na podrobné studium jednoho klíčového pramene. V centru pozornosti prvního roku projektu byla sbírka jednohlasého a vícehlasého repertoáru v latinském a českém jazyce, dochovaná v rukopise Vyšebrodského kláštera sign. 42 z roku 1410. I když je rukopis hudebním i literárním historikům dobře znám od roku 1886, kdy z něj byly poprvé publikovány texty latinských písní, je dodnes obestřen celou řadou „mýtů“. I u tohoto pramene se ukázalo, že korekce velkých idejí začínají mravenčí prací přímo v rukopisných fondech. V červnu 2019 se tým vydal do vyšebrodské knihovny, aby zde zdokumentoval filigrány, srovnal písarské ruce s jinými klášterními rukopisy a zaznamenal hudební repertoár v jiných soudobých rukopisech této unikátní (a dnes pouze omezeně přístupné) sbírky. Studium pramenů přineslo celou řadu velkých překvapení týkajících se nejen geneze a snad i datace rukopisu, nýbrž i vztahu jeho repertoáru k pražské hudební tradici a hudební tradici v cisterciáckých klášterech v pozdním středověku. Výsledkem této první výzkumné sondy bude trojice souvisejících studií věnovaných genezi rukopisu, jeho latinskému liturgickému repertoáru a souboru jednohlasých a vícehlasých písní, jejichž publikaci lze očekávat v roce 2020. V dalších letech se počítá s podrobným studiem tzv. *Vyšehradského kancionálu* z poloviny 15. století (2020), části antifonáře/breviáře dochované v tzv. *Jistebnickém kancionálu* (2021) či tzv. *Speciálníku královhradeckého*, rukopisu s „moderním“ vícehlasým repertoárem z konce 15. století (2022).

Kromě tradičních tištěných publikací plánujete i digitální výstupy v rámci platformy Digital Humanities. Můžete nám je blíže představit?

Součástí výzkumného programu týmu je publikace článků a knižních monografií k jednotlivým tématům. Zároveň si však projekt klade za cíl odpovědět na výzvy rychle se rozvíjejících metod a publikačních forem, které nabízí platforma *Digital Humanities*. Proto k publikačním výstupům patří i databáze umožňující tříděné prohlížení či vyhledávání v bohatém materiá-

Unikátní pohled do hudební kultury v českých zemích představuje rukopis č. 42 z knihovny cisterciáckého opatství ve Vyšším Brodě

lovém korpusu či digitální hudební edice vybraných skladeb. Vstupní branou k těmto materiálům je projektová webová stránka (www.smnf.cz), na níž lze najít rovněž podrobné informace k projektu, týmu a aktuálním akcím. Členové týmu připravují podmínky pro začlenění nově vznikajících repertoárových databází do mezinárodních výzkumných korporací (*DACT – Digital Analysis of Chant Transmission* a *Cantus Index – Catalogue of Chant Texts and Melodies*). Stejně důležitá se v současné době jeví potřeba vytvořit platformu pro digitální edice památek starší hudby, které umožňují kódování starých hudebních notací. Na tomto úkolu pracuje mezinárodní skupina muzikologů shromážděných kolem tzv. *MEI – Music Encoding Initiative*. Digitální edice umožňují nejen zobrazování v různých

optických modelech („stará“ a „moderní“ notace), vyhledávání napříč širokým hudebním materiálem, ale i okamžitou generaci zvukové podoby takto formátovaných skladeb. Zprostředkují tak skladby z oblasti starší hudby nejen hudebním historikům, nýbrž i širší vědecké komunitě z příbuzných historických disciplín, ale také laické veřejnosti a školám. Atraktivním doplňkem informačního materiálu je obrazová databáze novodobých hudebnin s husitskou tematikou (tzv. *Pina-cotheca Hussitica Moderna*).

Nejmladší členkou řešitelského týmu je Rhianydd Hallas, která je v současné době doktorandkou na univerzitě v Bangoru (Wales, VB) a na Karlově univerzitě v Praze v rámci meziuniverzitního programu („Cotutelle“). Ve svém výzkumu, na němž spolupracuje s prof. Sue Niebrzydowski (Bangor) a doc. Hanou Vlhovou-Wörner (Praha), se zabývá svátkem Navštívení Panny Marie, jeho zavedením do církevního kalendáře na konci 14. století a širokým spektrem liturgických zpěvů, které byly pro tento svátek složeny v Čechách a jiných evropských zemích. V projektu se zaměřuje především na šíření zpěvů hodinkového officia, zkomponovaných pražským arcibiskupem Janem z Jenštejna a kardinálem Adamem Eastonem v evropských zemích 15. století.

Poprosili jsme Rhianydd, aby se s námi podělila o dojmy z pražského pobytu:

„Studium na Univerzitě Karlově a práce v Masarykově ústavu a Archivu v Praze mne velmi těší. Vyučující odpovídají pohotově na všechny moje otázky a stejné podpory se mi dostává také na Oddělení vědy. Oceňuji možnosti studia v knihovnách a přístup do nejrůznějších knihovních fondů. Studium v Praze mi umožňuje pracovat se specialisty v oboru. Národní knihovna České republiky je vynikajícím zdrojem materiálů, ať již rukopisných pramenů, či knih a časopisů. Vedle studia mne přitahují historické památky Prahy, stejně jako pestrý výběr koncertů a odborných přednášek. Neztratila jsem zde kontakt s praktickým prováděním hudby a zpívám ve sboru Univerzity Karlovy.“

Výzkumné semináře 2019

Program tradičních pondělních setkání na půdě Masarykova ústavu a Archivu AV ČR se v průběhu roku 2019 odvíjel především od aktivit a zaměření jednotlivých výzkumných týmů, čímž se nadále rozšířila jeho nabídka i tematická skladba. Prezentací se navíc ve větší míře ujali zahraniční badatelé a odborníci z institucí, které s MÚA spolupracují ať už v rámci společného řešení výzkumných projektů, či na základě blízké specializace.

8. dubna 2019

Milan Balabán (Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně):
Československo-jugoslávské hospodářské vztahy v meziválečném období

29. dubna 2019

Marek Ďurčanský (Ústav dějin Univerzity Karlovy a Archiv Univerzity Karlovy) – Daniela Brádrlová (MÚA):
Jaroslav Bidlo a Milada Paulová – zakladatelské osobnosti historické slavistiky v kontextu vývoje české historické vědy

6. května 2019

(Collegium Carolinum, pobočka Praha)
Jana Osterkamp (Collegium Carolinum):
Handeln wie ein Staat. Föderale Kompetenzen und föderales Handeln der Länder im habsburgischen Empire

13. května 2019

Jana Fantysová-Matějková
(Masarykův ústav a Archiv AV ČR):
Příběhy Jana Lucemburského v díle Guillaumea de Machaut

27. května 2019

Michaela Lenčesová (Fakulta humanitních studií UK):
Politický katolicismus v období slovenského štátu

10. června 2019

Oskar Mulej (Austrian Academy of Sciences):
Far-Right Appropriation of Non-Territorial Autonomy: the Sudeten German Party Case

7. října 2019

Hannes Leidinger (Universität Salzburg) – Václav Šmidrkal (MÚA):
WWI Veterans in Interwar Czechoslovakia and Austria

14. října 2019

Norman Domeier (Universität Stuttgart):
The Secret Cooperation between Associated Press (AP) and Nazi Germany 1942–1945

11. listopadu 2019

Pavel Fabini (MÚA):
Nejisté mandáty. Volby a jejich legitimizace v českých zemích a Československu 1848–1939

18. listopadu 2019

Lucie Merhautová (MÚA) – Michal Topor (Institut pro studium literatury):
Emil Saudek a kontexty jeho překladatelské činnosti

2. prosince 2019

Svatopluk Herc (MÚA) – Zdeněk Nebřenský (Deutsches historisches Institut Warschau):
Sociální otázka in situ: sociální politika průmyslových podniků v českých zemích, 1879–1914

16. prosince 2019

Jakub Raška (Filozofická fakulta UK):
„Dělnická aristokracie“ a představy solidarity v počátcích dělnického hnutí: případ typografií

Přehled výzkumných projektů

Projekty řešené od roku 2020

1) Horizon 2020

European Holocaust Research Infrastructure 3, řešitel Mgr. Michal Frankl, Ph.D.

2) Grantová agentura ČR

GA ČR, č. 20-01057S, **Přátelství v kontextu politických a literárních zápasů: Tomáš Garrigue**

Masaryk a Josef Svatoopluk Machar, řešitelka PhDr. Helena Kokešová, Ph.D.

GA ČR, č. 20-17501S, **Dějiny výživy a stravování v českých zemích 1945–1970**, řešitel doc. PhDr. Martin Franc, Ph.D.

GA ČR, EXPRO projekty, č. 20-19463X, **Sociální mobilita elit ve středoevropských regionech (1861–1926) a tranzice imperiálních zkušeností a struktur**

v národních státech, spoluřešitel dr. Vlad Vasile Popovici

Průběžně řešené projekty v roce 2019

1) European Research Council (ERC)

Unlikely refuge? Refugees and citizens in East-Central Europe in the 20th century, řešitel Mgr. Michal Frankl, Ph.D.

2) Horizon 2020

European Holocaust Research Infrastructure – Preparatory Phase, řešitel Mgr. Michal Frankl, Ph.D.

3) Grantová agentura ČR

GA ČR, č. 19-08819S, **Na cestě k dějinnému vrcholu? Vznik Československa v proměnách historiografie, 1918–1992/1993**, řešitel PhDr. Jan Hálek, Ph.D.

GA ČR, č. 19-08667S, **Ženy v české a československé vědě v první polovině 20. století**, řešitelka PhDr. Marie Bahenská, Ph.D.

GA ČR, č. 19-00611S, **Iluminované rukopisy v muzeích na území Čech**, řešitel PhDr. Pavel Brodský, DSc.

GA ČR, č. 19-07473S, **Jan Lucemburský a Bona Lucemburská jako mecenáši Guillauma de Machaut. Intence a recepce Machautova díla v historickém kontextu**, řešitelka Mgr. Jana Fantysová Matějková, Ph.D.

GA ČR, č. 19-20678S, **První poválečná generace českých astronomů, astrofyziků a matematiků. Interdisciplinární výzkum historie vědeckých sítí**, spoluřešitel Dr. phil. Tomáš Pavlíček, Ph.D.

GA ČR, č. 18-06264S, **Nalezen v překladu. Emil Sudek a židovsko-česko-německé interakce v „kreativním prostředí“ Vídně**, řešitelka Mgr. Lucie Merhautová, Ph.D.

GA ČR, č. 18-16793S, **Občané země nikoho. Židovští uprchlíci a eroze občanství ve středovýchodní Evropě, 1935–1939**, řešitel Mgr. Michal Frankl, Ph.D.

GA ČR, č. 18-20451S, **Jaroslav Bidlo a Milada Paulová: zakladatelské osobnosti historické slavistiky v kontextu vývoje české vědy**, spoluřešitelka PhDr. Daniela Brádrlová, Ph.D.

GA ČR, č. 18-02760S, **Inscenování politického exilu. Českoslovenští politici v Londýně za druhé světové války**, spoluřešitel Mgr. Richard Vašek, Ph.D.

GA ČR, č. 18-03921S, **Sociální otázka in situ: sociální politika průmyslových podniků v českých zemích, 1879–1914**, spoluřešitel Mgr. Svatopluk Herc

GA ČR, č. 18-02843S, **Nejisté mandáty. Volby a jejich legitimizace v českých zemích a Československu 1848–1939**, spoluřešitel Mgr. Pavel Fabini

GA ČR, EXPRO projekty, č. 19-28306X, **Staré mýty, nová fakta: české země v centru hudebního dění 15. století**, řešitelka doc. PhDr. Hana Vlhová-Wörner, Ph.D.

4) Technologická agentura ČR

TA ČR, č. TL01000366, **Integrace a segregace v prostoru města: dějiny holokaustu v Praze prostřednictvím mobilní webové aplikace**, hlavní příjemce: Institut Tereziánské iniciativy

TA ČR, č. TL01000046, **Historylab: využití technologií k rozvoji historické gramotnosti**, hlavní příjemce: Ústav pro studium totalitních režimů

5) Ministerstvo kultury: Program na podporu aplikovaného výzkumu, experimentálního vývoje a inovací národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II) DG18P02OVV026, **Mezinárodní korespondenční síť T. G. Masaryka a vznik Československa v roce 1918**, hlavní příjemce: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, spolupříjemce: Středisko společných činností AV ČR

DG18P02OVV025, **Vývoj moderní parlamentní kultury v českých zemích a Československu**, hlavní příjemce: Národní muzeum, spolupříjemci: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Ústav pro studium totalitních režimů

DG16P02H015, **Knihoveda.cz: Portál k dějinám české knižní kultury do roku 1800**, hlavní příjemce: Knihovna AV ČR, spolupříjemci: Národní knihovna ČR, Masarykův ústav a Archiv AV ČR

Projekty ukončené v roce 2019

GA ČR, č. 17-02610S, **Katolická emigrační vlna z Čech a Moravy za husitských válek**, řešitel Mgr. Ondřej Vodička, Ph.D.

GA ČR, č. 17-01279S, **Okresní hejtman jako představitel státní správy v regionu. Proměny výkonu státní moci v letech 1868–1945**, řešitel PhDr. Martin Klečáček, Ph.D.

GA ČR, č. 17-02120S, **Česko-německé vztahy v předvečer I. světové války. Edice dokumentů ze směřovacích jednání v Čechách v letech 1913 a 1914**, spoluřešitel PhDr. Luboš Velek, Ph.D.

GA ČR, č. 17-22085S, **Habitus českých vědců v letech 1918–1968. Příklad dvou generací**, řešitel doc. PhDr. Martin Franc, Ph.D.

GA ČR, LA projekty, č. I 3125-G28, ident. kód GF17-33831L, **Veteráni první světové války v Československu a Rakousku 1918–1938**, řešitel Dr. phil. Rudolf Kučera, Ph.D.

Archivní činnost

Archiv AV ČR se od roku 2007 řadí mezi akreditované specializované archivy. Vedle vědecké práce a popularizačních aktivit koordinuje předarchivní péči a dohlíží nad spisovou službou na pracovištích a v organizačních složkách AV ČR. Spravuje fondy týkající se dějin vědy a vědeckých institucí na našem území, osobní fondy vědců, umělecké sbírky a fotosbírku. Samostatné oddělení pečuje o písemnou pozůstalost Tomáše G. Masaryka, Edvarda Beneše, členů jejich rodin a nejbližších spolupracovníků. Všechna oddělení se kromě tradiční archivní práce a servisu pro badatele setrvale podílejí na vědecké činnosti ústavu. Průběžně zpracovávané materiály slouží také jako významný zdroj pramenů při vydávání edic nebo monografií, přípravě tematických výstav nebo natáčení televizních a filmových dokumentů.

Následující řádky shrnují výsledky akviziční činnosti, skartačních řízení a uvádějí nové fondy, které se podařilo získat do správy a péče. Číselné vyjádření našich aktivit obsahuje kompletní Výroční zpráva Archivu Akademie věd České republiky za rok 2018, jejíž podstatnou část připojujeme formou přehledných tabulek.

Práce archivního týmu se v roce 2019 nesla ve znamení tradiční předarchivní péče, ale také přinesla řadu zajímavých výzkumných výsledků a výstupů. Začneme tím, co tvoří základ činnosti archivních oddělení, tedy spisovou službou, předarchivní péčí, zpřístupňováním fondů a akviziční činností.

K 31. prosinci 2019 disponoval MÚA archiváliemi o celkovém rozsahu 5653,83 bm a 691 záznamy v základní evidenci NAD, z nichž 659 tvoří archivní soubory v naší přímé péči a zbývajících 32 archivních souborů je u nás uloženo na základě smlouvy s dalšími subjekty. Více než polovina z tohoto množství (367 souborů, tj. 55 %) je zpřístupněna nebo částečně zpřístupněna pro badatelské účely, přibližně třetina fondů (32 %) je zpracována a k většině z nich (25 % z celkových bm, 78 % ze zpracovaných bm) existuje tištěný nebo elektronický inventář. V přepočtu na evidenční jednotky MÚA spravuje celkem 221 677 kusů archiválií, z toho 70 851 (32 %) je zpracováno a 60 783 inventarizováno (27 % z celkového počtu kusů, 85 % ze zpracovaného počtu kusů). Služeb studovny využilo v loňském roce 165 badatelů, z toho 39 zahraničních, kteří uskutečnili celkem 518 návštěv.

Systematické návštěvy s cílem zajistit řádné vedení spisové služby proběhly v deseti ústavech Akademie věd ČR (Biotechnologický ústav AV ČR, Českomoravská psychologická společnost, Filosofický ústav AV ČR, Fyziologický ústav AV ČR, Geologický ústav AV ČR, Ústav experimentální medicíny AV ČR, Ústav pro jazyk český AV ČR, Fyzikální ústav AV ČR a Mikrobiologický ústav AV ČR), kde bylo posouzeno celkem 63,35 bm dokumentů, z nichž bylo 10,21 bm vybráno jako archiválie k trvalému uložení, naopak 53,14 bm písemností bylo určeno ke skartování. Vedle pravidelných spisových prohlídek byly prováděny intenzivní konzultace, které se zaměřily na řešení konkrétních problémů pra-

covišť AV ČR. Většina konzultací se týkala přechodu na nové elektronické informační systémy spravující dokumenty, splňující Národní standard pro elektronické systémy spisové služby. Zorganizovali jsme také řadu odborných školení pro zaměstnance AV ČR, poskytovali konzultace a doporučení, a to nejen akademickým ústavům, ale i dalším správním institucím nebo státním úřadům.

V mimoskartačním řízení jsme v roce 2019 převzali archiválie osobní i institucionální proveniencí o cel-

Titulní list jedné z 280 hudebnin rozptýlených za protektorátu a nedávno nalezených v Národní knihovně ČR, která je uchována a v roce 2019 laskavě vrátila Masarykově knihovně. (MÚA AV ČR, Masarykova knihovna, hudebniny, č. 259. Jaroslav Kříčka, Moravské děti panu prezidentovi)

kovém rozsahu 62,36 bm, kterými byly doplněny fondy stávající či vytvořeny nové. Podařilo se nám získat pozůstalost Stanislava Poláka (17,03 bm), bývalého ředitele archivu v Příbrami, dlouholetého pracovníka Masarykova ústavu, autora řady článků a především rozsáhlé, sedmidílné publikace *T. G. Masaryk. Za ideálem a pravdou*. K rozsáhlejším novým cenným přírůstkům se dále řadí osobní fond Josef Císařovský st. (14,94 bm), výtvarného teoretika a kritika, kulturního historika, malíře, odborného pracovníka Kabinetu Zdeňka Nejedlého při ČSAV, osobní fond Jindřich Schwippel (2,47 bm), bývalého dlouholetého pracovníka Ústředního archivu ČSAV, později Archivu AV ČR, a osobní fond Jaroslav Weiser (1,97 bm), entomologa a parazitologa, pracovníka Biologického ústavu AV ČR. Díky vstřícnosti rodiny a Filozofické fakulty UK jsme získali pozůstalost Iva Vasiljeva (6,17 bm), významného koreanisty a vietnamisty, pracovníka Ústavu etnografie a folkloristiky ČSAV, a jeho ženy Zdeňky Vasiljevové (4,32 bm), japanoložky a pracovnice Orientálního ústavu ČSAV. Svě obsáhlé písemnosti a bohatý fotoarchiv nám daroval světově uznávaný astronom Luboš Perek (14,73 bm), bývalý ředitel Astronomického ústavu ČSAV, v současnosti emeritní člen Úřadu OSN pro vesmírné záležitosti. Drobnými přírůstkami byly doplněny fondy Otakara A. Fundy (0,12 bm), Ludmily Kloudové (0,04 bm), T. G. Masaryka (mj. o fotoalbum z pobytu T. G. Masaryka na Capri v roce 1921; 0,02 bm), Maffie (0,02 bm), Zdeňka Nejedlého (o bustu Marie Nejedlé a bustu Zdeňka Nejedlého od Emanuela Famíry) a V. V. Štecha (o dvě kresby Štechova otce, který se na letním pobytu na Bystřici roku 1892 setkal s T. G. Masarykem).

Doplněn byl osobní fond Jan Gebhart (6,06 bm; zajímavé mohou být pro badatele zejména materiály týkající se činnosti komise 255 a majetkových převodů kulturních statků obětí druhé světové války). Výjimečným přírůstkem je kompletní fotoarchiv Václava Jana Staňka, významného zoologa, mykologa, botanika, fotografa a filmáře, autora českých přírodovědných filmů a mnoha fotografických knih o zvířatech. Po jednání s rodinou a redakcí časopisu *Vesmír* bylo převzato celkem 120 původních dřevěných zásuvek a 45 krabic s fotografiemi a diapozitivy. Za připomenutí bezesporu stojí také nejnovější cenný přírůstek z počátku roku 2020. Díky kontaktům bývalých zaměstnanců a vstřícnosti rodiny jsme získali pozůstalost někdejšího předsedy ČSAV profesora Josefa Římana, o níž jsme dlouho usilovali.

Významně pokročilo pořádání dílčích částí fondu T. G. Masaryka, který je uložen v téměř 800 archivních kartonech. Před dokončením je katalogizační zpracování oddílů Osobní a Republika, dokončeno bylo zkatologizování části Válka a katalog byl v říjnu 2019 zpřístupněn badatelům. Průběžně pokračuje digitalizace fotografií z fondu T. G. Masaryk, do konce roku 2019 bylo uloženo 5500 metadat.

Doc. Luboš Perek převzal od předsedy Senátu ČR Jaroslava Kubery stříbrnou pamětní medaili za zásluhy o rozvoj světové i české astronomie a reprezentaci v mezinárodních institucích. Na kolokviu AV ČR a Mezinárodní astronomické unie k oslavě 100. narozenin Luboše Perka v červenci 2019 přispěl MÚA prezentací fotografií z jeho osobního fondu, během níž T. W. Pavlíček přednesl referát Luboš Perek a astronomie v Brně.

Inventáře a katalog byly zpracovány k následujícím fondům (rozsah inventarizovaných fondů činí 20,39 bm):

- osobní fond *Vladislav Čermák* (1907–1983; právník, docent UK v Praze), NAD 271, 0,48 bm
- osobní fond *Adolf Černý* (1864–1952; pseud. Jan Rokyta; profesor učitelství v Praze a Hradci Králové, pracovník ministerstva zahraničí, básník, publicista, překladatel slovanských literatur, zakladatel sorabistiky), NAD 272, 11,09 bm
- osobní fond *Jan Nečásek* (1925–1998; genetik a mykolog, docent Přírodovědecké fakulty UK, pracovník Ústavu experimentální botaniky ČSAV v Českých Budějovicích), NAD 520, 0,54 bm
- *Sbírka cestovních zpráv pracovníků ČSAV (1952–1990)*, NAD 487, 87 bm
- *TGM. Válka*, NAD 5001, 8,28 bm

Důležitou součástí našich aktivit je udržování kontaktů se zahraničními institucemi podobného zaměření. K tradičním partnerům v tomto ohledu patří především Archiwum Nauki PAN i PAU v Krakově. V loňském roce jsme v rámci mobilitního projektu *How did scientists spin their networks? Reconstruction of scientific contacts and transnational relations among Czech and Polish researchers in the 19th and 20th century* společně připravili a uskutečnili workshop *Archivní dokumenty užité při rekonstrukci kontaktů mezi českými a polskými vědci* (Praha, 25. 6. 2019), v Krakově jsme se 16. 10. 2019 zúčastnili konference *Spuścizna w XXI wieku. Problemy gromadzenia, opracowywania i udostępniania*.

H. Kábová (vlevo) a P. Tomsová na vernisáži výstavy *Zdeněk Nejedlý známý – neznámý?* (březen 2019)

Příležitostí k prezentaci našich fondů jsou pravidelné výstavy. Ve dnech 6. 3. – 5. 4. 2019 se v areálu Národního archivu na Chodovci podruhé opakovala výstava *Zdeněk Nejedlý známý – neznámý? Svědectví fotografií*, původně připravená Hanou Kábovou a Petrou Tomsovou ve spolupráci s grafikem Milanem Sypěnou na jaro 2018 pro prostory FF UK. Výstava *Já jsem... Zdeněk Nejedlý. Příběh tragédie jednoho moderního intelektuála*, která probíhala ve dnech 10. 11. 2018 – 10. 2. 2019 v Městské galerii v Litomyšli za autorské i organizátorské spolupráce MÚA AV ČR, byla v květnu 2019 v XVII. ročníku Národní soutěže muzeí *Gloria musaealis* oceněna třetím místem v kategorii Muzejní výstava roku 2018.

Masarykův ústav a Archiv AV ČR – výběr archiválií ve skartačním řízení v roce 2019					
Předávající pracoviště AV ČR	Počet skartačních protokolů	Posuzováno (bm)	Skartováno (bm)	Skartováno (%)	Převzato (bm)
Biotechnologický ústav AV ČR	1	0,38	0,00	0,00	0,38
Českomoravská psychologická společnost	1	3,10	0,00	0,00	3,10
Filosofický ústav AV ČR, Centrum medievistických studií	1	0,62	0,50	80,65	0,12
Fyzikální ústav AV ČR	1	17,00	17,00	100,00	0,00
Fyziologický ústav AV ČR	1	0,01	0,00	0,00	0,01
Geologický ústav AV ČR	1	8,96	8,00	89,29	0,96
Mikrobiologický ústav AV ČR	1	5,20	5,20	100,00	0,00
Ústav experimentální medicíny AV ČR	1	6,70	1,30	19,40	5,40
Ústav chemických procesů AV ČR	1	5,64	5,64	100,00	0,00
Ústav pro jazyk český AV ČR	1	15,74	15,50	98,48	0,24
celkem	10	63,35	53,14	-	10,21

Masarykův ústav a Archiv AV ČR – výběr archiválií mimo skartační řízení v roce 2019			
Fond	Převzato (bm)	Fond	Převzato (bm)
Biofyzikální ústav AV ČR	0,02	Perek Luboš	14,73
Císařovský Josef	14,94	Polák Stanislav	17,03
Funda Otakar Antoň	0,12	Schwippel Jindřich	2,47
Kloudová Ludmila	0,04	Štech Václav Vilém	0,01
Maffie	0,02	Vasiljev Ivo	6,17
Masaryk Tomáš Garrigue	0,02	Vasiljevová Zdeňka	4,32
Nejedlý Zdeněk	0,50	Weiser Jaroslav	1,97
celkem			62,36

Masarykův ústav a Archiv AV ČR – zpracování archiválií v roce 2019		
Název archivního souboru / pomůcky	Zpracováno bm	Inventarizováno bm
Čermák Vladislav	0,48	0,48
Černý Adolf	11,09	11,09
Masaryk Tomáš Garrigue. Válka	8,28	8,28
Nečásek Jan	0,54	0,54
celkem	20,39	20,39

Masarykův ústav a Archiv AV ČR – využívání archiválií v roce 2019		
Počet badatelů celkem	Z toho cizinců	Počet badatelských návštěv
165	39	518

Jak se dařilo knihovně Masarykova ústavu a Archivu AV ČR v roce 2019

Na začátku roku 2019 jsme vyšli vstříc uživatelům knihovny a kompletně přestavěli badatelnu tak, aby mohla optimálně sloužit také jako studovna pro zpřístupnění prezenčních výpůjček z depozitářů. Zároveň jsme v ní vybudovali novou velkorysou příruční knihovnu.

Největší část našich sbírek tvoří historická Knihovna T. G. Masaryka, která v souvislosti se stoletým výročím založení naší republiky čím dál více přitahuje pozornost veřejnosti. Dosud totiž o existenci tohoto mimořádného, cenného knihovního fondu vědělo jen málo odborníků z řad historiků a dalších badatelů. Tuto mezeru ve veřejném povědomí se proto vedení ústavu spolu s naší knihovnou snaží zaplnovat a splatit morální dluh, který má náš stát vůči osobnosti T. G. Masaryka. V souladu s tímto kolektivním snažením proto knihovna v roce 2019 uspořádala řadu akcí a iniciovala rozhovory v médiích o historii a současném zpracovávání svých knihovních fondů a unikátních sbírek. Odkazy na tyto akce a mediální ohlasy v novinách, rozhlasu i televizi najdete na našich webových stránkách v menu *Knihovna (Katalogizace Knihovny TGM) a 170 TGM*.

Kromě této mediální prezentace knihovna Masarykova ústavu a Archivu AV ČR začala díky mimořádné finanční podpoře vlády ČR v rámci oslav 100 let založení republiky systematicky zpracovávat historický fond Ústavu T. G. Masaryka v rozsáhlém katalogizačním

projektu. Patnáctičlenný tým po dvou letech (na konci roku 2019) zkatalogizoval téměř 90 000 z celkově 160 000 deponovaných svazků. Aktuální informace o průběhu a výsledcích najdete opět na našich webových stránkách v menu *Katalogizace Knihovny TGM (Projekt rok za rokem)*.

Po dvou letech činnosti celého katalogizačního týmu jsme v říjnu 2019 uspořádali úspěšnou interní výstavu s ukázkami výjimečných exemplářů zpracovaných knih. Tento exkluzivní výběr zaujal také vládní delegaci v osobě současného premiéra A. Babiše v doprovodu předsedkyně Akademie věd E. Zažímalové, kteří nás navštívili v souvislosti s otevřením druhého depozitáře. Do tohoto depozitáře byla v létě umístěna osobní (profesorská) Knihovna T. G. Masaryka prostřednictvím zápůjčky Univerzity Karlovy, která tuto část prezidentské knihovny vlastní. Další finanční prostředky jsme nicméně od vlády ČR přes projevený zájem již nezískali. Za pokračování katalogizace jsme naopak vděční zájmu a pochopení prof. Zažímalové a zvláštní dotaci Akademie věd ČR.

Jak bylo již uvedeno, ve druhém depozitáři je uložena osobní knihovna T. G. Masaryka se 30 000 víceméně zkatalogizovanými svazky. Začali jsme s přípravou konverze univerzitních záznamů do katalogu AV ČR. Vědeckou veřejnost jistě bude zajímat, že původní Knihovna T. G. Masaryka je již k dispozici na jednom místě nejenom fyzicky, ale bude ji možné procházet i online, a to v našem a Souborném katalogu AV ČR.

V roce 2019 se opět stěhovala naše další součást, dílčí knihovna Archivu AV, do třetího depozitáře v Libni. Díky dvěma katalogizátorům již několik let probíhají práce na rekatologizačním projektu fondů vytopených při povodni v roce 2002, které jsou umístěny v depozitáři v Jenštejně. Odhadem zbývá zkatalogizovat 10 000 až 15 000 svazků knih a časopisů. V tomto roce muse-la vedoucí práci řešit výběr fondu a metodiku rekonstrukce silně postižených svazků vč. mikrobiálního

rozboru. Výsledky ukázaly, že bude vhodné některé části nezpracovávat a likvidovat, jiné vyřezávat z poškozených vazeb a balit je do nových desek. Pokud se nám podaří získat další finanční prostředky, máme v plánu po mnoha letech celý depozitář dezinfikovat plynem. Knihy s dedikacemi nebo osobní knihovny (zejména Z. Nejedlého) si to jistě zaslouží.

Akvizicemi získáváme mnoho zajímavých monografií z knihoven vědeckých osobností. V roce 2019 to byly zejména osobní knihovny dr. Schwippla, dr. Novotného, dr. Poláka, prof. Schulze a ze zahraničí je připravena k převzetí knihovna prof. Löwensteina. Na konci roku 2019 knihovna Masarykova ústavu a Archivu AV ČR spravovala či vlastnila přibližně 251 000 svazků. Celkem již v Souborných katalozích ČR a AV ČR naleznete 165 000 svazků, které spravují tři knihovnice v rámci 2,5 pracovního úvazku.

Na závěr lze říci, že je před námi stále mnoho nekončící práce. Naštěstí je i mnoho nadšenců-knihovníků, kteří jsou ochotni se svému poslání věnovat s neuvěřitelným nasazením. Nejisté je však do budoucna finanční krytí rozběhnuté práce. Pokud nebudeme dále schopni zaplatit katalogizátory, katalogizace se zastaví, rozpadne se excelentní tým pracovníků a dílo již bohužel nebudeme moci dokončit. Naděje na nápravu křivd a škod, které Masarykovu dílu uštedřilo 20. století, tak pohasne na neurčito. ■

Ocenění

Prémie Otto Wichterleho

Ani v roce 2019 nechyběl mezi laureáty této prestižní ceny zástupce MÚA. Martin Klečáček Prémii Otto Wichterleho převzal 19. června během slavnostního ceremoniálu v Lannově vile, a to z rukou předsedkyně Akademie věd ČR Evy Zažímalové. Ocenění je každoročně udělováno vybraným, mimořádně kvalitním a perspektivním vědeckým pracovníkům AV ČR, kteří přispívají vynikajícími výsledky k rozvoji vědeckého poznání, jsou nositeli vědeckých hodností nebo titulů a v kalendářním roce podání návrhu dosáhnou věku nejvýše 35 let.

Martin Klečáček působí v MÚA jako vědecký pracovník už od roku 2012. Značnou pozornost vyvolala jeho disertační práce, kterou v roce 2016 obhájil na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Věnoval se v ní do té doby jen velmi málo zpracovanému tématu nacionalizace českého úřednictva v habsburské monarchii a současně české politické a úřednické lobby ve vídeňských ministerstvech před rokem 1914. Práci následně vydalo nakladatelství Academia a nyní se připravuje její anglický překlad a vydání v USA. Kromě redakční práce na dvou konferenčních sbornících a častým publiková-

Martin Klečáček na slavnostním udílení Prémie O. Wichterleho společně s předsedkyní AV ČR E. Zažímalovou a místopředsedou AV ČR P. Baranem

ním v prestižních českých odborných časopisech (*Český časopis historický*, *Moderní dějiny* aj.) připravil Klečáček během čtyř let k tisku sedm pramenných edic, často klíčového významu pro další výzkum. Jeho mimořádná systematickosti vyústila i ve vydání *Slovníku představitelů soudní správy*. Na základě objednávky státní správy pak zpracoval dvě popularizační monografie týkající se vzniku a vývoje ministerstva zemědělství.

Ceny Miroslava Ivanova za literaturu faktu

Vyhlášení 19. ročníku Cen Miroslava Ivanova proběhlo 12. května již tradičně v rámci festivalu Svět knihy Praha v prostorách Průmyslového paláce na pražském Výstavišti. I tentokrát se mezi laureáty objevily tváře MÚA – Martin Franc si odnesl ocenění za objemnou publikaci *Mezi pionýrským šátkem a mopedem: děti, mládež a socialismus v českých zemích 1948–1970* (Praha: Academia, 2018) a editoři

D. Hájková a P. Horák přebírají Cenu Miroslava Ivanova

Dagmar Hájková s Pavlem Horákem pak za úspěšný titul *Sláva republice! Oficiální svátky a oslavy v meziválečném Československu* (Praha: Academia, MÚA AV ČR, 2018).

Medaile Františka Palackého

Čestnou oborovou medaili, nesoucí jméno slavného českého historika a politika a udělovanou za zásluhy v historických vědách, obdržel v roce 2019 na návrh Masarykova ústavu a Archivu AV ČR profesor pařížské Sorbonny Alain Soubigou. Jméno francouzského historika, jenž je autorem významné jednosvazkové biografie T. G. Masaryka, je s naším pracovištěm neodmyslitelně spjato už od devadesátých let, kdy se při svém výzkumu moderních českých a československých dějin mohl nejen opřít o jeho bohatou archivní dokumentaci, ale také navázat spolupráci i přátelství s celou řadou zde působících odborníků.

Rozhovor s historikem Alainem Soubigouem, držitelem Čestné oborové medaile Františka Palackého za zásluhy v historických vědách

V prosinci 2019 vám byla Akademií věd České Republiky udělena Čestná oborová medaile Františka Palackého za zásluhy v historických vědách. Co pro vás toto ocenění znamená?

Hodně. Třicet let se zabývám českými dějinami, napsal jsem na toto téma několik knih a učím české dějiny na univerzitě ve Francii. Znamená to, že moje činnost není úplně marná. Když se podívám na seznam těch, kteří tuto medaili dostali, cítím se malý a poctěný. Rád bych dodal, že předávací ceremoniál byl pro mě příležitostí setkat se s váženými kolegy, jako je František Šmahel, a s dlouholetými přáteli, kteří už odedávna bádají a pracují v oboru „masarykologie“. Někteří z nich přijeli až z jižní Moravy, z oblasti, kde se T. G. Masaryk narodil. Rád bych zvlášť připomenul ty, kteří už nejsou mezi námi, především Jaroslava Opatu a nedávno zesnulou Evu Broklovou. Oba stáli v čele Masarykova ústavu a podporovali mé bádání o Masarykovi.

Jste autorem životopisu T. G. Masaryka, který vyšel v roce 2002 francouzsky, dokonce s předmlouvou prezidenta Václava Havla, a o dva roky později i česky. Soudě podle toho, že je kniha už dávno rozebraná, patří k úspěšným titulům. Jak jste se k tomuto tématu dostal a jak dlouho jste knihu připravoval?

Na Sorbonně v Paříži jsem studoval nejen dějiny, ale také zeměpis a filozofii. Zajímala mě politická filozofie, a to nejen z teoretického, ale spíše z praktického hlediska. Platón, Aristoteles, Machiavelli, dokonce i Marx se zajímali o politiku. Nikdy ale nezkusili své názory na uspořádání života spoluobčanů uskutečnit. Platón to zkusil v Syrakusách, což byla taková katastrofa, že jakmile měl příležitost, tak odtamtud utekl. Aristoteles sice rozřídil politické systémy, ale nezkusil přímo vládnout. Machiavelli radil knížatům, ale sám nikdy nepanoval. Marx promýšlel revoluci, ale nikdy nestál na barikádě. Jediný filozof v dějinách, který o politice přemýšlel a zároveň se jí snažil uskutečňovat a sedmnáct let stál v čele státu, byl právě Masaryk. Pátral jsem po nějakém komplexním životopise Masaryka už v roce 1989. Žádné odpovídající cizojazyčné tituly jsem ovšem nenašel. Navíc jsem se dozvěděl, že i v češtině tehdy existovaly jen hagiografie jako ty od Jana Herbena („svatý Masaryk je s námi“), odvážný Machovcův pokus z roku 1968 či nekompletní a dílčí eseje, například od Jana Patočky. Rozhodl jsem se tedy napsat tento životopis sám. Nejprve jsem se v roce 1990 začal učit česky, zprvu ještě v Paříži na Ústavu pro orientální jazyky a následně přímo na Karlově univerzitě (šestkrát jsem absolvoval letní školu a také kurzy večerní

školy), dva roky (1990–1992) jsem i učil na Palackého univerzitě v Olomouci. Pak jsem konečně mohl začít bádát v archivu: studoval jsem v archivu Masarykova ústavu, tehdy ještě v pražské Invalidovně, a v archivu Kanceláře prezidenta republiky. Celkem deset roků práce. Současně jsem působil na École Normale Supérieure ve Fontenay, na Sorbonně a na pražské VŠE. Měl jsem štěstí, že jsem se ve všech institucích setkal s výraznými historiky, kteří byli zároveň v jistém smyslu i mými mentory: s Janem Kuklíkem, Milošem Traplem, Jaroslavem Opatem, Bernardem Michelem či Alexandrem Ortem. Účastnil jsem se výuky Jacquese Rupnika v Ústavu politických věd (Institut des Sciences politiques) a Bronislawa Geremeka v Collège de France. Dostalo se mi také podpory od prezidenta Akademie věd profesora Zahradníka. Vše nakonec vyvrcholilo v roce 1999 obhajobou doktorské práce na Sorbonně ve velkém amfiteátru, a to za přítomnosti velvyslanců České republiky a Slovenska. V Paříži to byla velká událost, dorazilo tam 150 posluchačů. Šestičlenná komise se skládala ze tří francouzských a tří českých zástupců. Byla to první mezinárodní doktorská práce na Sorbonně a dostala nejvyšší hodnocení. Životopis vyšel roku 2002 ve francouzštině v nejlepší nakladatelství v zemi – Fayard, v roce 2004 následovalo české vydání v nakladatelství Paseka.

V čem je pro vás T. G. Masaryk inspirativní?

Předsedkyně komise u mé doktorské obhajoby, profesorka Elisabeth du Réau, mi laskavě vytkla poslední větu v textu jako příliš obecnou – napsal jsem totiž, že Masaryk byl výjimečný tím, že o aktuálních praktických otázkách uvažoval v kontextu řešení dlouhodobých problémů. Masaryk přitom nezůstal na lokální

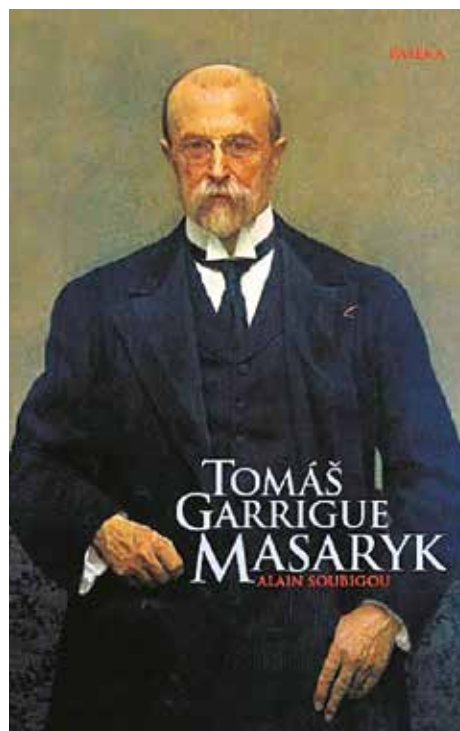
úrovni, českou otázku vždycky promýšlel v obecnějším rámci. Byl protivník oportunistu, vždycky hledal ze široka vnímaná pravidla a řešení. Byl například současně velkým Čechem i velkým Evropanem. Soukromě se tak, a to v mnoha ohledech právě díky Masarykovi, i já cítím nejen Francouzem, ale i Evropanem. Možná jsem schopen milovat Francii, ale nesnáším francouzské šovinisty. Masaryk nás nutí vzdát se od nacionalismu, a tím objevit skutečné vlastenectví. Legrace byla, když vynikající brněnský filozof profesor Petr Horák, který byl také členem zmíněné komise, o mně v této souvislosti prohlásil, že jsem v podstatě českým nacionalistou. Tím si sice nejsem tak jistý, ale aspoň jsem překročil stín francouzského nacionalismu. Za to jsem vděčný Masarykovi.

Cítíte odlišný přístup k T. G. Masarykovi ve Francii a v České republice, a to jak v historiografii, tak i v širším povědomí?

V roce 2002 jsem uspořádal mezinárodní konferenci o Masarykovi v Paříži, na půdě francouzského senátu. Přijeli odborníci jako Jaroslav Opat, Vratislav Doubek, Petr Pithart (tehdejší předseda Senátu ČR), Otakar Funda, Lubor Jílek, Francesco Leoncini, Antonie van den Beld, Jevgenij Firsov a celá řada dalších z celého světa. Tak jsem představil TGM ve Francii. Osobně přednáším asi osmdesátkrát za rok, a to všude po Evropě. Nicméně musím uznat, že Masaryk není ve Francii ještě dostatečně známý. Ačkoliv i zde je patrný posun, což dokazuje fakt, že Francouzi už alespoň správně píšou jeho jméno. Francouzská bibliografie k TGM je minimální, zatímco v Čechách se každý rok postaví další nový schod na schodišti vědecké masarykologie. A nemluvív přitom samozřejmě o falešných novinářských objevech. Zdá se mi totiž, že vedle vědecké masarykologie koluje v Čechách o Masarykovi s prominutím spousta blábolů, což je škoda, vždyť jeho samotný život je už natolik dobrodružný, že nepotřebujeme tvořit falešné legendy.

Ve své knize se mimo jiné zabýváte mýtem, že Masaryk finančně podpořil atentát na V. I. Lenina, tedy že „Masaryk nechal zastřelit Lenina“, čímž jste rozvířil debatu na toto téma. Posunuly se od té doby nějak vaše další poznatky či interpretace?

Smůla v celé této aféře spočívá ve zneužívání, která páchali komunisté a historici jako Jan Pacht v padesátých letech. O co šlo? Masaryk cestoval v letech 1917–1918 po Ukrajině a po Rusku, kde shromažďoval české a slovenské zajatce, aby bojovali na straně Dohody. Počítal se svým přítelem Miljukovem, ministrem zahraničí ve vládě knížete Lvova. Avšak po bolševickém převratu na podzim 1917 musel Masaryk najednou jednat se silami, které uprostřed probíhající války vyhlásily neutralitu. To by ovšem pro věc Čechů a Slováků byla katastrofa. Proto se sblížil s odpůrci bolševiků. Byli mezi nimi i socialisté-revolucionáři

v čele s Borisem Savinkovem. Ten už před válkou byl zodpovědný za smrt velkoknížete Sergeje Alexandroviče a ministra von Pleveho. Masaryk se s ním setkal v březnu 1918, tedy v období, kdy bolševici jednali s Němci o brestlitevském míru. Viděli se dvakrát, a to 3. a 5. března 1918 v Moskvě. Diskutovali o politické situaci v Rusku a Masaryk si ze setkání pořídil záznam. V něm byla napsána slova „teror“ a „200 000 rublů“, což byla tehdy ohromná částka. Šest měsíců poté, na konci srpna 1918, funkcionářka strany socialistů-revolucionářů Fanny Kaplanová vypálila na Lenina tři kulky. Ten sice atentátu nepodleh, ale byl těžce raněn a až do svého úmrtí v lednu 1924 se z toho nikdy zcela nezotavil. Fanny Kaplanová byla vězněna na Lubjance, mučena a o tři dny později zabita v Kremle. Zbraň dostala od Savinkova. Ten byl dvojitý agent britských tajných služeb a bolševické Čeky. Byl zadržen a vězněn v Lubjance, ke všemu se přiznal a byl zlikvidován v roce 1925. Důležité ale při tom všem zůstává, co napsal Masaryk ve zmíněném záznamu memorandu: „teror“ a „200 000 rublů“. Ve dvacátých letech začali českoslovenští komunisté na Masaryka útočit, že nechal zabít Lenina. A Masaryk se hájil velice neobratně. Peníze Savinkovovi měly být darem pro „literární účely“ a o předání peněz požádal Klecandu, jenž mezitím zemřel při havárii. Ve třicátých letech se takto neobratně hájil znovu a spletl si přitom i částku. Opětovně komunisté, včetně zmíněného historika Pachtu, útočili na Masaryka v padesátých letech, ale neměli k tomu nic nového. Díky Jaroslavu Opatovi jsem ale odhalil dva nové dokumenty, které dokazovaly, že Masaryk skutečně těch 200 000

rublů Savinkovovi daroval, což by v případě údajných „literárních účelů“ byla až příliš vysoká částka. Fakta nelze popřít, stejně tak nelze ani pochybovat o tom, že Masaryk chtěl Lenina skutečně zlikvidovat. Otázka spočívá v něčem jiném. Masaryk tehdy dostal tyto peníze nejen od krajanů, ale také od britské a francouzské vlády. Do jaké míry tedy věděly o Masarykových úmyslech? To by byl zajímavý předmět dalšího výzkumu. Z hlediska hodnocení Masaryka to není žádná hanba. Za války zemřelo hodně bojovníků a Masaryk usoudil, že Lenin jako pracovitý a schopný předák bolševiků představuje velmi nebezpečného soupeře. Domníval se, že odstranění Lenina by mělo nejen politický dopad na vývoj v Rusku, ale i značný vliv na brestlitevské jednání, stejně jako na konečný výsledek války, a to ve prospěch akce Čechů a Slováků. Masaryk proto dlouho neváhal a opatřil si 200 tisíc rublů pro Savinkova. Opakuji: není na tom nic hanebného; za války bylo takové jednání běžné a bolševici by stejně tak neváhali připravit vraždu Masaryka. Naopak se v tom odráží Masarykova schopnost mít na zřeteli hlavní válečné cíle (zničit Rakousko-Uhersko, vybudovat demokraticky stát), ale také schopnost sáhnout ke konkrétním prostředkům. V tom nebyl pouhým filozofem, ale skutečným politikem.

V jednom ze svých rozhovorů tvrdíte, že existuje rozdíl mezi filozofií a politikou. Jak to vnímáte v Masarykově případě?

Samozřejmě, že je rozdíl mezi filozofií a politikou. Filozofie má obrovskou výhodu, že se pohybuje v platonských oblacích idejí. Politika funguje mezi lidmi *hic et nunc*, tady a teď. Masaryk se celý život snažil propojit obě, filozofii i politiku. Když jsem teprve začal bádát, název mé doktorské práce zněl „Intelektuální a politický životopis TGM“. Zasloužilý francouzský historik Marc Ferro mi ukázal, že důležitým slovem v názvu bylo právě ono „a“. To lze tematizovat i jinak: byl Masaryk-filozof už zároveň politikem? A byl Masaryk-politik také nadále filozofem? Zajímavé je pozorovat prolínání těchto rovin například v otázce trestu smrti. Jako filozof byl Masaryk odpůrcem trestu smrti. Když se stal prezidentem, ústava z února 1920 mu dávala právo udělit milost. Každý rok odsoudily československé soudy vrahy k trestu smrti. Obvykle Masaryk udělil milost podle svého filozofického přesvědčení. Avšak za sedmáct let svého prezidentsví se celkem jedenáctkrát stalo, že Masaryk milost neudělil. Uznal, že to bylo bolestivé. Pokaždé si ale dal za úkol napsat dopis odsouzenému ve smyslu „proč budete zítra popraven“. Zvláštní úkol pro filozofa. Masaryk ale často nechal své filozofické přesvědčení stranou a považoval se za politika. Jako filozof se snažil vysvětlit, že bude potřeba padesát roků míru, aby byl trest smrti v Československu odstraněn, a to až bude československá společnost dost zralá. V tom je Masaryk velká evropská postava:

nezůstal pouhým filozofem, který smí promyšlet cokoliv bez odpovědnosti; zároveň nebyl pouhým politikem, který si dovolí rozhodnout bez rozumného odůvodnění.

Výborně hovoříte česky, jaký je Váš vztah k české kultuře?

Výborně zrovna asi ne, ale měl jsem štěstí, že jsem se češtinu mohl učit od výborných učitelů. Masaryk vytvářel můj vztah k české kultuře. Měl takový přehled ve filozofii, sociologii, dějinách, literatuře, hudbě či v malířství, že mě to samozřejmě ovlivnilo. Mám například rád meziválečné umění. Zbožňuji rondokubismus Jana Gočára, jak je vyjádřen v budově Legiobanky Na Poříčí, v paláci Adria na Národní třídě a český kubismus u Černé Matky Boží a v několika budovách v Hradci Králové. Mám moc rád konstruktivismus, jenž je k vidění ve Střešovicích, ve čtvrti Baba a nádherným způsobem pak ve Veletržním paláci v Holešovicích. Ta architektura vyjadřuje optimismus české a československé společnosti mezi válkami.

Jaké jsou vaše profesní plány, co nyní připravujete?

Učím na Sorbonně soudobé střeoevropské dějiny se zaměřením na české, československé a slovenské dějiny. Učím na šesti univerzitách ve střední Evropě (Praha, Olomouc, Plzeň, Bratislava, Banská Bystrica, Krakov). Přednáším sem tam všude po Evropě. Vypracovávám posudky pro různé instituce. Také píšu články a dělám rozhovory pro rozhlas a televizi. Nedávno jsem s kolegou ze Sorbonny Antoinem Marèsem napsal knihu *L'Europe centrale dans l'Europe du XXe siècle* (střední Evropa v Evropě XX. století). Už několik roků bádám v Národním archivu na Chodovci a shromáždil jsem také materiály k další knize o násilí v české společnosti za první světové války.

Rád řídíte rychlá auta. Je to způsob relaxace po trpělivém sezení nad archiváliemi či jiný druh soustředění? Jaké jsou vlastně vaše koníčky?

Ano, měl jsem a mám výkonná auta, a to nejen pro radost, ale i z praktických důvodů. Dostanu se do Čech několikrát za rok, někdy letecky, jindy autem. Proč právě autem? Někdy jsou potíže s letadly, když stávkují piloti, ale autem také mohu pohodlně přivést spoustu knih a darovat je a stejně tak se vracet s mnoha knihami z Čech. Proto jezdím autem, a to docela rychle, ale dávám si samozřejmě pozor, nikdy jsem neměl nehodu. Absolvoval jsem kurzy, kde jsem se naučil bezpečně jezdit například na sněhu v zimě apod. A další koníčky? Pilně jsem se věnoval horolezectví v Alpách, ale i v Tatrách, pak lyžování, ale už jsem se trochu zklidnil. Teď hlavně čtu, čtu a čtu. Mám doma v Paříži knihovnu o délce dvě stě metrů, vážící 20 tun, z toho je polovina v češtině, o Česku, Československu či o Slovensku. A 15 metrů je jen o Masarykovi. Tomu říkám koníček!

Rozhovor vedla Dagmar Hájková

MÚA ve světě, svět v MÚA

Rozhovor s Kristýnou Kauckou

Jakému tématu, respektive okruhu výzkumu, jste se věnovala během svého pobytu v Mnichově?

Věnovala jsem se výzkumu „Böhmerwald“. Záměrně používám uvozovky, jelikož se jedná o historický název oblasti, kterou lze vymezit dnešní Šumavou, německým Bayerischer Wald (Bavorský les) a rakouským Böhmerwald. Prvně jsem se snažila rekonstruovat vlastnickou strukturu lesních porostů a právě v tomto bodě jsem narázela na největší rozdíly v paměťové kultuře. Třeba narativ jednotlivých částí „Böhmerwald“ je velmi odlišný. Šumava je opředena heroickými příběhy, kdežto Bavorský les je asociován hlavně s chudobou a sklářským průmyslem. Dnes pracujeme s výrazně odlišnými a někdy až nekompatibilními typy pramenů na různých stranách hranice. Najednou jsem si uvědomila, že i když se jedná o jediný geomorfologický celek, tak na každé straně hranice historicky fungoval a vlastně i dodnes funguje v diametrálně odlišném socioekonomickém kontextu. Význam politické hranice, oné „čáry“, je ohromně důležitý.

V rámci takto pojatého výzkumu jsem se soustředila na kůrovcové kalamity v „Böhmerwald“, obzvláště na slavnou „Klostermannovu“ ze 70. let 19. století. Klostermannovo literární zpracování zmiňují záměrně, jelikož mě navedlo k úvahám, že silný kulturní (potažmo literární) narativ dokáže některým historickým událostem, třeba přemnožení kůrovce, přisoudit až dějnotvornou úlohu. Klostermannův příběh je jedním z náznaků, že v určitém historickém momentě začal být kladen nesmírně silný důraz na člověka, kterému jako jedinému byla přisouzena „moc“ kůrovce porazit a transformovat lesní ekosystém. Jiné, někdy mnohem důležitější okamžiky, jsou pak v historické paměti zcela upozaděny. Když se však nad problematikou zamyslíme v delším časovém horizontu, zjistíme buď to, že člověk měl tuto „moc“ mnohem dříve a jen ji tolik neakcentoval, anebo ji vlastně nemá ani dnes, natožpak v 19. století. Ponechává se stranou, že Klostermannovo vyprávění disponuje uměleckou licencí a nejedná se o přesný popis událostí. Lidé do lesů „Böhmerwald“ zásadním způsobem zasahovali již dříve, připomenu jen stavby plavebních kanálů z přelomu 18. a 19. století, o kterých se nám ale nezachovalo kulturní svědectví jakožto prožitku „zániku starého světa“, jako tomu je v případě Klostermannova příběhu.

Byly nastavené podmínky – institucionální, materiální a další – pro takové bádání optimální?

Určitě ano. Mnichov disponuje perfektní sítí badatelských institucí (univerzita, knihovny). Jedinou komplikací bylo, že budova Sudetendeutsches Haus, kde Collegium Carolinum (CC) sídlí, prochází již několik let rozsáhlou rekonstrukcí, což podmínky pro bádání trochu ztížilo. Knihovna instituce ale naštěstí zůstala v provozu a to bylo pro můj výzkum stěžejní.

Velmi si cením toho, že jsem měla příležitost seznámit se s nejnovější literaturou z oblasti environmentálních dějin i s diskurzem o „Böhmerwald“ v aktuálních debatách, o kůrovci nejen jako hospodářském, ale svého druhu i kulturním fenoménu.

Jakého přijetí se vám dostalo jako zahraničnímu badateli a konkrétně jako zaměstnanci MÚA? Do jaké míry tam o našich aktivitách panuje alespoň rámcové povědomí?

Aktivita MÚA jsou na pracovišti CC sledovány, byla jsem tedy přijata velmi vřele. Dokonce mi CC poskytlo

pomoc s hledáním ubytování a na pár měsíců jsem se stala spolubydlící jedné ze zaměstnankyň CC.

V čem tato zahraniční spolupráce naopak inspirovala vás? Jaké zkušenosti – příjemné, ale i negativní vám přinesla?

Přinesla mi mnoho pozitivního. Inspirativní byly schůzky s odborníky na dějiny střední a východní Evropy, kteří nasměrovali můj další výzkum. Cennou pomoc mi poskytli hlavně Robert Luft a Jana Piňosová. Hojně čerpám také z rozhovorů s Raimundem Paleczkem, který se zevrubně věnoval hospodaření rodiny Schwarzenbergových již ve své disertační práci. Podařilo se mu shromáždit ohromné množství materiálů od schwarzenberských úředníků, a tak jsem díky jeho ochotě získala přístup i k privátním archiváliím jednotlivých lesníků.

Jako „negativní“ bych hodnotila prožitek stesku. Velmi se mi stýskalo po hloubavých diskusích doprovázejících obědy s kolegy z Masarykova ústavu.

Přinesl váš pobyt v Mnichově konkrétní zlom z hlediska výzkumu (metodologický, pramenný apod.)?

Pobyt v Mnichově, jak jsem zmínila, byl pro mě nesmírně cennou zkušeností. Musím se ale přiznat, že určitý zlom z hlediska výzkumu i vnímání problematiky pro mě představovala až sama návštěva Bavorského lesa. Třeba už v penzionu, kde jsem se ubytovala, mi majitel vyprávěl o kůrovcové kalamitě 19. století, a jak se na ni mezi místními vzpomíná. Skutečnost, že se

prožitek kůrovcové kalamity přenáší takhle transgeneračně, je pro můj výzkum zásadní. Člověk si uvědomí existenci mezigenerační reprodukce traumatického zážitku. Ostatně i fakt, jak odlišně se o Bavorském lese uvažuje přímo v jeho středu, než je tomu v politickém i hospodářském centru, tedy v Mnichově, je pro mě velmi inspirativní. Přímo na místě člověk až hmatatelně vnímá, že být z Bavorského lesa, to něco znamená. Takový člověk je nositelem specifické identity. Kdežto při pohledu z Mnichova jsem měla pocit, že zkoumám periferii, dokonce „chudobinec Bavorska“, jak se oblast před vznikem národního parku Bavorský les přezdívalo.

Přímo v Bavorském lese jsem měla unikátní možnost nahlédnout do rodinného archivu svobodných pánů von Schnurbein a popovídat si s hlavou rodiny, celoživotním lesníkem, který právě v těchto letech řeší problém kůrovce. Vyprávění o strategiích jeho předků, o silném vztahu ke zděděným lesům i plánech na předání celého hospodaření synovi mi poskytla vhled do mentality rodiny, jejíž podnikatelské aktivity nebyly turbulentními událostmi 20. století zpřetrhány, jako je tomu na české straně hranice. Dostávám se tak zpátky k tomu, že hranice v tomto smyslu tvoří zásadní předěl v mentálních vzorcích obyvatel i ve fungování celého systému.

Rozhovor s Kevinem Josephem Hoeperem

Jak hodnotíte váš stipendijní pobyt v rámci MÚA z hlediska vašeho výzkumu?

Můžu říct, že můj stipendijní pobyt v České republice byl bezpochyby nejpřínosnější a nejzajímavější zkušeností mého života. Ovlivnil nejen můj osobní rozvoj, ale dosáhl jsem díky němu takového pokroku ve výzkumu, který bych si těžko dokázal představit. Navzdory koronavirové epidemii a předčasnému ukončení mého pobytu v ČR mohu přece jen konstatovat, že jsem splnil nemalou část výzkumných cílů, které jsem si při plánování projektu vytyčil. Od října 2019 do března 2020 se mi podařilo navštívit 25 státních okresních archivů po celé republice (především v Čechách, nechyběly ale ani cesty po Moravě a Slezsku). Absolvoval jsem také desítky návštěv pražských archivních institucí (Národní archiv, Vojenský historický archiv) a Národní knihovny. Chtěl bych touto cestou ještě jednou poděkovat všem archivářům a knihovníkům, kteří mi laskavě pomohli najít a využít tolik úžasných materiálů. Původně jsem si projekt představoval jako všeobecné srovnání česky a německy mluvících veteránů Velké války za prv-

ní republiky, ale bohatství zdrojů, které se mi podařilo vypátrat, mi poskytlo příležitost výzkum zúžit a konkretizovat. Zaměřil jsem se tedy na „plukovní“ veteránské spolky, které veteráni z první světové války založili po vzoru svých bývalých rakousko-uherských jednotek. Tyto spolky plukovníků lze považovat – a doufám, že se mi to podaří patřičně ukázat v připravované disertaci – za unikátní fenomén, a to nejen v kontextu veteránského organizování mezi válkami.

V čem je podle vás právě podpora instituce, jako je MÚA, přínosná či unikátní pro badatele ze zahraničí?

Jak je zmíněno níže, zdá se mi, že kohorta badatelů zabývajících se veterány 1. sv. války je velmi integrovaná nejen na intelektuální úrovni, nýbrž i na úrovni interpersonální. Hlavní přednost, jež je v MÚA poskytována zahraničním badatelům, spočívá v příležitosti zapojit se do mezinárodního, v řadě ohledů integrovaného výzkumu, například veteránů první světové války. Již záhy po příjezdu do ČR jsem pocítil, jak se během svého výzkumu stále více zapojuji také do komunity vědců badajících v této oblasti. Jestliže je dlouhodobou

prioritou MÚA stát se pevnou součástí mezinárodní badatelské sítě, tak – alespoň dle mého názoru – se tyto snahy jednoznačně ukazují jako úspěšné.

Inspiroval vás výzkum některého z místních badatelů? V čem se česká (středoevropská) perspektiva a praxe výzkumu liší od té americké?

Z MÚA mě určitě inspirovalo hned několik badatelů, a to jak z hlediska intelektuálního, tak i co se týče konkrétní podpory při výzkumu. Zvláště díla Rudolfa Kučery o uniformovaném násilí po Velké válce, o kulturách vítězství a porážky či o nacionalizaci českého mužstva v rámci rakousko-uherské armády v podstatě formovaly můj badatelský projekt a pomohly mi ho zarámovat do aktuálního výzkumu. Velké díky patří v tomto ohledu také Fulbrightově komisi za poskytnuté stipendium. Zavázán jsem i Radce Šustrové, která mě přizvala k účasti na roční konferenci ASEES (*Association for Slavic, East European, and Eurasian Studies*), jež se konala v Bostonu v roce 2018. To mi poskytlo nejen příležitost poprvé prezentovat svůj výzkum širšímu akademickému publiku, nýbrž se i seznámit s půl tuctem vědců zabývajících se nacionalismem, veterány a střední Evropou jako takovou. Konečně mě také inspiroval Václav Šmidrkal, jehož práce o veteránech v Československu mi poskytla vynikající rámec, do kterého bylo možné zasadit můj vlastní specializovaný výzkum.

Prezentoval jste někde předmět svého bádání? Vyvolal váš pohled na problematiku českých a německých veteránů po roce 1918 zájem, diskusi, či dokonce polemiku?

Pořadatelé výzkumných seminářů MÚA mi laskavě nabídli, abych některé své závěry představil na setkání v dubnu 2020. Seminář – stejně jako celý jarní přednáškový program – byl ale kvůli koronavirové pandemii zrušen. Moc jsem se těšil na zpětnou vazbu od přítomných badatelů. Pořadatelům jsem nicméně velmi vděčný už za samotnou nabídku a pevně doufám, že se prezentace na půdě MÚA uskuteční někdy v budoucnu.

Jakým způsobem budete reflektovat zkušenosti ze zdejšího výzkumu ve své další vědecké činnosti?

Cítím, že je nejvyšší čas zasednout ke stolu a začít psát doktorskou práci. „Vyzbrojen“ materiály, které jsem nasbíral v archivech po celé České republice, se na podzim vrátím na University of North Carolina, kde budu pracovat jako asistent a k tomu psát zmíněnou disertaci. Do toho mám ale i některé menší projekty, které se též týkají veteránů za první republiky. V říjnu 2020 budu například mít referát o roli německy mluvících veteránů při vytváření „sudetoněmecké identity“, s nímž vystoupím na každoročním setkání GSA (*German Studies Association*) ve Washingtonu. Rád bych také publikoval článek v jednom z anglicky psaných časopisů specializujících se na dějiny střední Evropy.

MÚA a média

Spolupráce Masarykova ústavu a Archivu AV ČR s médii patří již k pravidelným a stále se rozvíjejícím okruhům aktivit. Formy této spolupráce jsou přitom velmi rozličné a zahrnují nejen odborné konzultantství a komentáře, ale i samostatná vystoupení v rámci etablovaných mediálních pořadů. Naši kolegové Martin Franc a Martin Jemelka jsou v tomto ohledu bezesporu jedni z nejvytíženějších – zatímco prvně jmenovaný se v tandemu s kuchařským mistrem Miroslavem Vaňkem zapsal do povědomí širší veřejnosti jako odborník na dějiny stravování a gastronomie, druhý je už tradičním hostem rozhlasových pořadů a relací zabývajících se nejen moderní historií, ale i klasickou hudbou. Oba tak při svých mediálních aktivitách vycházejí jak ze své erudice a specializace, tak i z širokého okruhu svých dalších zájmů (a koníčků).

Samotná komunikace s médii se stává stále důležitější, ale o to specifitější součástí vědecké práce. Zkušenosti s jednotlivými typy médií – televizí, rozhlasem, tiskem, ale i moderními platformami, jako jsou internetová vysílání či audiovizuální příspěvky na sociálních sítích – jsou natolik rozdílné, že každý z nich vyžaduje zvláštní přípravu a konkrétní způsob spolupráce. Ne každé téma – jakkoliv je samo o sobě zajímavé – je v mediálním prostředí považováno také za hodné pozornosti. To ale naopak otevírá prostor pro samotné odborníky, aby na takové fenomény upozornili či je cíleně zpopularizovali a sami se aktivně podíleli na formování vyváženějšího a fundovanějšího mediálního obrazu. I zde je ale důležité od počátku správně nastavit „pravidla hry“.

„Samozřejmě jen vzácně se mě ptají na dějiny vědeckých institucí a osobností a příliš je nezajímá ani

sociální historie vědy, přestože ta v sobě skrývá podle mého názoru řadu velmi atraktivních témat,“ konstatuje **Martin Franc**. „Zato nejruznějšími otázkami spojenými s dějinami stravování a částečně i životního stylu u nás během druhé poloviny dvacátého století se to naopak jen hemží.“ Na tom se podle něj podepisuje i mnohdy zautomatizovaná a snad i ukvapená mediální praxe: „Mezi novináři funguje čilá výměna tipů na osoby ochotné pokud možno v několika málo dnech poskytnout rozhovor. Ochota se vyjádřit hraje přitom podstatně větší roli, než jestli je dotyčný skutečně odborníkem v dané oblasti. Někteří přitom dokonce připouštějí, že jim stačí jakákoliv banalita, jen když ji vysloví nějaká otitulovaná hlava.“ Celkově si ale vzájemnou spolupráci pochvaluje, i když upozorňuje na rozdílné přístupy, které musí jako odborník včas korigovat: „Někteří novináři chodí dobře připravení a hlavně dodržují sjednaný postup autorizace. Ale pozor, ti připravení mají občas tendenci přijít vlastně už s hotovým rozhovorem – z předchozích výstupů si zkrátka vytáhli, co se jim hodilo, a teď to vlastně chtějí jen slyšet znovu. Velmi nepříjemné je pak překvapí, když se dozvědí, že jsem na něco změnil názor, nebo že to špatně pochopili.“ I přes tyto drobné zádrhele hodnotí Martin Franc roli médií ve vědeckém životě jednoznačně pozitivně: „Popularizaci považuji za velmi důležitou a snažím se médiím vycházet maximálně vstříc. Specifický vztah jsem si vybudoval k internetové televizi, pro niž jsem pomáhal připravovat pořad *Zmlsané dějiny* a v současnosti spouštíme i navazující sérii *Zmlsané dějiny Light*, kde jsem hlavním protagonistou. I když je příprava podobného pořadu docela náročná, přiznám se, že znám jen málo zábavnějších činností.“

M. Franc v pořadu
Zmlsané dějiny

M. Jemelka
ve studiu Českého rozhlasu

Díky čilé mediální aktivitě zaměřené především na dějiny výživy, stravování a gastronomie si Martin Franc vysloužil i osobitou přezdívku – u diváků je znám jako „docent jídlo“. Odbornou erudici se mu totiž povedlo skloubit s rolí moderátora zmíněných pořadů, čímž značně přesáhl ryze konzultantskou funkci, která je nejčastější formou zapojení historiků do světa médií.

Pozvání **Martina Jemelky** do rozhlasového studia Českého rozhlasu Vltava nebo regionálních stanic Českého rozhlasu je vždy výzvou pro hudební dramaturgy. Zatímco volbu témat rozhlasových relací přenechává Martin Jemelka přirozeně na rozhlasových redaktorech, hudbu si rád a sofistikovaně vybírá sám. Bylo tomu tak i v den státního svátku 28. října 2019, kdy byl na vlnách Českého rozhlasu Ostrava hostem Kateřiny Huberové, nebo ve středu 11. prosince 2019, kdy jej ve vysílání stanice Vltava přivítala v pořadu Vizitka Eva Lenartová. „Je to ode mě troufalost, ale málokdy se na vysílání detailně připravuji. Sebe tím uvádím do jakési tvůrčí nervozity a rozhlasové redaktory tím občas straším. Většinou si ale věříme a snažíme se ve studiu

vytvořit přirozenou atmosféru, aby měl posluchač pocit, že si rozprávíme za jeho zády u kuchyňského stolu. Kontaktní, rodinná, někdy i domácká atmosféra je v rozhlasovém vysílání vyzkoušeným prostředkem, jak hovořit o tom podstatném, někdy i nejpodstatnějším, třeba i z nedávných českých dějin.“ Přiznává Martin Jemelka, který se v roce 2019 s posluchači dělil o zkušenosti z práce na redakci vzpomínek Vladimíra Krejčího, posledního českého osobního tajemníka Jana Bati, a na dokončované publikaci o náboženském životě meziválečného českého dělnictva.

„Zvláště ve vysíláních regionálních stanic Českého rozhlasu, ať již v Ostravě, nebo ve Zlíně, posluchače upozorňuji, že i jejich regiony, zdánlivě mimo mocenská a kulturní centra, hrály důležitou roli na mapě evropských, nebo rovnou světových dějin. I to je historikův úkol – připomínat lidem, že malé a velké dějiny se protínají ve zcela konkrétních místech a lidských osudech. A není tomu jinak ani v české kotlině.“

Nekrology

Za Jindřichem Schwippel

Dne 28. března 2019, v den konání valné hromady České archivní společnosti, nás navždy opustil dlouholetý kolega PhDr. Jindřich Schwippel. Rozloučili jsme se s ním v pátek 5. dubna 2019 v kostele sv. Matěje v Dejvicích.

Pražský rodák J. Schwippel (*10. února 1935) pocházel z rodiny státního úředníka. Jeho otec Jindřich Schwippel (1889–1963) byl „nosičem velmi hrdé funkce centrální inspektor státních drah“. Jeho praděd Adalbert (Vojtěch) Schwippel (1791–1875) působil jako vrchnostenský úředník křivoklátského panství a byl autorem spisů s ekonomickou tematikou. Prastrýc Josef Schwippel (*1836, † po 1865) se podílel na stavbě železnice Union Pacific. Rodinná historie Schwippelových zjevně skrývá více zajímavých osudů...

Po maturitě na gymnáziu v Londýnské ul. (Praha 2) J. Schwippel vystudoval v letech 1953–1958 obor archivnictví–historie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Jeho prvním působištěm se v roce 1958 stal Okresní archiv v Jablonci nad Nisou, jehož byl vedoucím a zároveň jediným pracovníkem. Poté se v letech 1960–1964 jako ředitel Chebského muzea věnoval muzejním sbírkám, obnově expozice a popularizační činnosti v regionu, publikační a přednáškové. V polovině 60. let se vrátil do Prahy: přešel na místo vedoucího 1. oddělení Státního archivu, kde vykonával dohled nad spisovnými většiny pražských vysokých škol (vyjma UK a ČVUT), měl na starosti řízení služby badatelům, kontrolu evidence Jednotného státního archivního fondu a pořádání fondů. Začal také přednášet v kurzech pro podnikové archiváře. V letech 1967–1968 pracoval jako redaktor vládního časopisu *Národní výbory*, v jehož redakci sledoval dění pražského jara. Poté, v následujícím období 1969–1996, byl odborným pracovníkem Ústředního archivu ČSAV (později Archivu Akademie věd ČR), brzy se zde stal vedoucím oddělení a redaktorem nově založených *Archivních zpráv ČSAV*. Po roce 1989 byl členem Vědecké archivní rady ministerstva vnitra a začal působit jako externí pedagog na Katedře pomocných věd historických a archivního studia FF UK, kde vedl seminář ke zpřístupňování archiválií a výběrové přednášky k problematice osobních fondů a oral history. Jako penzista pracoval po řadu let v „papírovém oddělení“ Národního filmového archivu, jako poradce pro spisovou službu (např. u České finanční, a. s., Komory auditorů

ČR, Krajské hygienicko-epidemiologické stanice nebo jednotlivých obcí) a v posledních letech zpracovával pro nadaci Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových doplňky k již existující sbírce dokumentů na zámku Lužany. Řadu let spolupracoval se sdružením kronikářů ČR. Nemůžeme opominout jeho podíl na přípravě světového vydání komentované edice *Franz Kafka – Amtliche Schriften* (2004) a jeho účast na projektu *Verfeindete Brüder an der Grenze. Südböhmen/Südmähren/Valdviertel/Weinviertel. Der Zerstörung der Lebenseinheit „Grenze“ 1938 bis 1945*, vedeném v letech 1996–1998 prof. Hannsem Haasem (Universität Salzburg), v jehož rámci J. Schwippel zaštil metodiku a praxi rozhovorů s pamětníky a archivní výzkum v ČR.

Podstatná část Schwippelovy odborné práce byla ovšem zaměřena na dějiny Československé akademie věd (ČSAV) a jejich předchůdců. S tím souvisí rovněž vybudování unikátní sbírky pamětnických interview s osobnostmi vědeckého života v akademickém archivu. J. Schwippel si byl od počátku svého působení na poli historie vědom, že písemné prameny nezachycují celou skutečnost a že čím více se blížíme současnosti, jejich vypovídající hodnota klesá. Proto se rozhodl soustavně nahrávat vzpomínky pamětníků na jejich působení v ČSAV a ze záznamů pořizovat přepisy. Stal se tak předchůdcem, resp. průkopníkem naší oral history.

J. Schwippel, jeden z posledních univerzitních posluchačů prof. Václava Vojtíška, student, který obhájil diplomovou práci *Doupovské urbáře. Příspěvek k hospodářským dějinám 17. století*, se posléze věnoval největším dějinám i archivním pramenům. Měl smysl pro archivní metodiku i praxi. Schwippelovi kolegové si cenili jeho koncepčních schopností, improvizativního

nadání, kreativity, komunikativnosti, organizačního talentu a aktivních jazykových znalostí. Své vlohy dokázal využívat při veškerých svých aktivitách, včetně dvou oblastí, o nichž nebyla dosud řeč – při příležitostné překladatelské činnosti a psaní povídek s detektivní tematikou.

Hana Kábová

Odešla historička československé demokracie – za Evou Broklovou

Čtyři dny po svých jedenaosmdesátých narozeninách, 10. března 2020, zemřela v Praze přední historička novodobých českých dějin docentka Eva Broklová, emeritní ředitelka Masarykova ústavu AV ČR a předsedkyně Masarykovy společnosti.

Eva Broklová, rozená Hubková, se narodila 6. března 1939 v Praze-Sedlci v rodině strojívdce. Po maturitě na dejvickém gymnáziu vystudovala v letech 1956–1961 historii a češtinu na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. V roce 1961 se provdala za sociologa Lubomíra Brokla, jednoho z obnovitelů české sociologie v šedesátých letech 20. století, a prožila s ním devětapadesátileté šťastné manželství dvou souznějících vědeckých pracovníků, požehnané dvěma dcerami.

V letech 1961–1969 působila jako vědecko-organizační tajemnice Komise pro vydávání diplomatických dokumentů v archivně-dokumentačním odboru ministerstva zahraničních věcí, kde se mimo jiné podílela na edicích dokumentů k dějinám meziválečné československé diplomacie. Ve druhé polovině šedesátých let spolupracovala s mezioborovým týmem pro reformu politického systému, vedeným Zdeňkem Mlynářem. Na tomto fóru také předložila k diskusi teze své připravované kandidátské disertace o politickém systému první Československé republiky. V důsledku svého podílu na tehdejších reformních projektech i svých politických postojů v letech 1968–1969 byla od počátku normalizace postižena zákazem vědecké a publikační činnosti, nemohla obhájit ani dokončenou disertaci a nakonec musela odejít i z archivu ministerstva zahraničních věcí. Vedle existenčních problémů se v téže době potýkala i s těžkou chorobou, přesto udržovala kontakty s disentem a v letech 1976–1978 spolu se svým manželem připravovala českým historikům, odcházejícím do exilu, mikrofilmy s tajnými historickými dokumenty. Po více než čtyřiceti pokusech o získání zaměstnání zakotvila v roce 1978 v odboru technických informací Výzkumného ústavu železničního v Praze, kde pracovala až do počátku roku 1990.

Omezeně se věnovala také svému vlastnímu oboru a přispívala do samizdatových periodik, zejména do *Historických listů* a *Lidových novin*.

Na jaře 1990 se stala vědeckou pracovnící nově zřízeného Ústavu pro soudobé dějiny Československé akademie věd a obhájila již zmíněnou kandidátskou práci o politickém systému první republiky. V letech 1993–1996 přednášela na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy, kde se roku 1995 habilitovala pro obor moderních dějin. Od února 1996 působila v Masarykově ústavu Akademie věd České republiky, nejprve jako zástupkyně ředitele, v letech 1998–2002 ředitelka a v letech 2003–2006 opět zástupkyně ředitele a vedoucí edičně-badatelského oddělení, od roku 2009 byla emeritní vědeckou pracovnící ústavu. Paralelně až do roku 2006 přednášela nejprve na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy, poté na filozofické fakultě

českobudějovické a královéhradecké univerzity. V říjnu 2001 dosáhla hodnosti doktorky historických věd.

Ve své vědecké práci se průkopnický zaměřila na dva problémové okruhy, vyžadující interdisciplinární přístup: na dějiny politických systémů a na politickou kulturu. Soustavnou badatelskou pozornost věnovala politickému systému *Československé republiky v letech 1918–1938* a komparaci politických kultur Československa, Rakouska a Německa ve dvacátých letech a na počátku let třicátých. Výsledky svých studií shrnula především v monografiích *Československá demokracie. Politický systém ČSR 1918–1938* (1992) a *Politická kultura německých aktivistických stran v ČSR 1918–1938* (1999) a ve svém příspěvku do sborníku *Obraz Němců, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století* (1998), jehož byla koeditorkou. Ke zmapování uvedené problematiky přispěla i několika pečlivými edicemi s úvodními studiemi: *První československá ústava. Diskuse v ústavním výboru v lednu a únoru 1920* (1992), *Prohlášení nezávislosti československého národa zatímní vládou československou* (1998) a *Prezident Republiky československé. Instituce a osobnost T. G. Masaryka* (2001). Ve svých dílech podala plastický a kritický obraz prvorepublikové demokracie a zhodnotila podíl prezidenta Masaryka na jejím vytváření. Na základě historických pramenů a v souladu s teoretickými principy demokracie analyzovala a vyložila dva základní sporné problémy československých dějin: otázku „švýcarského vzoru pro Československou republiku“ a pojem „československého národa“.

Zvláštní pozornost věnovala též problematice česko-německých vztahů v českých zemích a v Československu – vydala kritické edice spisů Emanuela Rádl *O německé revoluci a K politické ideologii sudetských Němců* (2003) a nepublikovaný rukopis Edvarda Beneše *Německo a Československo* (2005) – a pravicové kritice meziválečné československé demokracie (vedla autorství kolektiv monografie *Agrárníci, národní demokraté a lidovci ve druhém poločase první Československé republiky*, 2008), přičemž se meritorně zaměřila na politickou roli agrární strany a jejího vůdce Antonína Švehly.

V závěrečném období vědecké kariéry se podrobně zabývala osobností Antonína Švehly a jeho významnou rolí při budování československého státu a jeho politického systému. Své bádání završila rozsáhlou, netradičně pojatou politickou biografií *Antonín Švehla. Tvůrce politického systému* (2017), v níž analyzovala Švehlův politický styl, politickou a státnickou filozofii, písemně nikdy neformulovanou, jeho představy o československém státu a přínos ke stabilizaci vnitřních poměrů ve dvacátých letech, ale také vztah ministerského předsedy Švehly a prezidenta Masaryka jako dvou politických i lidských protějšků a zároveň spolupracovníků na společném státnickém díle, vztah, který se vyvinul ve vzájemný respekt i v osobité přátelství.

V době, kdy byla ředitelkou Masarykova ústavu Akademie věd České republiky, se tato instituce s částí svých fondů přestěhovala z Jilské ulice do prostor rekonstruované budovy v ulici Na Florenci číslo 3 a bylo zahájeno zpracování archivních i knihovnických fondů ústavu. Významně se podílela na většině akcí a publikací ke 150. výročí narození T. G. Masaryka v roce 2000. Iniciovala mezinárodní vědeckou konferenci ke 150. výročí narození Charlotty Masarykové v listopadu 2000 a k reflexi vztahu Čechů a Němců v politice T. G. Masaryka na podzim 2002, založila a několik let vydávala periodický sborník kritických historických, sociologických a politologických textů *Spory o dějiny*. Z její iniciativy a pod jejím vedením vznikl také rozsáhlý sborník k sedmdesátému výročí založení Ústavu T. G. Masaryka, shrnující formou studií i edic dokumentů pohnutou historii této instituce (*Mám jen knihy a skripta, cenná práce životní. 70 let Masarykova ústavu. Studie a dokumenty*, 2002). Její činnost v čele ústavu se těšila uznání předsedy Akademie věd profesora Rudolfa Zahradníka i řady zahraničních vědeckých osobností, mimo jiné francouzského historika a významného masarykovského badatele Alaina Soubigoua, jeho italského protějšku profesora Francesca Leonciniho či exilových českých vědců profesorů Radomíra Luži, Jaroslava Krejčího a Pavla Machotky.

Od roku 1995 byla docentka Broklová členkou výboru a předsednictva Masarykovy společnosti, pravidelně přednášela v rámci jejích přednáškových a diskusních podvečerů a přispívala do jejího časopisu *Odkaz*. Současně se angažovala též ve Společnosti Edvarda Beneše a v Demokratickém klubu. V březnu 2009 byla zvolena předsedkyní Masarykovy společnosti a tuto funkci vykonávala až do konce svého života. Uplatnila zde jak odborný fundament masarykovské badatelky, tak zásadové demokratické a vlastenecké postoje, aktualizující Masarykův ideový odkaz v současném politickém kontextu domácím i evropském.

I přes boj s těžkou chorobou se až do konce svých dní věnovala historii: v lednu letošního roku dokončila rozsáhlou studii o československé ústavě z roku 1920 v komparaci se soudobými ústavami Německa a Rakouska, která vzápětí vyšla v časopisu *Právník*. Její stručnou popularizační verzi pak ještě připravila pro časopis Masarykovy společnosti *Odkaz*...

Docentka Broklová byla nesmírně pracovitou a pečlivou historičkou, jež obohatila české dějepisectví o řadu přínosných prací, založených na širokých znalostech z ostatních společenských věd, ale také minuciózní editorkou mnoha cenných historických pramenů. Do paměti svých spolupracovníků se však zapsala i jako příjemná, lidsky milá a empatická kolegyně, vždy ochotná poradit a pomoci.

Josef Tomeš

Výběrová bibliografie*

Daniela **Brádlarová**, *Nová věda v novém státě – Emancipace československé vědy v rámci ČSNRB s přihlédnutím k historické slavistice*, Práce z dějin Akademie věd 111 (2019), 1–18. Československá národní rada badatelská patřila v meziválečném Československu k významným a specifickým vědeckým institucím. V první řadě úzce souvisela s úsilím československé vědy o začlenění do mezinárodního rámce, ale též s emancipací vůči vědě německé. Příspěvek se věnuje především složitému vzniku této instituce a úsilí o reformu a internacionalizaci české vědy.

Daniela **Brádlarová**, *Vojáci nebo podnikatelé?: Hospodářské a finanční aktivity československých legií během jejich anabáze v Rusku a na Sibiři*, Praha 2019.

Kniha sleduje hospodářské a finanční aktivity československých legií v Rusku během první světové války. Nedílnou součástí knihy je zodpovězení kontroverzních otázek a osvětlení podstaty obvinění vznášených na adresu československého vojska, týkajících se krádeže carského pokladu, násilných rekvizic,

exploatace surovinového bohatství Sibiře, nesplacených půjček od protibolševických vlád v Samaře a Omsku, zrahy admirála Kolčaka a protibolševických sil.

Detlef Brandes – Edita Ivaničková – Jiří Pešek (eds.), *Uprchlíci a azylanti v zemi sousedů. Československo a Německo v letech 1933 až 1989*, Praha 2019.

Přijímání uprchlíků a poskytování jim azylu jsou témata, jež dnes hýbají Evropou i celým světem. V předkládaných příspěvcích se setkáme s otázkami, které známe ze současných diskusí. Vidíme, že rozlišování mezi uprchlíky politickými a ekonomickými není novinkou, že zákazy a omezení jejich pracovních možností i požadavky na zajištění přednosti pro domácí uchazeče se opakují v závislosti na dané hospodářské situaci přijímajícího státu. A tomu všemu tehdy i dnes tvoří rámec problémy financování ubytování a zaopatření uprchlíků.

Věra **Dvořáčková**, *Beton: Symbol pokroku a úpadku*. In: M. Hlavačka – J. Raška (eds.), *Symbole doby. Historické eseje*, Praha 2019, 143–158.

Kapitola se za použití lingvistických a sémiotických metod věnuje symbolickým obrazům a asociacím, které vzbuzoval nově vynalezený (resp. znovuobjevený) stavební materiál beton.

Martin **Franc**, *The Central Brain of Society? The Czechoslovak Academy of Sciences and the Social Changes of the Second Half of the 1960s*. In: M. Schulze Wessel (ed.), *The Prague Spring as a Laboratory: Proceedings of the Annual Conference of Collegium Carolinum*, Göttingen 2019, 67–81.

Studie zkoumá ambice ČSAV a jejich představitelů vstoupit v druhé polovině šedesátých let prostřednictvím expertní činnosti do politické moci a převzít část rozhodovacích pravomocí v politice a ekonomice. Zároveň ale také nově ukazuje i složitou situaci ČSAV v roce 1968, kdy celá instituce i její nejvyšší představitelé byli naopak kritizováni pro přílišnou spjatost s dosavadními mocenskými praktikami.

Michal **Frankl**, *Země nikoho 1938. Deportace za hranice občanství*, *Forum Historiae* 13/1 (2019), 92–115. Článek analyzuje fenomén země nikoho pro uprchlíky, a to na příkladu Židů deportovaných v listopadu 1938 ze Slovenska a živořících v pruhu země na nové demarkační linii, mezi československými a maďarskými pohraničníky. Ukazuje málo známé aspekty a formy reprezentace tohoto dynamického prostoru mimo suverenitu státu a bez pevných společenských struktur, symbolizujícího vyloučení z občanství.

Tomáš **Gecko**, *The founding generation of Japanese scholars in the Czech lands (1918–1968): Social structure, the academic field, and generational dynamics*, *Archiv orientální: Quarterly Journal of African and Asian Studies* 87/3 (2019), 537–567. Využitím sociologické metodologie Pierra Bourdieua studie inovativně analyzuje konstituování pražské školy japanologie, a výrazně tak prohlubuje naše porozumění otázkám (dis)kontinuity české univerzitní a mimouniverzitní vědy 20. století. Zakladatelská generace oboru úspěšně využila marxistického paradigmatu k legitimizaci

* Kmenoví zaměstnanci MÚA AV ČR jsou vyznačeni tučně

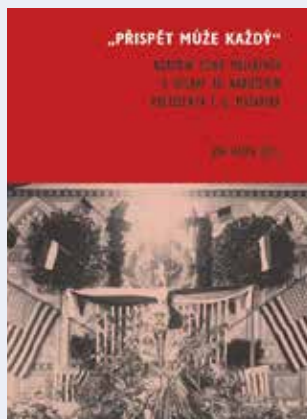
studia moderních japonských reálií, čímž signifikantně přispěla k modernizaci evropského akademického diskurzu východní Asie.

Eva **Hajdinová**, *Konflikt loajalit. Postoje slovenského episkopátu v procesu složitého provádění modu vivendi 1928–1935*, Historický časopis 67/1 (2019), 53–81.

Článek analyzuje vzájemná politická vyjednávání o provádění modu vivendi, která v letech 1928–1934 vedly ústřední československé politické orgány se slovenským episkopátem. Zatímco po skončení války vyjadřovala slovenská církevní hierarchie vesměs sounáležitost s československou státní ideou, od konce 20. let stále ostřeji obviňovala stát z nesprávného a neoprávněného spravování církevních statků, přičemž nacházela podporu mezi vůdčími představiteli Hlinkovy slovenské ľudové strany.

Jan **Hálek**, *„Přispět může každý“: národní fond Masarykův a oslavy 70. narozenin prezidenta T. G. Masaryka*, Praha 2018.

Edice je tvořena 40 dokumenty, které se vztahují ke vzniku a prvnímu roku fungování Národního fondu Masarykova. Fond byl založen v prosinci 1919 v souvislosti s přípravami oslav Masarykových sedmdesátých narozenin. Jeho úkolem bylo nejen shromažďování finančních prostředků, ale i vlastní organizace oslav. Editované dokumenty tak ilustrují nejen vlastní vznik a činnost Národního fondu

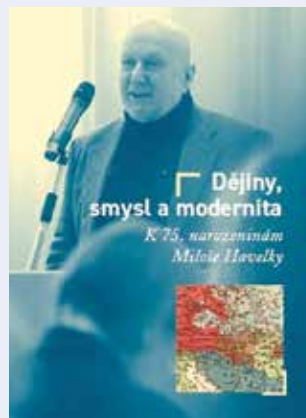

Masarykova, ale i hospodářské, politické, společenské a národnostní poměry panující v konstituující se republice.

Jan **Hálek** – Boris **Moskovič**, *„The Past is Still Alive“: The Czech anti-Austrian Resistance as Symbol and Matter of Politics (1918–1925)*, Střed: časopis pro mezioborová studia střední Evropy 19, a 20. století 11/1 (2019), 11–31.

Studie se zabývá způsoby, jakým byl využíván odkaz českého domácího protirakouského odboje v politické praxi první Československé republiky. Zaměřuje se na to, které konkrétní aspekty z dějin protirakouské rezistence používali jednotliví političtí aktéři při své veřejné činnosti a v rámci mezistranického soupeření. Tyto tendence v úvodním období existence ČSR sleduje s ohledem na vznik a etablování maffistického narativu, jenž měl po roce 1918 symbolizovat a účinně prezentovat aktivitu protirakouského hnutí v českých zemích.

Milan **Hanyš** – Tomáš W. **Pavlíček**, *Dějiny, smysl a modernita. K 75. narozeninám Miloše Havelky*, Praha 2019.

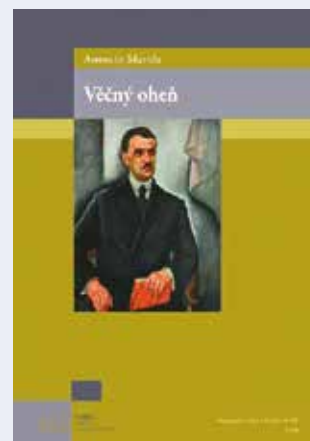

Kniha představuje témata, která stojí v centru zájmu Miloše Havelky, významného českého sociologa, filozofa a dojena oboru historická sociologie. Původní příspěvky domácích a zahraničních historiků, sociologů, filozofů, antropologů a umělců originálním způsobem

přispívají do diskuse o badatelsky aktuálních problémech, jako jsou symbolická centra české kultury a politiky, spory o smysl českých dějin, reflexe krize demokracie, politiky paměti nebo metodologie historiografie. Svou tematickou šíří odkazují k rozsáhlým odborným zájmům jubilanta a svědčí o důležité roli Miloše Havelky při formování několika generací badatelů v oborech historie, sociologie a filozofie.

Lukáš **Holeček** (ed.), *Věčný oheň – Antonín Matula*, Praha 2019.

Edice paměti A. Matuly (1885–1953) představuje osobnost úředníka působícího na ministerstvu školství a národní osvěty mezi lety 1919–1944. Paměti ilustrují nejen autorův

soukromý život, ale zejména jeho veřejnou činnost – kariéru středoškolského profesora na sklonku rakousko-uherské monarchie, spisovatele a autora odborných pedagogických prací, teoretika a zakladatele ruralismu a jednoho z hlavních organizátorů tzv. lidové výchovy.

Marta **Hradilová**, *Ke knihovně klarisek v Českém Krumlově v době jagellonské*. In: P. Hlaváček a kol., *Proměny františkánské tradice: od teologie a filosofie ke kultuře a umění*, Praha 2019, 168–179.

Kapitola pojednává o knihovně kláštera klarisek v Českém Krumlově v jagellonském období.

Matouš Jaluška – Jana **Fantysová Matějková** – Daniel Soukup – Martin Pokorný, *Nebe, peklo, poezie. Reformace z různých stran*, Praha 2019. Kolektivní monografie nabízí interpretaci vybraných středověkých a raně novověkých textů středoevropského původu prizmatem problémů, které nadnesla luterská reformace. Na prvním místě je věnována pozornost slovu nadanému určitou mocí, ať již se jedná o slovo Boží (na kterém Luther svůj reformační projekt buduje), anebo o zmatená a potenciálně nebezpečná lidská slova.

Martin **Jemelka**, *Klassen- und nationalitätsbezogener Religionsunterricht in der Tschechoslowakei der Zwischenkriegszeit am Beispiel des Ostrauer Industriegebietes*. In: G. Reimann – M. Wermke (eds.), *Religiöse Bildung und demokratische Verfassung in historischer Perspektive*, Leipzig 2019, 129–143.

Výuka náboženství ve veřejných školách, její zrušení, nebo případné nahrazení hodinami laické morálky byly frekventovanými tématy meziválečného veřejného diskurzu v ČSR, a to napříč politickým spektrem i expertními kruhy pedagogů, teologů či právníků. Studie zasazuje toto téma se silným dobovým mobilizačním potenciálem do prostředí průmyslového Ostravska a prezentuje jeho aktéry z řad dělnictva, organizovaných bezvěrců a náboženských společností.

Martin **Jemelka**, *Unést víc, než člověk unese. Havířské mámy a hornické vdovy*. In: K. Hladká, *Hornické vdovy*, Želešice 2019.

Kapitola je úvodem k antologii deseti pamětnických vyprávění žen narozených v letech 1939–1981, jejichž muži zahynuli při práci v kamenouhelných dolech ostravsko-karvinského revíru. Text je věnován roli žen v ostravském hornictví a každodenním životě horníků ve druhé polovině 20. století.

Martin **Jemelka** (ed.), *Vladimír Krejčí: Poznamenaný. Deset měsíců s Janem A. Baťou*, Zlín – Praha 2019.

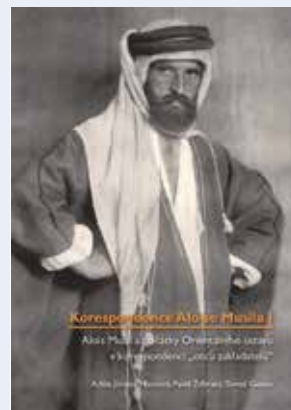
Unikátní osobní svědectví Vladimíra Krejčího pohybuji se v pohnutém historickém období po Mnichovu 1938 v bezprostřední blízkosti průmyslníka Jana Antonína Bati přináší nový pohled na do dnes rozporuplně vnímanou podnikatelovu osobnost.

Adéla **Júnová Macková** – Libor Jůn, *Cesta Edvarda Beneše do Teheránu 1943 v dokumentech*, Práce z dějin Akademie věd, 11/2 (2019), 72–110.

Studie a edice dokumentů jsou zaměřeny na oficiální návštěvu prezidenta Edvarda Beneše v Teheránu v roce 1943, jež byla součástí jeho cesty do Moskvy, kde byla podepsána československo-sovětská spojenecká smlouva. Jednání prezidenta s iránským šáhem Muhammadem Rezou Pahlavím předestřela především válečné i poválečné hospodářské styky Československa s touto zemí, jež měly být úspěšným pokračováním meziválečného zbrojního exportu.

Adéla **Júnová Macková** – Pavel Žďárský – Tomáš **Gecko**, *Korespondence Aloise Musila: Alois Musil a počátky Orientálního ústavu v korespondenci „otců zakladatelů“*, Praha 2019.

První díl edice korespondence A. Musila, orientalisty, arabisty, teologa a cestovatele, sleduje kulturní

a politický kontext společenských sítí první Československé republiky v souvislosti s budováním Orientálního ústavu. Výběr osob pro edici vycházel především z okruhu vědců a vysoce postavených úředníků ministerstev a obchodních a živnostenských komor, kteří se podíleli na konstituování a etablování Orientálního, respektive Slovanského ústavu a následně se významně prosadili i v jejich vedení.

Hana **Kábová** – Ivana Koucká, *Akademik Josef Dobiáš. Historik, klasický filolog a pelhřimovský rodák se vrací domů*, Praha – Pelhřimov 2019.

Předkládaná populárně pojatá publikace obsahuje základní fakta z Dobiášova životního příběhu a odborné činnosti, doplněná bohatou dokumentací. Nabízí pohled do historikova rodinného prostředí v Pelhřimově. Charakterizuje jeho studia, pedagogické působení a manželství. Podstatný prostor věnuje jak Dobiášově tvůrčí vědecké práci, tak jeho soukromému životu

a zálibám, zejména cestování (Afrika, Asie) a sběratelství mincí.

Martin **Klečáček**, *An Independent Judge in the Austrian Administration: The Example of Bohemia around 1900*. In: F. Adlgasser – F. Lindström (eds.), *The Habsburg Civil Service and Beyond. Bureaucracy and Civil Servants from the Vormärz to the Inter-War Years*, Wien 2019, 109–128.

Studie zkoumá postavení soudce v rámci rakouské veřejné správy, především limity jeho ústavou zaručené nezávislosti. Na konkrétních případech dokládá možnosti jak vlády, tak i politických stran ovlivnit jeho kariérní postup a působení v justici a ukazuje tak, proč se soudní správa a soudci stali jednou z nejvíce zpolitizovaných složek státní moci v rakouské monarchii.

Martin **Klečáček**, *Správní kousek ministra Hohenburgera. Rakouská justice a česko-německé vyrovnání před první světovou válkou*, *Paginae historiae* 27/1 (2019), s. 482–495. Příspěvek se soustředí na vydání tzv. Hohenburgerova výnosu, který měl formálně sjednotit jazykovou otázku v úřední komunikaci soudů v Čechách, ve skutečnosti však znemožnil další pokračování česko-německých jednání. Cílem je ukázat, na kolik toto rozbití konferencí bylo pravým účelem vydání výnosu.

Martin **Klement**, *Streit um den Bubikopf – Streit um die Rolle der Frau. Antifeminismus und Antisemitismus in den deutschnationalen und völkischen Turnverbänden Mitteleuropas*. In: L. Homering, – S. Oßwald-Bargende – M. Riepl-Schmidt – U. Scherb (eds.), *Antisemitismus – Antifeminismus. Ausgrenzungsstrategien im 19. und 20. Jahrhundert*, Roßdorf 2019, 187–209.

Pozice cvičenek v německých nacionalistických a „völkisch“ turnerských svazech se po první světové

válce zásadně změnila, nadále však přetrvávaly dřívější antifeministické stereotypy. Když se tedy některé turnerky ve 20. letech 20. století nechaly ostříhat na mikádo, vypukl v turnerských svazech vleklý spor o to, jak má vypadat a jak se má chovat ideální německá žena. Předkládaná studie analyzuje jednotlivé antifeministické argumenty tohoto diskurzu a zkoumá jeho vliv na postavení žen v německých turnerských svazech.

Martin **Klement**, *Tělocvična: Symbol utváření mnohovrstevnatého jedincova sebepečení*. In: M. Hlavačka – J. Raška (eds.), *Symbole doby. Historické eseje*, Praha 2019, 83–122.

Příspěvek se zaměřuje na tělocvičny českých a německých tělovýchovných organizací, jejichž světový názor byl založen na nacionalistických ideách (Sokol, Deutsche Turnerschaft, Deutscher Turnerbund, Turnkreis Deutsch-Österreich, Deutscher Turnerbund 1919 a Deutscher Turnverband). V časovém horizontu od poloviny 19. století do poloviny 20. století je zkoumán vliv těchto budov na genderovou, tělesnou, spolkovou, lokální, regionální a nacionální identitu cvičenců a cvičenek.

Helena **Kokešová**, *Tomáš Garrigue Masaryk a ortoped Adolf Lorenz*, *Práce z dějin Akademie věd* 11/1 (2019), 53–72.

V článku jsou zachyceny kontakty T. G. Masaryka (1850–1937) a rakouského ortopeda Adolfa Lorenze (1854–1946). Oba muži se krátce na přelomu 70. a 80. let 19. století setkali ve Vídni. Kontakt obnovili po roce 1919, kdy si vyměnili několik dopisů. Lorenz známost s Masarykem popsal v několika novinových článcích a ve své vzpomínkové knize. Na závěr příspěvku je proto uveřejněna komentovaná edice tří dopisů Adolfa Lorenze T. G. Masarykovi z let 1919–1920 a rukopisného konceptu Masarykovy odpovědi na první Lorenzův dopis.

Helena **Kokešová** – Irena **Kraitlová**, *Korespondence: T. G. Masaryk – Josef Svatopluk Machar. Svazek II. (1896)*, Praha 2019.

Publikace zkoumá a dokumentuje vztah a kulturní i politickou činnost T. G. Masaryka a J. S. Machara v roce 1896 na základě jejich vzájemné korespondence. Z unikátního celku oboustranné korespondence (celkem na 800 dopisů z let 1893–1932) je editováno 97 dopisů z roku 1896 a v příloze 2 dopisy Charlotty Masarykové adresované J. S. Macharovi.

Miroslav **Kunštát** – Jaroslav Šebek – Hildegard Schmöller (eds.), *Církev, náboženství a politika v Československu a Rakousku ve 20. století*, Praha 2019.

Třetí svazek publikační řady Stálé konference českých a rakouských historiků ke společnému kulturnímu dědictví představuje nejdůležitější, často souběžné a mnohdy i srovnatelné vývojové linie v ději-

nách církví a náboženských společenství v Československu, resp. České republice a Rakousku a zároveň poukazuje na různé aspekty „náboženské proměny“ (*religious change*) v těchto zemích ve 20. století.

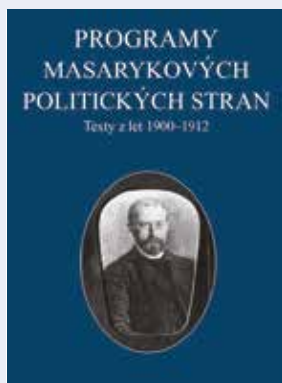
Joanna Laskosz – Jan **Chodějovský**, *Korespondence Waleryho Goetela s Radimem Kettnerem*, Praha – Kraków 2019.

Knihu tvoří kritická edice korespondence dvou významných geologů, Waleryho Goetela a Radima Kettnera. Kniha obsahuje biografie obou vědců, studii o okolnostech jejich spolupráce a jejich akademické a praktické výsledky. Zhodnocena je i důležitost Goetelova a Kettnerova přátelství pro ochranu tatranské přírody. Kritická edice je příspěvkem k dějinám geologie či životního prostředí, ale také popisem profesního a soukromého života vědců, kteří formovali moderní akademický svět.

Jana **Malínská**, *Programy Masarykových politických stran: Česká strana lidová a Česká strana pokroková*, Praha 2019.

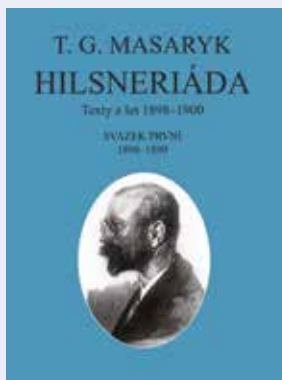
Předkládaný svazek Spisů T. G. Masaryka je vzhledem k ostatním dosud vydaným svazkům nestandardní, neboť obsahuje kromě Masarykových textů také texty jiných autorů. Jedná se o různorodé publikované prameny, jen zčásti určené široké veřejnosti, které umožňují nahlédnout do myšlenkového světa dvou politických stran úzce

spjatých s T. G. Masarykem – České strany lidové a České strany pokrokové. Texty se bezprostředně dotýkají obou stran, v jejichž čele T. G. Masaryk stál v letech 1900–1914.

Luboš Merhaut (ed.), *Hilsneriáda: Texty z let 1898–1900*, Praha 2019.

V pořadí již 24. díl Spisů TGM (rozdělený kvůli rozsahu do dvou svazků) zahrnuje Masarykovy tištěné práce z let 1898 až 1900 – studie,

stati, kritické a polemické články, přednášky, komentáře, výzvy, recenze, glosy, zprávy i redakční poznámky k příspěvkům jiných autorů jsou řazeny chronologicky, podle data prvního otištění. Za jednotlivé texty jsou obligátně zařazeny údaje o jejich vydání a vysvětlivky, dále poznámky týkající se především okolností jejich vzniku, komentující podstatné tematické, významové nebo kontextové souvislosti, upozorňující na odlišnosti jejich případných verzí.

Lucie **Merhautová**, „So wußten wir alles, was in der Welt voring, aus erster Hand“. *Die modernistischen*

Periodika der Jahrhundertwende, In: M. Nekula (ed.), *Zeitschriften als Knotenpunkte der Moderne/n*. Prag – Brünn – Wien – Heidelberg 2019, 93–109.

Studie se zaměřuje na literární časopisy přelomu 19. a 20. století ze dvou perspektiv: 1) kavárén, s nimiž byly vznik a šíření moderní literatury významně spojeny; 2) specifického žánru „literárního dopisu“, který v modernistických časopisech přinášel informace z různých center evropských národních literatur, a napomáhal tak rychlé výměně informací o nových směrech, dílech i autorech.

Zdeněk **Nebřenský**, *Katedrály industriálního věku. Textilní továrny a sociální otázka v českých zemích, 1884–1914*, Praha 2019. Vznik továrny nebyl jednorázový akt odehrávající se v řádu měsíců a let, nýbrž několik desetiletí trvající proces, během kterého se průmyslníci, inženýři, architekti, státní úředníci i dělníci předáci naučili ovládat prostor. S továrnami byla spojována očekávání vytvoření nových pracovních míst, zvýšení prosperity země i morální obrody, odstranění zahálky a nečinnosti. Změnily pracovní a životní návyky většiny obyvatelstva. V továrnách trávili její zaměstnanci většinu času: staly se jejich novým domovem.

N. Perzi – H. Schmoller – O. Konrád – V. **Šmidrkal** – H. Haas – L. **Velek** – L. Fasora – R. Hufschmied – R. **Kučera** – S. Eminger – J. Šebek – D. Kovařík – S. Kreislová – S. Kříženecký – A. Suppan – P. Koura – T. Dvořák – D. Schriffel – M. **Kunštát** – W. Reichel – V. Petrbok – M. **Frankl** – M. Graf – I. Koeltzsch – P. Lesiak – S. Nachbar – V. Valeš, *Nachbarn. Ein österreichisch-tschechisches Geschichtsbuch*, Weitra 2019.

Publikace přináší průřezové zamýšlení nad historií vzájemného česko-rakouského soužití, odcizení

či odcizování se, nezájmu a v neposlední řadě i konfliktů uplynulých dvou století. Dvacet sedm historiček a historiků z obou zemí zkoumá ve dvanácti přehledových kapitolách, co Čechy a Rakušany spojovalo i co je dělilo. Netvoří přitom dva souběžné příběhy národních dějin, ale ukazují, jakým způsobem se určité fenomény zapsaly do té dané společnosti. Kniha je iniciována Stálou konferencí českých a rakouských historiků ke společnému kulturnímu dědictví (SKČRH).

Jan **Rychlík** – Richard **Vašek** – Miroslav Lacko (eds.), *Korespondence: T. G. Masaryk – slovenští veřejní činitelé*, Praha 2019.

Kniha časově navazuje na analytické a ediční zpracování tématu vývoje vztahu T. G. Masaryka se Slováký (slovenskými veřejnými činiteli), v tomto svazku pro období 1918–1937. V ediční části je zařazeno 279 dokumentů, převážně dopisů a telegramů, ale také řada memorand a žádostí, se kterými se různé slovenské veřejné korporace, spolky nebo i jednotlivci obraceli na prezidenta republiky.

Václav **Šmidrkal**, „What a Republic It Was!“ *Public Violence and State Building in the Bohemian Lands after 1918*, *Contemporary European History* 28/3 (2019), 303–318.

Článek se věnuje lidovému násilí, které se objevilo v českých zemích jako reakce na vznik nového státu v roce 1918. Lidová svépomoc odrážející očekávání hlubokých

změn v každodenním životě se střetávala s úsilím státu o stabilizaci poměrů prostřednictvím institucionální kontinuity. Na příkladu železnorudské vzpoury z července 1919 a prosincové generální stávký v roce 1920 článek ukazuje, že lidové násilí bylo ze strany státu nakonec relativně snadno zvládnutelné kombinací vyjednávání a síly, protože ho nevedla jasná vize negující vznikající řád, ale spíše snaha o spoluúčast na jeho utváření.

Jakub **Štofanič**, *The Religious Life of the Industrial Working Class in the Czech Lands?*, *East Central Europe* 46/1 (2019), 99–110.

Článek se zaměřuje na roli náboženství u dělnického obyvatelstva Kladna a Ostravy v první polovině 20. století. Analyzuje enormní konverzní hnutí, postavení nových a tradičních náboženských společností a měnící se reakce dělnictva. Náboženství je přitom chápáno jako jeden ze základních faktorů společenského života, který neustále ovlivňuje veřejný i soukromý prostor průmyslových měst.

Josef **Tomeš** (ed.), *Marie Strettiová: Jak jsme prožívali první světovou válku*, Praha 2019.

Ani uprostřed válečných poměrů se v českém zápolí nezastavil každodenní život, sestávající z pravidelných, všedních činností, soukromých starostí i radostí. Zdánlivě normální život ovšem plynul ve stí-

nu povolávacích rozkazů a zásobovacích problémů, ale také pod dojemem šeptaných zpráv o úspěších československého zahraničního odboje. A právě tuto českou (a specificky pražskou) válečnou každodennost autenticky a plasticky zpřítomňuje memoárové dílo Marie Strettiové, jež se po pětasedmdesáti letech od svého vzniku konečně dočkalo knižního vydání.

Petra **Tomsová**, *Negativy a diapozitivy ve fondu českého geografa Jiřího V. Daneše – 14 let po povodních. Příklad fotografií z cesty kolem světa*. In: XVI. seminář restaurátorů a historiků. Opava 2016, Praha 2019, 193–195.

Marie **Tošnerová**, *Die Stadt und die Medien in der Zeit vor der Schlacht am Weißen Berg. Spuren der zeitgenössischen Berichterstattung in den Chroniken*. In: M. Holý – M. Hrubá – T. Sterneck (eds.), *Die frühneuzeitliche Stadt als Knotenpunkt der Kommunikation*, Berlin 2019, 159–172.

Studie je věnována problematice aktuálního zpravodajství v předbělohorských městech a jeho odrazu v kronikách. Informace o nejnovějším dění přesahujícím regiony i zemské hranice přicházely do měst různými způsoby. Vedle ústního zpravodajství to byly především tištěné letáky, které se staly významným pramenem pro městské kronikáře usilující zachytit nejen lokální události. Přestože zprávy o zahraničním dění tvoří jen malou část záznamů městských kronik, ukazují značný geografický a politický horizont předbělohorské inteligence.

Luboš **Velek**, *Pokažené narozeniny – Petřinova aféra 1912. K soužití Čechů a Němců v českých zemích v předvečer I. světové války*, *Paginae historiae* 27/1 (2019), 442–481. Příspěvek k dějinám česko-německých vztahů na příkladu chování pražského lékaře Theodora Petřiny.

Hana **Vlhová-Wörner** – J. Kolár – P. Nejedlý – J. Frei – D. R. Holeton – E. Baťová *Jistebnický kancionál. MS. Praha, Knihovna Národního muzea, II C 7. Kritická edice. 2. svazek. Cantionale*, Chomutov 2019.

Jistebnický kancionál je jednou z nejvýznamnějších památek hudební a literární kultury českého i evropského středověku. Pod

názvem *Cantionale* je vydána ta část rukopisu, v níž jsou zapsány duchovní písně. Ústřední část obsahuje přepisy všech nápěvů i písňových textů. Předcházejí jim studie, jejichž autoři hodnotí kancionál po stránce kulturněhistorické, hudební, slovesné a věroučné. Předkládaná edice je prvním kritickým vydáním tohoto souboru, jež umožňuje zkoumat tuto ojedinělou kulturní památku v širších kulturních a historických souvislostech.

Ondřej **Vodička**, *Exil českého a moravského duchovenstva za husitských válek*, Praha 2019.

Kniha popisuje fenomén emigrace katolického kléru z Čech a Moravy za husitských válek. Věnuje se jak kvantitativnímu vyhodnocení celé problematiky (počty exulantů, směr jejich odchodu a cílové destinace), tak i kvalitativní stránce života exulantů (exulantské finance a prameny osobní povahy). Analytické

kapitoly jsou doplněny přílohami ve formě medailonků jednotlivých exulantů a exilových komunit, edice pramenů a soupisu exilových rukopisů.

Ondřej **Vodička**, *Tzv. Döbringerův Fechtbuch (GNM, Hs. 3227a). Nejstarší pokus o kompilaci šermířské příručky*, In: L. Heilandová – J. Pavelková (eds.), *Knížky naučení všelikého*, Brno 2019, 37–48.

Studie se zabývá patrně nejstarším dochovaným textem tzv. Lichtenauerovy tradice šermu dlouhým mečem. Autor se na základě kodikologické, paleografické a obsahové analýzy pramene pokouší objasnit okolnosti vzniku traktátu a vzájemný vztah jednotlivých jeho částí. Takto získané informace konfrontuje s doposud publikovanými pracemi na toto téma a místy překvapivě dochází k velmi odlišným až opačným závěrům. ■

Časopisy a ediční řady

Práce z dějin Akademie věd 1/2019

První číslo přineslo vedle trojice odborných studií (Daniela Brádlarová: Nová věda v novém státě – Emancipace československé vědy v rámci ČSNRB s přihlédnutím k historické slavistice; Zdeněk R. Nešpor: Československá sociologická společnost při ČSAV jako institucionální báze obnoveného oboru; Tomáš Gecko: Československá vědecká diplomacie v Japonsku na pozadí transferu technologií: koncepty, strategie a aktéři, 1957–1968) také edici korespondence mezi T. G. Masarykem a orto-

pedem Adolfem Lorenzem, kterou připravila Helena Kokešová. V rubrice Archivní fondy je pak představena další série fotografií z pohřbu M. R. Štefánika.

Práce z dějin Akademie věd 2/2019

Na stránkách druhého čísla byly otištěny jak tři odborné studie (Željko Oset: The lifetrajectories of Maks Samec, Fran Ramovš and Ljudmila Dolar Mantuani, and the impact of World War II on their careers; Blaž Verbič, Adéla Júnová Macková, František Foit: Czech scholar and African explorer; Ka-

mila Mádrová, Eva Boháčová: „Obětavosti jest české knize technické zrovna tak potřebí jako slunce květině.“ Dějiny, významné osobnosti a dochované archivní materiály České matice technické), tak edice dokumentů mapující cestu E. Beneše do Teheránu v roce 1943, kterou připravili Adéla Júnová-Macková a Libor Jůn. V rubrice Archivní fondy charakterizuje Anežka Hrebiková Sbíрку cestovních zpráv pracovníků ČSAV v letech 1952–1990.

Střed 1/2019

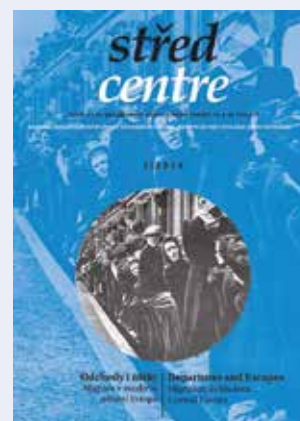
Ústředním tématem prvního čísla byly Živé dějiny. Minulost v politické praxi 1918–2018. Z rozličných tematických i chronologických úhlů se mu věnovaly tři zveřejněné studie – Jana Hálek a Borise Moskoviče (“The Past is Still Alive”: The

Czech anti-Austrian Resistance as Symbol and Matter of Politics, 1918–1925), Jana Bureše (Prezident viník? Edvard Beneš a Únor 1948 v kontextu učebnic dějepisu) a Petra Krčála a Vladimíra Naxnera (Mýtus svobody: čtyři roky výzkumu Slavností svobody v Plzni).

Střed 2/2019

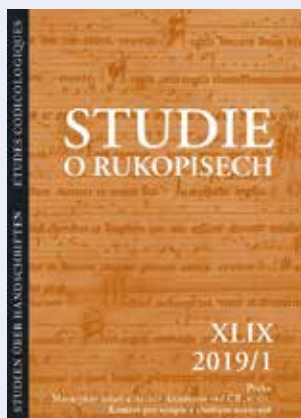
Tři studie publikované na stránkách druhého čísla spojovalo téma Odchody a útky. Migrace v moderní střední Evropě. Autorsky do ní

přispěli Piotr Kuligowski (Was it really “Great”? Some remarks on the intellectual history of the Great Polish Emigration), Hana V. Bortlová („Horká krev ve výrobě“ – kubánští gastarbeiteri v Československu jako příklad pracovní migrace uvnitř socialistického bloku) a Ondřej Vojtěchovský s Janem Pelikánem (A Bridge to the West: Yugoslavia as a Transit Country for Czechoslovak Emigrants from the 1960s to 1980s).

Studie o rukopisech XLIX (1/2019)

První číslo obsahuje studie Thomase Krzencka (Ein unbekanntes alttschechisches Fragment aus den Paulusbriefen in einer Baut-

zener Handschrift), Helyny Krmíčkové (K rukopisnému dochování Husova traktátu *De tribus dubiis*), Jindřicha Marka (Svatováclavské kázání Jakoubka ze Stříbra z roku 1413) a Lenky Veselé (Rodinná kronika Herbersteinů ve Vatikánské knihovně (Reg. lat. 1690). Nově identifikovaný rukopis ze švédské knižní kořisti). Ivan Hlaváček ve svém příspěvku připomněl osobnost Zdeňky Hledíkové.

Studie o rukopisech XLIX (2/2019)

Do druhého čísla svými články přispěli: Martin Dekarli (Jsou Insolubilia pulchra (Modus solvendi

insolubilia secundum Magistrum Johannem Wyclif) autentickým dílem Stanislava ze Znojma (†1414)?), Hana Floriánová (Původ textu *Avicennae Canon abbreviatus* a jeho opisy v českých rukopisných fondech), Milada Svobodová (Dárek cisterciácky Geirtruyt Luchelgen z konventu Porta coeli ve Schweinheimu synovci Jaspardu von Heinsberg řečenému Kirsboem) a Jindra Pavelková (Hoc opus finitum per manus Martini de Tissnow. Několik poznámek k osobě a dílu Martina z Tišnova). Stanislav Petr ve svých příspěvcích zavzpomínal na Zdeňka Šimečka a bilancoval životní jubileum Václava Boka.

EGO. Paměti, deníky, korespondence

Korespondence Josefa Kalouska s českými historiky I., Marie Ryantová (ed.), Masarykův ústav a Archiv AV ČR – Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2019, sv. 19.

Antonín Matula: Věčný oheň, Lukáš Holeček (ed.), Masarykův ústav a Archiv AV ČR – Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2019, sv. 20.

České moderní dějiny

Daniela Brádrlová, *Vojáci nebo podnikatelé? Hospodářské a finanční aktivity československých legií během jejich anabáze v Rusku a na Sibiři*, Academia – Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2019, sv. 8.

Korespondence T. G. Masaryka

Korespondence: T. G. Masaryk – slovenští veřejní činitelé, Jan Rychlík – Richard Vašek – Miroslav Lacko (eds.), Masarykův ústav a Archiv

AV ČR – Ústav T. G. Masaryka, o.p.s., Praha 2019.

Spisy T. G. Masaryka

Hilsneriáda: Texty z let 1898–1900, Luboš Merhaut (ed.), *Hilsneriáda: Texty z let 1898–1900*, Masarykův ústav a Archiv AV ČR – Ústav T. G. Masaryka, o.p.s., Praha 2019, sv. 24. *Programy Masarykových politických stran: Česká strana lidová a Česká strana pokroková*, Jana Malínská (ed.), Masarykův ústav a Archiv AV ČR – Ústav T. G. Masaryka, o.p.s., Praha 2019, sv. 39.

Publikace Stálé komise českých a rakouských historiků ke společnému kulturnímu dědictví

Miroslav Kunštát – Jaroslav Šebek – Hildegard Schmoller (eds.), *Církev, náboženství a politika v Československu a Rakousku ve 20. století*, Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2019, sv. 3.

Publikace česko-německé komise historiků

Detlef Brandes – Edita Ivaníčková – Jiří Pešek (eds.), *Uprchlíci a azyloví v zemi sousedů. Československo a Německo v letech 1933 až 1989*, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2019.

Ad honorem eruditorum

Milan Hanyš – Tomáš W. Pavlíček, *Dějiny, smysl a modernita. K 75. narozeninám Miloše Havelky*, Masarykův ústav a Archiv AV ČR – Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, Praha 2019.

mua.cas.cz

Zpravodaj Masarykova ústavu a Archivu
Akademie věd ČR, v. v. i.

Vydává Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.
Gabčíkova 2362/10, 182 00 Praha 8

K vydání připravil: Boris Moskovič
Jazyková redakce: Jitka Jindřišková
Grafický návrh a sazba: Ondřej Huleš
Hlavní část fotografického doprovodu: Vlasta Mádlová
ISSN 1803-8743 (Print)
ISSN 1803-8751 (Online)

Praha 2020
Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.

